

ÅRSRAPPORT
2016

For alt vi har. Og alt vi er.

OVERSIKT

INNLEDNING

Forsvarets årsrapport

Hensikten med Forsvarets årsrapport er å gi et helhetlig, balansert og overordnet bilde av etatens virksomhet. Rapporten er ugradert og skrevet med tanke på offentliggjøring. Forhold som er underlagt beskyttelse i henhold til lov om forebyggende sikkerhetstjeneste (sikkerhetsloven), eller som er unntatt offentlighet i henhold til offentliglova, er dermed ikke en del av rapporten.

Årsrapporten for 2016 er utformet i henhold til Finansdepartementets reglement for og bestemmelser om økonomistyring. Noe av hensikten er å bidra til at offentlig virksomhet kan sammenlignes på tvers av sektorgrenser, og at ulike etater i større grad kan sammenlignes med hverandre.

I tillegg til den definerte delen av årsrapporten, følger rapport om Forsvarets miljøvern, Forsvarets likestillingsredegjørelse etter aktivitets- og redegjørelsesplikten samt en del statistikk fra virksomheten som er videreført fra tidligere års rapporter.

Forsvaret ønsker åpenhet rundt de deler av virksomheten vår som ikke er gradert, og det er vårt ønske at denne rapporten skal gi et realistisk bilde av Forsvarets virksomhet.

Sjef Forsvarsstaben
Generalløytnant Erik Gustavson

LOKASJONER

i Norge

FORSVARETS TOTALE REGNSKAP 2012–2016

Tall i tusen 2016-kroner

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin. (post 01)	15 218 904	15 061 982	15 548 384	14 975 582	13 779 233
Materielldrift (post 01)	8 471 602	8 232 407	8 630 466	7 431 087	7 838 018
EBA-drift (post 01)	3 712 190	3 782 127	3 793 406	3 693 927	3 503 789
Materiellinvestering (post 45)	7 612 727	8 307 570	9 826 259	9 426 120	211 409
E-tjenesten (post 21)	1 125 232	1 214 617	1 217 909	1 260 635	1 558 348
Sum utgifter	36 140 655	36 598 704	39 016 424	36 787 350	26 890 796

Utgiftstall fra Forsvarets regnskap eksklusiv kapittel 1792 Norske styrker i utlandet, belastningsfullmakter og post 70 og 71. Fullstendig årsregnskap for 2016 framgår i kapittel VI.

INNHold

LEDERS BERETNING	04
------------------	----

INTRODUKSJON TIL VIRKSOMHETEN OG HOVEDTALL	08
Forsvarets oppgaver	10
Forsvaret og andre aktører	12
Forsvarets målbilde	13
Forsvarets ledelse	14
Hovedtall	16

ÅRETS AKTIVITETER OG RESULTATER	18
Mål L-1 Operativ evne som ivaretar Forsvarets oppgaver	20
Mål L-2 Styrke beredskapsnivået i Forsvaret og den forebyggende sikkerheten	20
Mål L-3 Effektiv anvendelse av Forsvarets kapasiteter	23
Mål Ø-1 Sikre en bærekraftig balanse	24
Mål I-1 Sikre forsvarlig forvaltning	24
Mål I-2 Effektivisere virksomheten	25
Mål I-3 Videreutvikle forsvarsstrukturen – realisere strukturmål 2016	27
Mål I-4 Styrke trening og øving	27
Mål M-1 Ledere som mobiliserer til gjennomføring	28
Mål M-2 Riktig kompetanse til rett tid	32
Mål M-3 Kultur for kontinuerlig forbedring	32

STYRING OG KONTROLL	36
Forsvarssjefens internrevisjons uttalelse om internkontroll	38

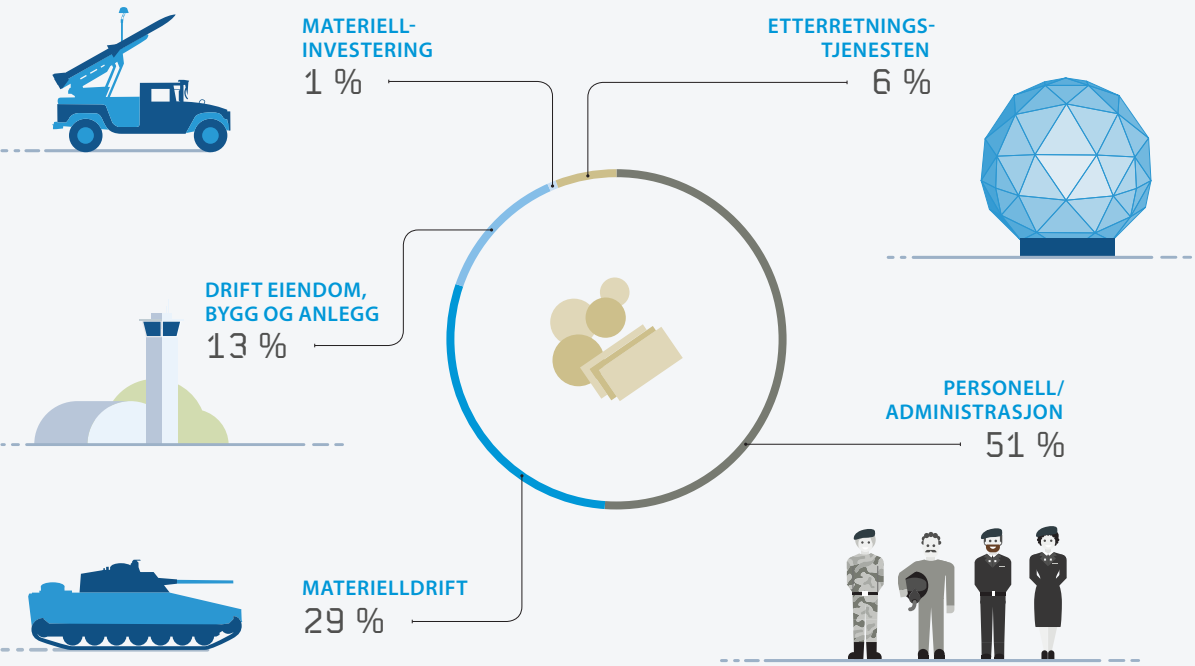
VURDERING AV FREMTIDSUTSIKTER	40
Mål L-1 Operativ evne som ivaretar Forsvarets oppgaver	43
Mål L-2 Styrke beredskapsnivået i Forsvaret og den forebyggende sikkerheten	43
Mål L-3 Effektiv anvendelse av Forsvarets kapasiteter	43
Mål Ø-1 Sikre en bærekraftig balanse	43
Mål I-1 Sikre forsvarlig forvaltning	44
Mål I-2 Effektivisere virksomheten	44
Mål I-3 Videreutvikle forsvarsstrukturen – realisere strukturmål 2020	44
Mål I-4 Styrke trening og øving	45
Mål M-1 Ledere som mobiliserer til gjennomføring	45
Mål M-2 Riktig kompetanse til rett tid	45
Mål M-3 Kultur for kontinuerlig forbedring	45

ÅRSREGNSKAP	46
Ledelseskommentar til årsregnskapet 2016	48
Kontantregnskapet	51
Virksomhetsregnskapet 2016	60

VEDLEGG TIL ÅRSRAPPORTEN	84
Rapport om Forsvarets miljøvern	86
Likestillingsredegjørelse etter aktivitets- og redegjørelsesplikten	90

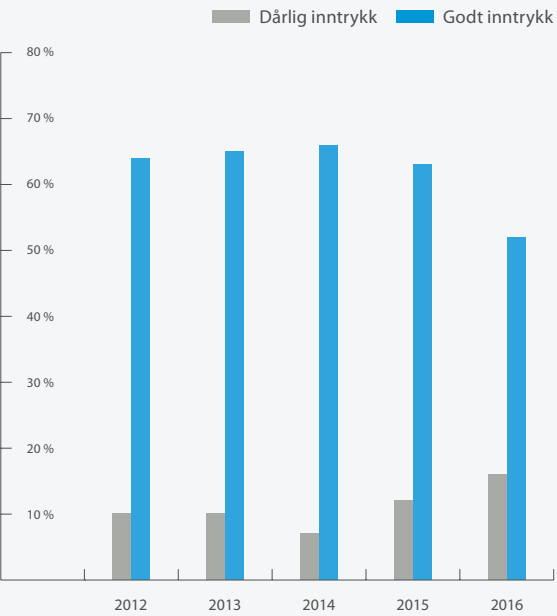
STATISTIKK	96
Totaloversikt Forsvarets avdelinger	98
Hæren	100
Sjøforsvaret	102
Kystvakten	104
Luftforsvaret	106
Redningstjenesten	108
Heimevernet	110
Øvrige avdelinger	112
Oversikt over internasjonale operasjoner	116

FORDELING

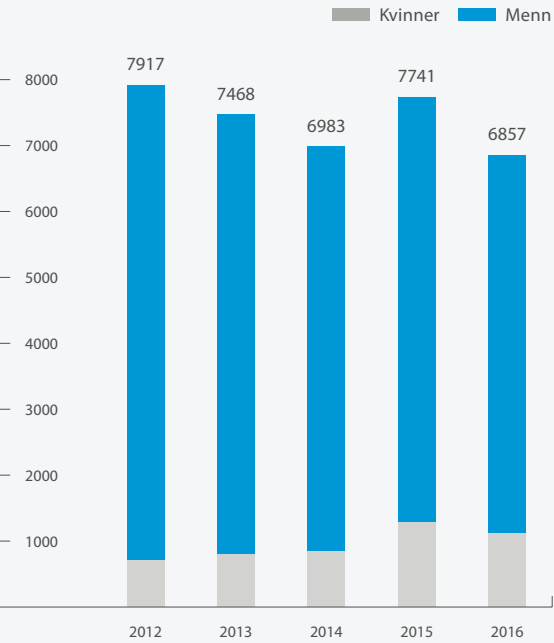
OMDØMME

Forsvarets innbyggerundersøkelse 2016

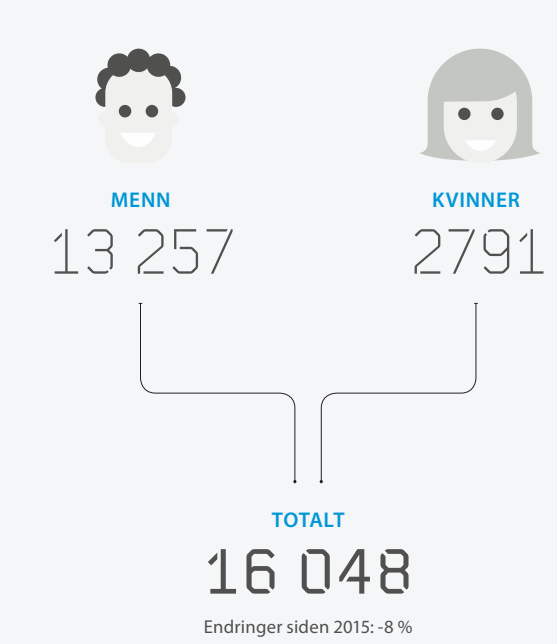

ANTALL FULLFØRT FØRSTEGANGSTJENESTE

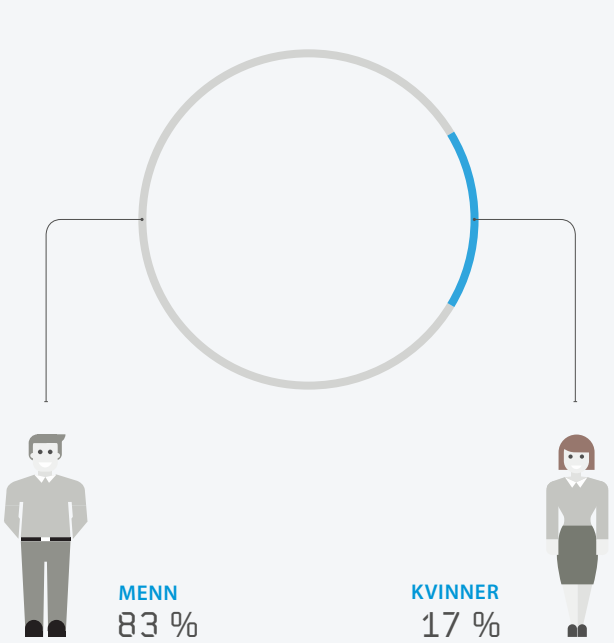
med kjønnsfordeling (siste 5 år)

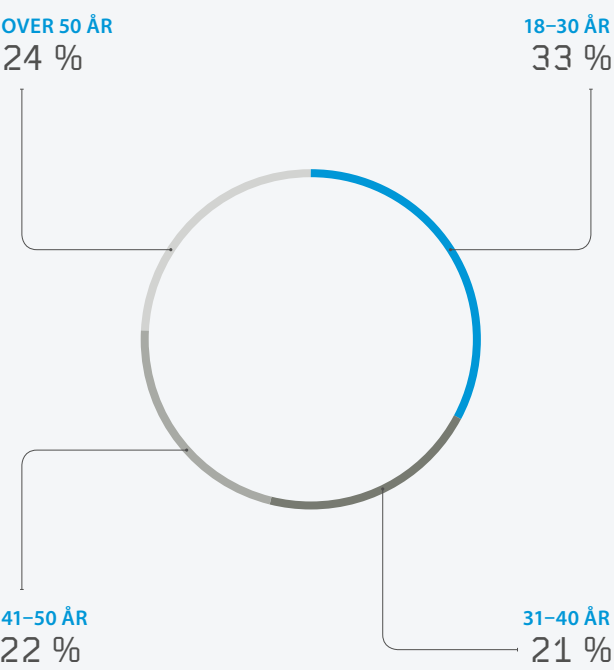
ANTALL ANSATTE

KJØNNSFORDELING

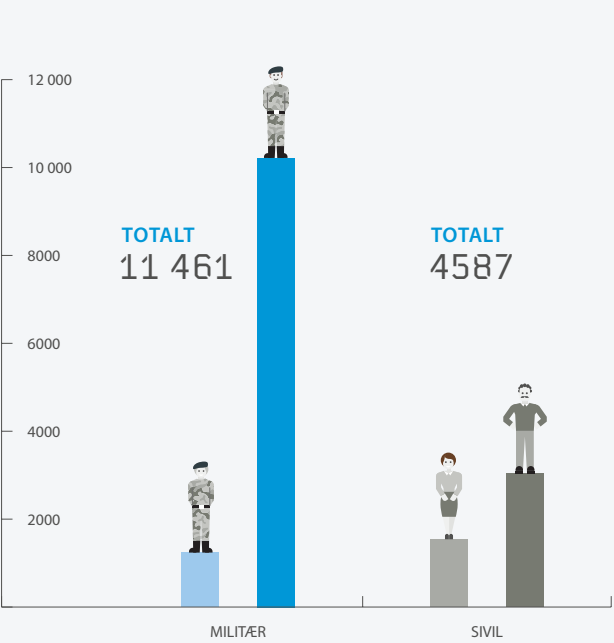

ALDER

FORDELING MILITÆR/SIVIL

med kjønnsfordeling 2016

(FOKUSERT)

Ett steg foran

Gine Grimsbu
Vernepliktig i Panserbataljonen

Selv om Gine Grimsbu bare er 19 år og i første-gangstjeneste, har hun fått mye ansvar som nestkommanderende patruljefører i Kavaleri-eskadronen i Panserbataljonen.

– Jeg skal støtte patruljeføreren min og være med på å lede og hjelpe til. Jeg har også ledet patruljen under noen øvelser, fordi befalet ikke har kunnet være med. Det er litt skummelt, men også utrolig lærerikt, sier hun.

Patruljen driver med oppklaring. Det vil si at de ligger et lite stykke foran hovedstyrken og observerer terrenget fremover, inkludert fiendens posisjoner og bevegelser.

– Jeg synes tjenesten er meningsfull, særlig med oppdragene vi løser. Vi henter inn viktig informasjon for at resten av bataljonen skal kunne gå videre, sier Grimsbu.

Hun synes det er fint å være jente i første-gangstjeneste, og på Setermoen deler hun rom med fire gutter.

– Jeg visste at det kom til å være få jenter i avdelingen min, men det har ikke vært noe problem i det hele tatt. Ingen gjør det til noen stor greie, og gutta i min tropp respekterer oss jentene fullt ut, sier hun.

Stortinget har fastsatt ni oppgaver for Forsvaret. Forsvaret skal bidra til å beskytte og ivareta Norges sikkerhet, interesser og verdier. For å løse oppgavene stilles store samfunnsressurser til Forsvarets rådighet, og det påligger oss å få best mulig effekt ut av hver bevilget krone. Gjennom Forsvarets årsrapport gir vi en offentlig beskrivelse av hvordan oppgavene er løst, og hvordan vi har forvaltet økonomien.

I 2016 gjennomførte Forsvaret daglig operasjoner innen overvåkning, suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse. Dette vil alltid være en prioritet for Forsvaret og oppgavene er løst på en god måte av prioriterte avdelinger med høy beredskap.

Samtidig ser vi at vi ikke har så høy beredskap i hele bredden av Forsvaret som vi skulle ønske. Derfor er det meget gledelig at Forsvaret har blitt hørt på behovet for et økonomisk løft for å øke den operative evnen. Langtidsplanen som er besluttet gir mulighet for å få det vi har til å virke. Vi kan ta inn etterslep på vedlikehold, øke beholdningen av reservedeler og bedre beredskapslogistikken. Når dette er på plass har vi et grunnlag for å øke aktivitetsnivået.

Vi har kunnet starte dette arbeidet i 2016 som følge av regjeringens økte bevilgninger som er øremerket til vedlikehold og reservedeler. I tillegg har Forsvaret selv tatt grep for å imøtekomme behovet for økt tilgjengelighet. Et godt eksempel på dette er Sjøforsvarets om-disponering av personell for å øke antallet operative besetninger til fartøyene. Økt omfang på vedlikehold og økt bemanning har resultert i at vi nå seiler med fire fregatter og fem korvetter.

Antall tokt og flytimer for maritime patruljefly økte i 2016. Dette har gitt enda bedre overvåkning og etterretning enn de foregående år samt en god situasjonsoversikt i norske interesseområder. F-16 på NATO-beredskap i Bodø (QRA) har løst sine oppgaver innen suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse på en meget god måte. Kystvakten har i all hovedsak seilt som planlagt, og den er en betydelig støtte til samfunnet. Forsinkelsene på NH90 har riktignok begrenset Kystvaktens evne til overvåkning, fiskerioppsyn og annen utøvelse av myndighet til havs. Grensevakten mot Russland har ivaretatt vakt-hold, tilstedeværelse og norske Schengen-forpliktelser troverdig og effektivt.

Forsvaret har også i 2016 hatt betydelige bidrag i internasjonale operasjoner. C-130-detasjementet i Mali utgjorde en solid forskjell for FN-styrken. I tillegg har kapasitetsbyggingen og mentoreringen i Afghanistan, Irak og Georgia vist hvordan små styrker med en fleksibel og løsningsorientert tilnærming kan gjøre stor nytte til en relativ lav kostnad. Dette er en modell som synes like aktuell for fremtiden.

De siste års utvikling har vist behovet for å kontinuerlig revidere gjeldende planverk og operative krav, inkludert klartider. I 2016 har Forsvaret derfor videreført arbeidet med å videreutvikle nasjonale og allierte forsvarsplaner for å tilpasse bruken av norske styrker til den sikkerhetspolitiske situasjonen, og for å kunne løse de mest krevende oppgavene.

Forsvaret vektlegger effektiv drift og skal ha god styring med ressursene. I 2016 har Forsvaret gjennomført tiltak med effektiviseringsgevinster til en verdi av ca. 327 mill. kroner. Sett opp mot kravet på 306 mill. kroner, er resultatet meget tilfredsstillende. Flere samtidige endringer i forvaltningssystemene har vært utfordrende. Logistikk-kapasiteter er utskilt for å etablere etaten Forsvarsmateriell, og det er innført logistikkmodul i felles integrert forvaltningssystem (FIF). Vi har gått over til periodisert regnskap, fått ny felles statlig kontoplan og etablert en åpningsbalanse. Utfordringene er håndtert i 2016, men det er fortsatt risiko for at evnen til forsvarlig forvaltning påvirkes av disse samtidige og komplekse endringene.

I 2016 så vi det første kullet med allmenn verneplikt innta Forsvaret, noe som har gitt oss økt mulighet til å rekruttere de best egnede til førstegangstjeneste fra hele årskull. Ved avsluttet rekruttskole viste tallene at en av fire vernepliktige i år er kvinner, og det er stor interesse blant våre unge til å avtjene førstegangstjeneste. Samtidig er Forsvaret i gang med å innføre ordning for militært tilsatte, og med det konverteringen av offiserer til spesialistbefal. Vektleggingen av spesialister vil bidra til en endret personellsammensetning som jeg har tro på vil styrke kompetansen ved våre operative avdelinger.

Forsvaret løser oppdrag på en god måte, selv om vi har en del utfordringer. Dette er ikke minst et resultat av dyktige og kompetente medarbeidere i hele Forsvaret. Jeg mottar stadig svært gode skussmål for innsatsen til norske soldater, både på øvelser og i operasjoner i Norge og utenlands.

Haakon Bruun-Hanssen
Admiral
Forsvarssjef

I 2016 har Forsvaret videreført arbeidet med å videreutvikle nasjonale og allierte forsvarsplaner for å tilpasse bruken av norske styrker til den sikkerhetspolitiske situasjonen.

(FOKUSERT)

Jobb? Å redde liv!

Linn Elise Rølvåg
Helikopterflyger i Redningstjenesten

Bare i 2015 utførte Redningstjenesten over 1300 oppdrag, og mange av dem dreide seg om å redde liv. Tjenesten driftes av Luftforsvaret, på oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet, og Linn Elise Rølvåg er en av helikopterflygerne.

– Jeg er en del av et crew på seks personer. Vi jobber både på land og på sjøen for å hjelpe folk i nød, forteller Rølvåg.

Hun trekker frem profesjonaliteten i teamet som det viktigste med jobben:

– Vi må styrke hverandre og passe sammen som tannhjul. Vi møter mennesker på deres mest sårbare, og måten vi møter dem på er avgjørende for at de skal føle seg trygge og ivaretatt. Da må vi kunne se mennesket og møte dem på deres premisser. For å betjene en pasient, må vi rett og slett være profesjonelle på et ekstremt høyt nivå.

Rølvåg angrep på ingen måte på yrkesvalget.

– Jeg er veldig fornøyd. Det å få være med å bidra i en litt større sammenheng er viktig for meg, sier hun.

FORSVARETS OPPGAVER¹

OPPGAVE 1: Utgjøre en krigsforebyggende terskel med basis i NATO-medlemskapet

Hensikten med en krigsforebyggende terskel er å få en potensiell aggressor til avstå fra å presse, true eller angripe Norge fordi kostnaden vil være for høy. Forsvaret sikrer best den konfliktforebyggende terskelen gjennom evnen til å ivareta summen av sine oppgaver og gjennom regelmessig tilstedeværelse og evne til militære operasjoner i tråd med beredskapsplaner. Grunnmuren i den krigsforebyggende terskelen er NATO-medlemskapet. En krigsforebyggende terskel forutsetter derfor ikke at Norge alene skal kunne avvise et omfattende angrep, men kunne engasjere en angriper og legge til rette for alliert bistand. Jevnlige øvelser med allierte er viktig for å bekrefte og styrke evnen til å delta i komplekse integrerte operasjoner.

OPPGAVE 2: Forsvare Norge og allierte mot alvorlige trusler, anslag og angrep, innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar

Forsvaret skal forsvare Norge mot ekstern aggresjon som truer statssikkerheten. Forsvar av Norge og allierte skal skje i regi av NATO. Forsvaret skal, sammen med Norges allierte, bidra til å håndtere trusler, anslag og angrep mot Norge og øvrige deler av NATO som omfattes av Atlanterhavspaktens artikkel 5 og 6, og møte dem på en troverdig måte. Oppgaven omfatter alle typer anslag og angrep fra både statlige og ikke-statlige aktører som skaper eller truer med å skape så omfattende skade at det er aktuelt for NATO å iverksette kollektive forsvarstiltak. Et troverdig norsk bidrag til forsvar av eget og alliert territorium er avgjørende for vår innflytelse på NATOs planer og operasjoner. Forsvar av norsk territorium mot alvorlige trusler, anslag og angrep vil utføres som integrerte allierte fellesoperasjoner, der norske styrker inngår i en bred alliert innsats. I slike operasjoner vil evne til samvirke og interoperabilitet med allierte være avgjørende.

OPPGAVE 3: Avverge og håndtere episoder og sikkerhetspolitiske kriser med nasjonale ressurser, herunder legge til rette for alliert engasjement om nødvendig

Forsvaret skal ha selvstendig evne til å håndtere en begrenset militær eller asymmetrisk trussel innenfor en nasjonal ramme, når denne trusselen ikke er av en

slik karakter at NATO engasjeres. Episoder og kriser som håndteres nasjonalt skal hurtig, og med et minimum av negative konsekvenser, kunne bringes under kontroll, eventuelt parallelt med at norske myndigheter involverer alliansen. Relevant militær tilstedeværelse er av stor betydning, siden den styrker evnen til å håndtere episoder og kriser opp til et visst nivå uten å sette inn ytterligere militære kapasiteter. Dersom en krise utvikler seg slik at Norge utsettes for militær aggresjon, må Norge kunne motta allierte forsterkninger. Mottak forberedes gjennom allierte øvelser og trening i Norge og praktisk tilrettelegging for ankomst av allierte styrker. Planverk for mottak av allierte forsterkninger skal holdes oppdatert, og Forsvaret skal ha evne til å beskytte den infrastrukturen som kreves for å motta slike forsterkninger. Kvalitetskrav og fellesøvelser skal sikre at norske styrker kan samvirke effektivt med allierte i forsvaret av Norge.

OPPGAVE 4: Sikre et nasjonalt beslutningsgrunnlag gjennom tidsmessig overvåkning og etterretning

Hovedmålet med Forsvarets overvåknings- og etterretningsvirksomhet er å fremskaffe et fyllestgjørende situasjonsbilde, som bidrag til et best mulig beslutningsgrunnlag for politiske myndigheter og Forsvarets operative ledelse. En hovedoppgave for Forsvaret er derfor å ha evne til å overvåke norsk land-, luft- og sjøterritorium og utvalgte havområder der Norge etter internasjonal rett eller avtaler har suverene rettigheter. Oppgaven omfatter også en nasjonal etterretningskapasitet.

Norge skal ha en selvstendig evne til å drive etterretning i egne nærområder. Evnen er avgjørende både for å kunne utforme en egen nasjonal politikk i nærområdene, og for å kunne formidle selvstendige vurderinger av situasjonen til allierte og samarbeidspartnere. Effektiv overvåkning av norske interesseområder er en forutsetning for at Forsvaret kan gjennomføre sine øvrige oppgaver på en tilfredsstillende måte.

OPPGAVE 5: Hevde norsk suverenitet og suverene rettigheter

Det er Forsvarets ansvar å hevde norsk suverenitet. Med suverenitetshevdelse menes å markere og forsvare, om nødvendig med militærmakt, den norske stats grunnrettigheter mot andre stater som direkte eller indirekte utfordrer norsk suverenitet på norsk territorium. Oppgaven omfatter også evnen til å håndtere utfordringer mot norske suverene rettigheter i norske jurisdiksjonsområder utenfor norsk territorium. Evnen til suverenitetshevdelse inkluderer håndtering av begrensede episoder, samt å hindre at uvedkommende aktører får

adgang til norsk territorium og skader vitale samfunnsinteresser. Oppgaven omfatter også sikring av norske ambassader og norsk skipsfart ved behov.

Økende utfordringer i nærområdene tilsier at Norge også i årene fremover må legge stor vekt på å ha en effektiv og troverdig evne til å hevde suverenitet. Forsvaret skal på kort varsel kunne håndtere ulike typer krenkelser av norsk suverenitet, også flere samtidige krenkelser. Forsvaret skal ha evne til å reagere mot krenkelser over hele territoriet og kunne utøve tvangsmakt både til sjøs, i luften og på land.

OPPGAVE 6: Ivareta myndighetsutøvelse på avgrensede områder

Myndighetsutøvelse er en nasjonal oppgave som normalt ivaretas av politiet og andre sivile myndigheter. Forsvaret skal ivareta myndighetsutøvelse og forebyggende tiltak knyttet til beskyttelse av norske suverene rettigheter og håndhevelse av norsk lov på de avgrensede områder der deler av Forsvaret er tildelt særskilt myndighet. Med myndighetsutøvelse menes utøvelse av offentlig myndighet med hjemmel i nasjonal rett mot enkeltpersoner eller private rettssubjekter, for å håndheve offentligrettslige påbud, forbud og vilkår i medhold av lov, forskrifter eller annet gyldig kompetansegrunnlag. Forsvarets myndighetsutøvelse skjer i dag på to hovedområder: Ved ressurskontroll og annen myndighetsutøvelse til havs og ved grenseoppsyn langs den norsk-russiske grensen. Utøvelsen av Forsvarets rolle på disse feltene skjer i nært samarbeid med andre offentlige etater.

OPPGAVE 7: Delta i flernasjonal krisehåndtering, herunder fredsstøttende operasjoner

Utfordringene internasjonalt tilsier at bidrag til internasjonale operasjoner vil være en viktig oppgave for Forsvaret også i årene fremover. Norske styrker vil normalt delta i slike operasjoner innenfor et multilateralt rammeverk, med FN og NATO som de viktigste oppdragsgiverne. Det er et mål å øke Norges bidrag til FN-ledede operasjoner, og også periodisk delta med begrensede styrker i utvalgte EU-operasjoner. FN og Sikkerhetsrådet er premissgivere for legalitet og legitimitet for militær maktbruk, men det finnes også andre folkerettslige grunnlag for bruk av militærmakt. Forsvaret skal kunne bidra til hele spekteret av internasjonale operasjoner, inkludert preventive stabiliseringsoperasjoner, mer tradisjonelle fredsbevarende operasjoner og fredsopprettende operasjoner. Norske styrker må dermed også ha evnen til å kunne samvirke effektivt med styrker fra allierte og partnerland.

OPPGAVE 8: Bidra til internasjonalt samarbeid på det forsvars- og sikkerhetspolitiske området

Forsvaret skal bidra med støtte til internasjonalt militært samarbeid som et ledd i arbeidet med å skape fred og stabilitet, herunder arbeidet for å hindre at masseødelegelsesvåpen og deres leveringsmidler blir tilgjengelige for aktører som utgjør en potensiell trussel mot norsk og internasjonal sikkerhet. Støtten inkluderer tiltak som informasjonsinnsamling, analyse, rustningskontroll, tilitsskapende aktiviteter og verifikasjon. Videre omfatter oppgaven opplæring og bidrag til sikkerhetssektorreform hos utvalgte samarbeidspartnere. Arbeidet skal bidra til å bygge opp samarbeidspartnernes evne til å bidra til internasjonal sikkerhet og samarbeid, og dessuten evnen til å reformere og sikre demokratisk kontroll over sine respektive forsvarssektorer.

OPPGAVE 9: Bidra til å ivareta samfunnssikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver

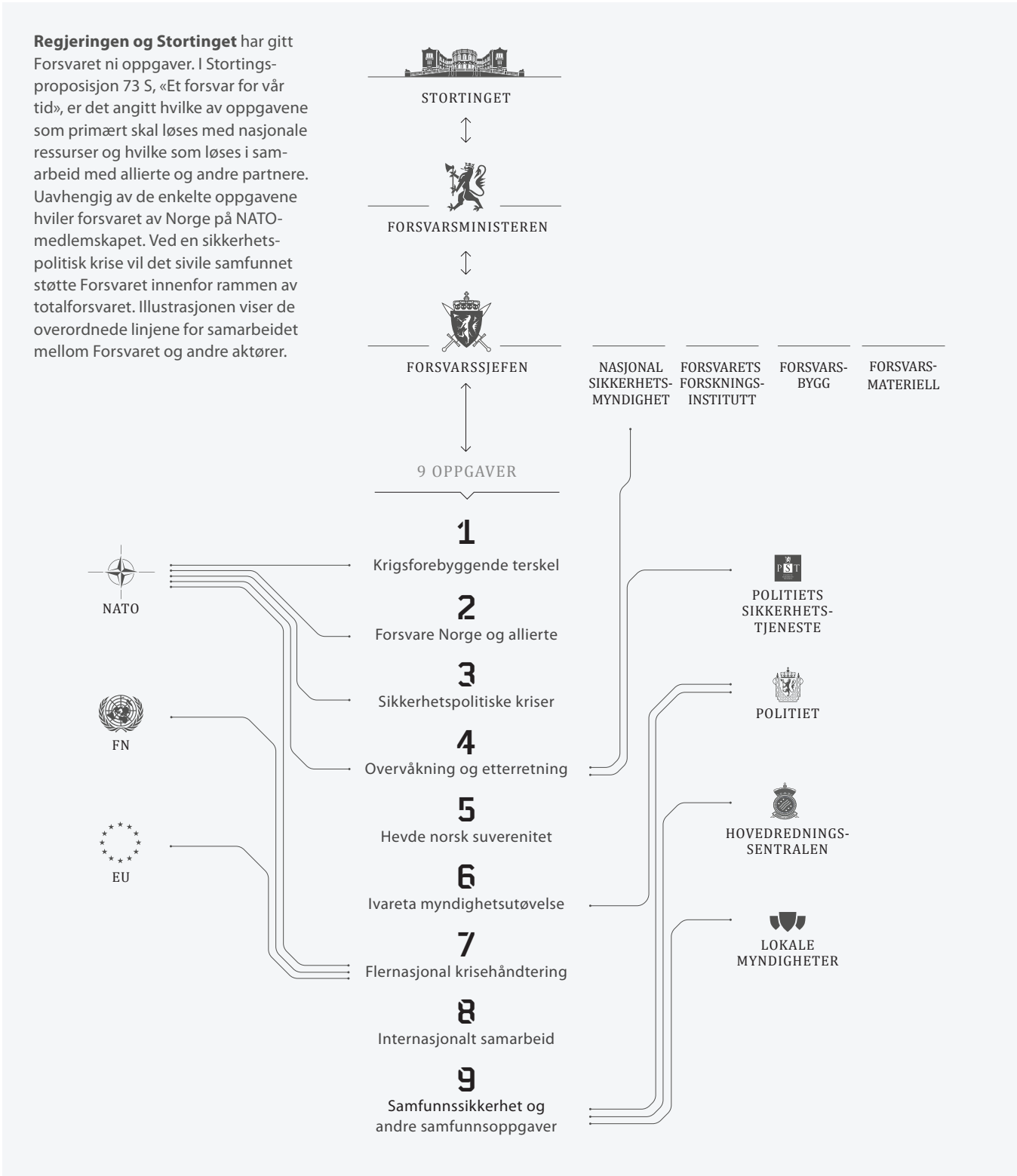
Som en del av totalforsvarsordningen skal Forsvaret, etter anmodning, kunne støtte det sivile samfunn ved ulykker, naturkatastrofer, alvorlig kriminalitet og andre kriser, samt bidra til å beskytte samfunnet mot terroranslag. Militær bistand er aktuelt når sivile myndigheter med primæransvar ikke har tilstrekkelige ressurser til å håndtere situasjonen.

Avhengig av situasjonen og sivile myndigheters behov, skal alle Forsvarets tilgjengelige ressurser kunne bistå i sivil krisehåndtering. Noen strukturelementer er særlig relevante og spesielt forberedt på slik bistand.

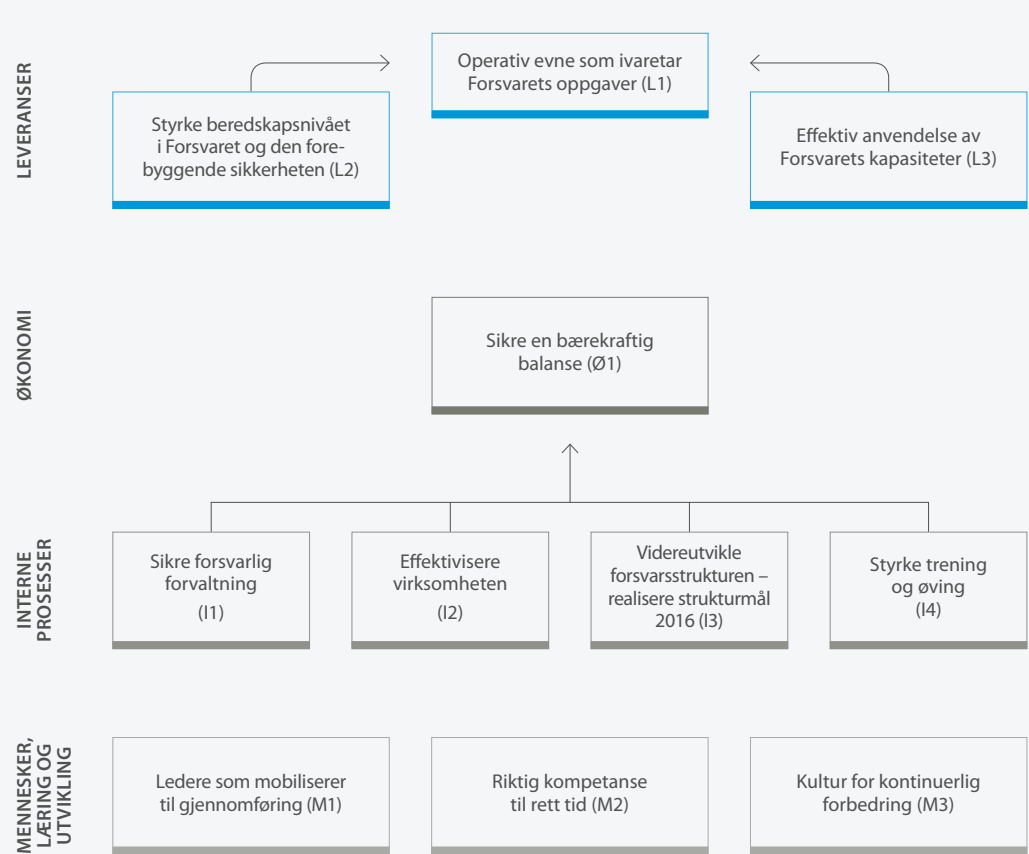
Forsvaret skal ha selvstendig evne til å håndtere en begrenset militær eller asymmetrisk trussel innenfor en nasjonal ramme når denne trusselen ikke er av en slik karakter at NATO engasjeres.

1) Forsvarets ni oppgaver er basert på Forsvarsdepartementets iverksettelsesbrev for langtidsperioden 2013–2016, jf. Prop. 73 S (2011–2012). I iverksettelsesbrevet for langtidsplanen 2017–2020, jf. Prop. 151 (2015–2016) er ordlyden i oppgavene noe endret.

FIGUR 1
FORSVARET OG ANDRE AKTØRER

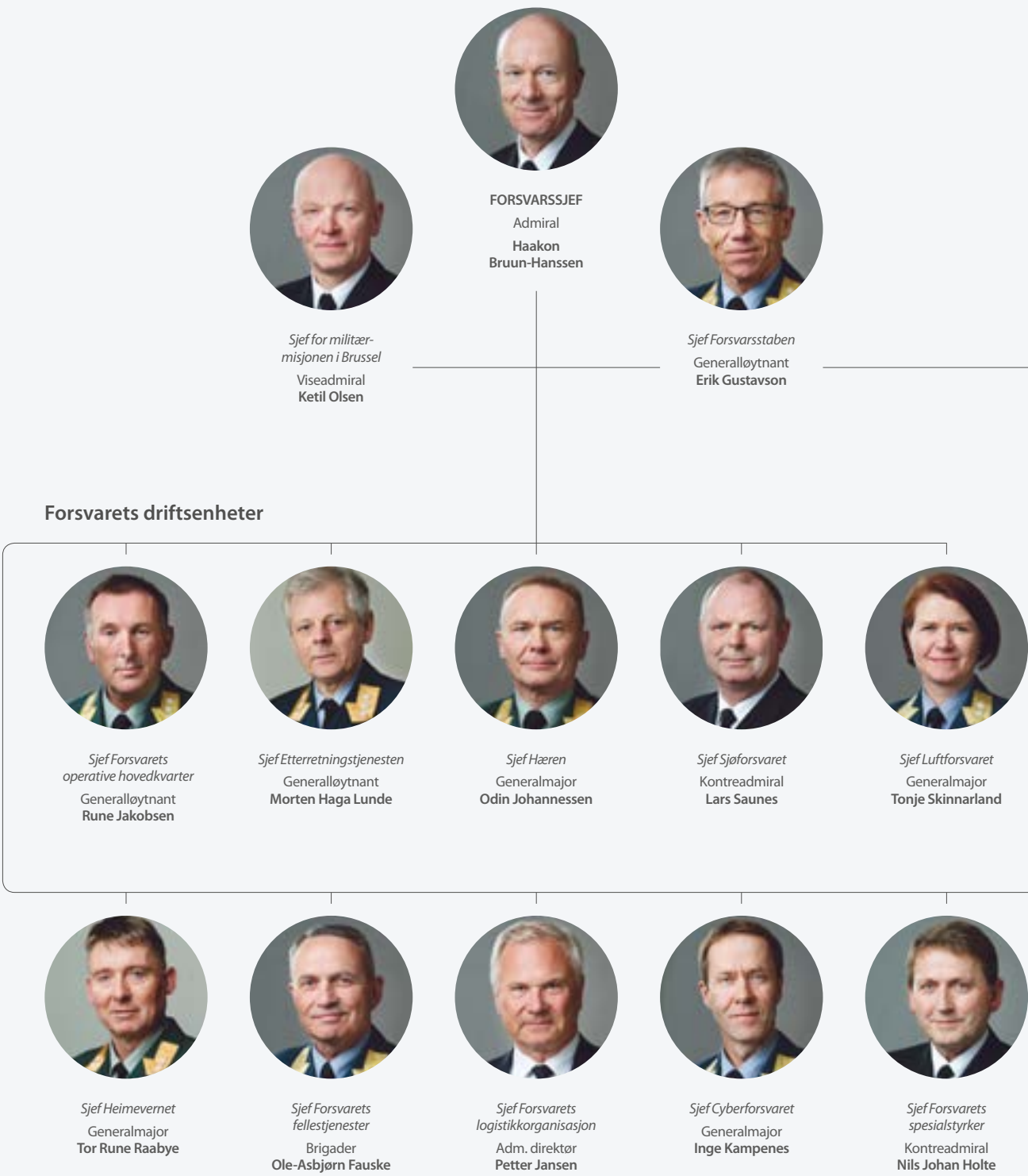
FIGUR 2
FORSVARETS MÅLBILDE 2016

Målene er gruppert i kategoriene Forsvarets Leveranser (L), Økonomi (Ø), Interne prosesser (I) og Mennesker, læring og utvikling (MLU) og blir presentert gjennom et målbilde som er inndelt etter den samme grupperingen. Statusrapporteringen i årsrapportens kapittel III *Årets aktiviteter og resultater* følger samme målbilde. Også *Forsvarets vurdering av fremtidsutsikter* i kapittel V følger samme oppbygging. Statusrapporteringen på strategiske mål beskriver en overordnet og helhetlig vurdering av måloppnåelse. Vurderingen er basert på både styringsparametre, tiltak, risiko og andre kjente forhold av betydning.

Hvert mål er beskrevet nærmere i departementets iverksettelsesbrev, og det er angitt en rekke styringsparametre med spesifikke resultat- og rapporteringskrav. Brevet beskriver også tilhørende oppdrag med angivelse av hensikt og tidsfrister for å sikre god måloppnåelse.

FORSVARETS LEDELSE

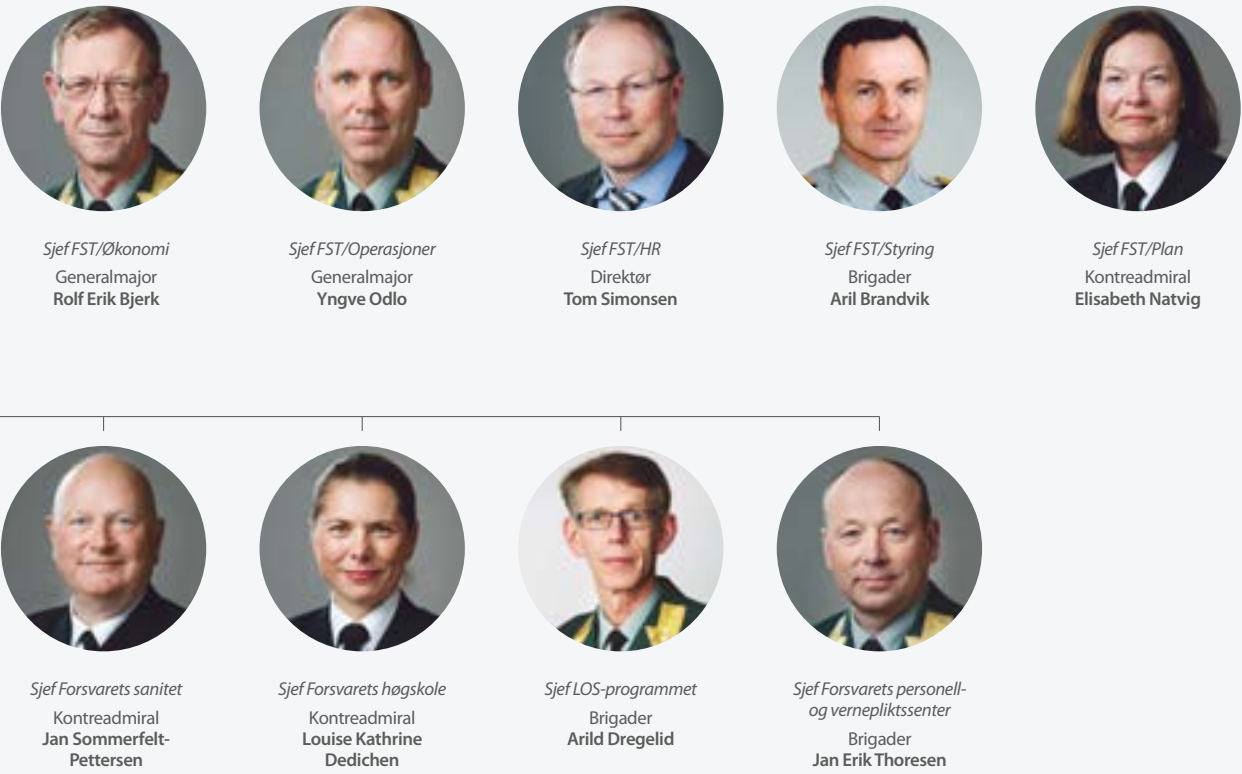

Forsvarssjefen er landets høyeste militære embetsmann og regjeringens og forsvarsministerens nærmeste militære rådgiver i fred og krig. Han fører alminnelig kommando over Forsvarets personell og har ansvaret for Forsvarets virksomhet.

Organisasjonen til Forsvaret består av Forsvarsstaben og 14 enheter underlagt forsvarssjefen. Forsvarsstaben skal på vegne av forsvarssjefen ivareta ansvaret for å planlegge, styre og følge opp hele Forsvarets virksomhet, styrkeproduksjoner, operasjoner og støttevirksomhet.

Oversikten viser Forsvarets ledelse per mars 2017.

Forsvarsstaben

INTRODUKSJON TIL VIRKSOMHETEN OG HOVEDTALL

TABELL 1 — HOVEDTALL

Beløp er indeksjustert til 2016-kroner

		2012	2013	2014	2015	2016
1	Antall årsverk	16 840	17 038	17 215	17 251	16 048
2	Samlet tildeling post 01–99	38 274 690 227	38 945 917 149	40 758 280 510	38 401 294 982	28 294 833 000
3	Utnyttelsesgrad post 01–29	99,80	99,52	99,71	99,74	98,89
4	Driftsutgifter	30 699 427 672	29 856 708 124	30 479 136 429	28 955 560 944	27 648 854 227
5	Andel investeringer	20,37	21,84	24,00	24,55	0,75
6	Lønnsandel av driftsutgifter*	42,36	41,68	41,76	42,94	42,88
7	Lønnsutgifter per årsverk*	772 260	730 469	739 337	720 659	738 694

* Lønnsutgifter 2016 er eksklusive utbetalinger til vernepliktige soldater, avgangsstimulerende tiltak og statlige virkemidler.

TABELL 2 — FORSVARETS UTGIFTER MED FORDELING PÅ HOVEDKATEGORI

Tall i tusen 2016-kroner

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin (post 01)	15 218 904	15 061 982	15 548 384	14 975 582	13 779 233
Materielldrift (post 01)	8 471 602	8 232 407	8 630 466	7 431 087	7 838 018
EBA-drift (post 01)	3 712 190	3 782 127	3 793 406	3 693 927	3 503 789
Materiellinvestering (post 45)	7 612 727	8 307 570	9 826 259	9 426 120	211 409
E-tjenesten (post 21)	1 125 232	1 214 617	1 217 909	1 260 635	1 558 348
Sum utgifter	36 140 655	36 598 704	39 016 424	36 787 350	26 890 796

Tabell 2 viser utgiftstall fra Forsvarets regnskap eksklusiv kapittel 1792 Norske styrker i utlandet, belastningsfullmakter og post 70 og 71. Fullstendig årsregnskap for 2016 fremgår i kapittel VI.

Som det fremgår av tabellene over, er det en markant nedgang i tildeling og utgifter fra 2015 til 2016. Dette skyldes at Forsvarsmateriell ble skilt ut fra Forsvaret som en egen etat fra 1. januar 2016. Utskillelsen innebærer at investeringsvirksomheten ikke lenger synliggjøres på Forsvarets budsjettkapitler.

Forsvaret innførte periodisert virksomhetsregnskap basert på de statlige regnskapsstandardene 1. januar 2016. Da det er første år med periodisert virksomhetsregnskap, er det ikke sammenligningstall fra tidligere år. Tabell 3 viser Forsvarets balanse per 1. januar og 31. desember 2016.

TABELL 3 — FORSVARETS BALANSE

Tall i tusen 2016-kroner

	31.12.2016	01.01.2016
Eiendeler		
Immaterielle eiendeler	618 123	769 820
Varige driftsmidler	45 203 738	43 401 129
Andre fordringer	923	-
Beholdninger av varer og driftsmateriell	30 478 237	30 071 888
Fordringer	1 686 201	1 421 076
Bankinnskudd og kontanter	11 381	12 086
Sum eiendeler	77 998 603	75 675 999
Statens kapital og gjeld		
Avregnet med statskassen (bruttobudsjetterte)	27 892 336	28 361 981
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	45 821 861	44 170 949
Langsiktig gjeld	494 039	467 262
Kortsiktig gjeld	3 790 367	2 675 807
Sum statens kapital og gjeld	77 998 603	75 675 999

(FOKUSERT)

Flyr høyt i USA

Martin «Tintin» Tesli
Jagerflyger og avdelingssjef

Ved Luke Air Force Base ved Phoenix er Luftforsvaret i ferd med å bygge opp en av sine største avdelinger utenfor Norge. Avdelingen er Norges utdanningsbase for F-35, og her er Forsvarets flygere og teknikere i full gang med å lære seg å operere Norges nye kampfly. Midt i det hele står jagerflyger og oberstløytnant Martin «Tintin» Tesli. Han er sjef for den norske avdelingen på Luke og har vært med fra starten sommeren 2015. For Tesli er det stort og ærefullt å få være sentral i innfasingen av norske F-35. Og ting går fort:

– Med tanke på hvor vi var for halvannet år siden, opererer vi nå maskinen fullt ut. Vi skal fortsette å bygge opp avdelingen her og fortsette å utdanne folk til Ørland, sier Tesli.

I dag brukes fire norske fly til opplæringsformål ved flybasen, og til sommeren kommer ytterligere tre norske fly. Om litt over et halvt år lander de første kampflyene i Norge.

– Det blir litt todelte: «Endelig kommer de!», og litt: «Oi, nå begynner det!» Vi må belage oss på en del pionervirksomhet i starten, men jeg er overbevist om at vi vil lykkes, sier Tesli.

**MÅL L-1 OPERATIV EVNE SOM IVARETAR
FORSVARETS OPPGAVER****Beskrivelse**

Hovedmålet for langtidsperioden er å styrke Forsvarets operative evne gjennom å utvikle innsatsforsvaret. Med operativ evne menes den tilgjengelige strukturens evne til å løse Forsvarets oppgaver. For å bidra til en troverdig alliert krigsforebyggende terskel, må Forsvaret ha høy kvalitet, kampkraft, reaksjonsevne, utholdenhet, evne til styrkeoppbygging og deployering. Operasjoner med nasjonale og allierte styrker må kunne gjennomføres effektivt og integrert i nettverk. Den operative evnen, inkludert planforberedelser og beredskap, er fundamentet for å håndtere sikkerhetspolitiske oppgaver og kriser og kunne bistå ved sivile kriser. Deler av Forsvaret brukes kontinuerlig i operasjoner og operativ virksomhet, hjemme og ute. Resten av strukturen utgjør Forsvarets beredskap. Den består både av raskt tilgjengelige kapasiteter og kapasiteter som må styrkeoppbygges over tid for å kunne løse hele spekteret av Forsvarets oppgaver.

Hovedmålet er å videreutvikle den operative evnen i takt med den sikkerhetspolitiske konteksten Forsvaret virker i, og i henhold til nasjonale og allierte krav. Forsvaret må kunne møte relevante beredskapskrav, gjennomføre relevant operativ virksomhet og støtte sivile myndigheter i fredstid med ressurser avhengig av oppdrag og situasjon.

Den samlede vurderingen av måloppnåelse for strategisk mål L-1 baserer seg på Styringsparameter L-1-1 «FSJ vurdering av operativ evne» (VOE), en samlet vurdering av måloppnåelsen for de strategiske målene L-2 «Styrke beredskapsnivået i Forsvaret og den forebyggende sikkerheten» og L-3 «Effektiv anvendelse av Forsvarets kapasiteter».

Samlet vurdering av måloppnåelse

Etterretningstjenestens oppgaver og daglige operasjoner, inkludert støtte til det sivile samfunnet, utføres godt. Det arbeides likevel med forbedring av evnen til rettidig varslings.

Daglige operasjoner hjemme og ute ledes og gjennomføres på en god måte med meget godt kvalifisert personell og godt trente avdelinger.

Viktige prioriteringer har medført økte leveranser fra enkelte strukturelementer, som for eksempel maritime patruljefly (P-3 Orion). Samtidig preges en betydelig del av Forsvarets avdelinger av gammelt materiell, mangel på reservedeler og etterslep innen vedlikehold. Dette gjelder både i forsvarsgrenene og i støttestrukturen. Gammelt materiell medfører hyppige og lengre inoperative perioder, på grunn av behov for ekstraordinært vedlikehold. Sammen med mangel på reservedeler har dette ført til redusert treningskvalitet for både opera-

tører og annet personell innen flere områder. Eksempel på dette er M113 stormpanservogner i Hæren. De tekniske utfordringene knyttet til sprekkdannelse på F-16 er løst, men treningsnivået for operativt personell har blitt skadelidende. Det er nå i en positiv utvikling.

Implementering av nye maritime helikoptre (NH90) er fortsatt en utfordring. Lang ledetid på reservedeler og uforutsett vedlikeholdsbehov reduserer treningstiden, forsinker implementeringen og forårsaker fortsatt redusert operativ evne i Kystvakten og i fregattvåpenet.

I Heimevernet er det utfordringer med tilgjengelighet på befal med rett kompetanse. Også Forsvarets sanitet har utfordringer med tilgjengelighet på helsepersonell med riktig kompetanse.

Det er iverksatt tiltak for å bedre statusen innenfor materiell og personell. Noe effekt er oppnådd i 2016, men en markant forbedring vil først skje i kommende langtidsperiode, hvor det legges opp til å ta igjen etterslepet på vedlikehold og gjenoppbygging av beredskapsbeholdninger gjennom både materiellprosjekter og driftsanskaffelser.

Forsvarets vurdering er at landet har et kvalitetsmessig godt forsvar som i lengre tid har prioritert styrker med kort reaksjonstid og de daglige nasjonale og internasjonale operasjonene. Denne prioriteringen har imidlertid gått utover Forsvarets beredskap og evne til vedvarende operasjoner i krise og krig.

**MÅL L-2 STYRKE BEREDSKAPSNIVÅET I FOR-
SVARET OG DEN FOREBYGGENDE SIKKERHETEN****Beskrivelse**

Mål L-2 omfatter beredskapsdimensjonen av Forsvarets operative evne. Det innebærer en samlet vurdering av:

- a) Forsvarets evne til å møte pålagte klartider, dvs. fra status BEREDSKAPSKLAR via styrkeoppbygging til status KLAR,
- b) innsetting og understøttelse av kapasiteter for nasjonal og alliert krisehåndtering,
- c) evne til kollektivt forsvar.

Grunnlaget for alle områder av militær beredskap, inkludert reaksjonsevne, operasjoner og understøttelse, er et oppdatert og helhetlig beredskapsmessig og operativt planverk.

Målsettingen er at Forsvaret skal tilfredsstillende gitte beredskapskrav i nasjonal og alliert sammenheng og dermed besitte operativ evne til å løse pålagte oppgaver.

Forsvaret skal styrke sin evne til forebyggende sikkerhet og dessuten forbedre sikkerhetstilstanden i virksomheten.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Langtidsplanen for Forsvaret 2013–2016 var tuftet på fredelig sameksistens og stabilitet i norske nærområder, →

Viktige prioriteringer har medført økte leveranser fra enkelte strukturelementer som for eksempel maritime patruljefly.

→ med begrenset deltakelse i internasjonale operasjoner. Situasjonen har endret seg siden planen ble bestemt, og forutsetningene for varslingstid og den tilhørende reaksjonsevnen i Forsvaret er ikke lenger i harmoni med den nye situasjonen. Dette har gjort det nødvendig å revidere gjeldende planverk og krav til strukturen, med særlig vekt på reaksjonsevne.

I 2016 har Forsvaret videreført arbeidet med å videreutvikle nasjonale og allierte forsvarsplaner for våre områder. Målet er å øke beredskapen.

Overordnet planverk for daglige operasjoner, krise og krig er utgitt. Arbeidet har avdekket utfordringer knyttet til samtidighet og utholdenhet. De operative enhetene tilfredsstiller beredskapskravene i noe varierende grad. En av utfordringene er å finne innenfor bemanning. Trenden er likevel positiv. I 2016 er det gjort et betydelig arbeid for å omdisponere ressurser fra stab/støtte til operative enheter. En annen utfordring finnes i teknisk drift, hvor særlig tilgang til reservedeler og økt vedlikeholdsbehov er problematisk. Situasjonen blir spesielt krevende ved full styrkeoppbygging. Forsvaret er ikke tilstrekkelig tilpasset gjennomføring av en styrkeoppbygging samtidig som operasjoner pågår. Utfordringene er spesielt store i støttestrukturen.

Forsvarets sikkerhetsavdeling (FSA) har det overordnede ansvaret for den forebyggende sikkerhetstjenesten i Forsvaret. Kapasiteten i FSA er økt i 2016, blant annet for å effektivisere arbeidet med sikkerhetsklareringer, inkludert klagesaksbehandling. Det arbeides med å etablere permanente løsninger som skal legge til rette for at klarering av personell til førstegangstjeneste kan komme tidligere enn i dag.

Cyberforsvaret og Etterretningstjenesten er sentrale i arbeidet med å styrke evnen til å utnytte og forsvare det digitale rommet. Dagens situasjonsbilde og sikkerhetspolitiske utfordringer krever betydelig vekt på Forsvarets evner på dette området.

MÅL L-3 EFFEKTIV ANVENDELSE AV FORSVARETS KAPASITETER

Beskrivelse

Mål L-3 omfatter anvendelsesdimensjonen av operativ evne, det vil si Forsvarets evne til å gjennomføre daglig operativ virksomhet og operasjoner hjemme og ute. Forsvaret skal kontinuerlig løse nasjonale oppgaver som overvåkning og etterretning, suverenitetshevdelse, myndighetsutøvelse og operasjoner i det digitale rom. Forsvarets operative virksomhet skal understøtte regjeringens nordområdepolitikk gjennom tilstedeværelse og aktivitet i nord. Forsvaret skal videre opprettholde militær beredskap som også kan nyttes til å bistå politiet, basert på eksisterende kapasiteter i Forsvarets operative struktur.

Forsvaret skal dessuten delta i internasjonale operasjoner utenfor Norge med relevante og kompetente kapasiteter som pålagt av politiske myndigheter. Virksomheten skal ha en kvalitet som inngir tillit både nasjonalt og blant våre allierte og andre samarbeidspartnere.

Vurderingen baseres på hvordan operasjoner og operativ virksomhet er gjennomført. Målsettingen er at pålagte oppdrag skal løses meget godt.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Forsvaret gjennomfører kontinuerlig operasjoner innen overvåkning, suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse. Til oppgavene benyttes en rekke enheter som enten er stående eller har svært korte klartider.

Antall tokt og flytimer for maritime patruljefly har økt betraktelig i perioden. Dette har gitt en god situasjonsoversikt i norske interesseområder. Mange av Forsvarets sensorer er imidlertid gamle og driftsstabiliteten er merkbart svakere, noe som svekker overvåkningsevnen.

F-16-flyene på NATO-beredskap i Bodø («QRA-elementet») har løst sine oppgaver innen suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse på en meget god måte. Grensevakten mot Russland har ivaretatt vakthold, tilstedeværelse og norske Schengen-forpliktelser troverdig og effektivt. Kongevakten har i samarbeid med politiet løst sine oppgaver godt.

Forsvarets aktivitetsnivå innen øving og trening har i 2016 vært svært bra. Generelt har aktiviteten vært høyere enn året før. Hæren har i hovedsak øvet og trent som planlagt. Luftforsvaret har i hovedsak flydd i henhold til planene, med unntak av NH90 som også i 2016 har vært preget av forsinkelser i innfasingsløpet. Forsinkelsene på NH90 har begrenset Kystvaktens evne til overvåkning, fiskerioppsyn og annen utøvelse av myndighet til havs.

Sjøforsvaret har opprettholdt antall seilingsdøgn. Oppbemanning av den fjerde fregatten og femte korvetten har bidratt til noe økte leveranser for disse fartøygruppene. Kystvakten har i all hovedsak seilt etter planen, og den er en betydelig støtte til det sivile samfunn. Samlet sett har Forsvarets evne til å bidra til samfunnssikkerhet vært uendret gjennom hele året og blir vurdert som svært god. Innenfor søk og redning, ambulanseoppdrag, fjerning og destruksjon av eksplosiver og helikopterstøtte til politiet, har oppdragsdekningen også vært meget god. Bell412 har visse restriksjoner i bruk, noe som sammen med aldrende Sea King-helikoptre byr på utfordringer når det gjelder å støtte politiet til havs. Forsvaret har imøtekommet alle anmodninger om håndhevelsesbistand fra politiet, og, med ett unntak, alle anmodninger om alminnelig bistand. Kontratterrorberedskapen er ivaretatt.

I perioden februar til november deltok Forsvaret i FNs operasjon i Mali, MINUSMA (United Nations Multi-dimensional Integrated Stabilization Mission in Mali).

→ Bidraget var militært transportfly under betegnelsen Norwegian Tactical Airlift Detachment (NORTAD). Dette oppdraget ble gjennomført på en svært god måte, og norsk C-130J fløy til sammen 800 timer i operasjonsområdet. Generelt er Forsvarets bidrag i internasjonale operasjoner svært etterspurt og de gjennomføres på en meget god måte. Dette tilskrives i stor grad kvalitet og profesjonalitet på de offiserer og soldater som Forsvaret sender på slike oppdrag. Selv om tallet på personell i internasjonale operasjoner er lavere enn for noen år siden, er antallet slike operasjoner høyt og krever mye av enkelte enheter. Mengden operasjoner er i særlig grad belastende for støttekapasiteter som Forsvarets logistikkorganisasjon, Forsvarets sanitet, Cyberforsvaret og Etterretningstjenesten. Operasjonene sliter på materiell og personell, og påvirker Forsvarets evne til å tilfredsstille de nasjonale beredskapskravene.

MÅL Ø-1 SIKRE EN BÆREKRAFTIG BALANSE

Beskrivelse

Forsvarssektoren skal utvikles i et langsiktig perspektiv, som sikrer at økonomiske ressurser, oppgaver og ambisjonsnivå samsvarer med hverandre. Kapasitetene det investeres i, skal kunne driftes over tid på et fastlagt nivå. Høy kvalitet på planer og grunnlagsdokumenter skal sikre kostnads-effektiv og rasjonell drift. Ressursene skal i størst mulig grad prioriteres slik at de understøtter operative leveranser.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Årsresultat drift i 2016 viser en tilfredsstillende status med en mindreutgift på 254 millioner kroner (0,9 prosent av driftsrammen). Enkelte budsjettkapitler har hatt merutgifter. Det gjelder blant annet på Luftforsvarets kapittel hvor merutgiften i hovedsak skyldes et høyere vedlikeholds nivå på slutten av året forårsaket av sprekkdannelser på F-16, og på kapittelet for internasjonale operasjoner som er belastet høyere enn budsjettert til Operasjon Triton i Middelhavet. Disse merutgiftene balanseres med merinntekter på andre kapitler med bruk av Forsvarsdepartementets merinntektsfullmakt.

Innføringen av Felles Integrert Forvaltningssystem (FIF) 3.0 som nytt Enterprise resource planning-system (ERP) i Forsvaret ved inngangen til 2016, innebar en betydelig endring av økonomioppfølgingen gjennom en samtidig innføring av periodisert regnskap, ny kontoplan, ny plan- og prognoseløsning og nye rapporter. Risikobildet ble ytterligere komplisert gjennom utskillelsen av Forsvarsmateriell som egen etat. Forsvaret har håndtert disse betydelige endringene, og økonomikontrollen har vært god. Forsvaret har innenfor dette komplekse risikobildet utvist nøkternhet og ansvarlighet i forbindelse med innføringen av FIF 3.0.

MÅL I-1 SIKRE FORSVARLIG FORVALTNING

Beskrivelse

For å understøtte kjernevirksomheten, skal sektoren forbedre styring og forvaltning av tildelte ressurser, og gjennom det også bidra til å sikre fortsatt høy tillit i befolkningen. Utviklingen forutsetter hensiktsmessige og effektive prosesser og rutiner, i tillegg til gode holdninger til forvaltning. Intern kontroll skal være en integrert del av virksomheten i etaten. Forvaltningsområdene skal ha tilstrekkelig bemanning og kompetanse. Politiske føringer skal følges opp og gjeldende lover, regler og interne krav skal følges.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Det er en målsetting å styrke modenhetsnivået innenfor styring og kontroll i Forsvaret. Særlig erfaringslæring som grunnlag for forbedret forvaltning må systematiseres og styrkes.

For å følge opp denne målsettingen har Forsvaret i 2016 iverksatt modenhetsvurderinger av styring og kontroll ved alle de større driftsenhetene, unntatt Etterretningstjenesten. Modenhetsmodellen er et verktøy utviklet for egevalueringer. Hensikten er å gi den enkelte ledergruppe innsikt i nåsituasjonen i virksomheten og skape grunnlag for kontinuerlig forbedring av styring og kontroll. Samtlige avdelinger har stilt med hele sin ledergruppe.

Basert på erfaringene ved bruk av modenhetsmodellen i forsvarssektoren og ved forsvarssjefens ledergruppe, utarbeidet Forsvarsstaben en justert modell for bruk ved driftsenhetene.

Forsvaret viser god modenhet innenfor etablering og formidling av roller, ansvar og myndighet, i tillegg til forvaltning av etiske verdier og arbeidsmiljø. Kommunikasjons- og informasjonsprosessene og standardisering av aktiviteter og kontroller er også områder som generelt har til dels høy modenhet. Resultatene fra modenhetsvurderingene innenfor styring og kontroll viser at Forsvaret har behov for å styrke og forbedre arbeidsprosessene med mål, planer og risikostyring. Strategisk kompetansestyring og -kartlegging, og organisatorisk læring er også områder med til dels lav modenhet.

For å styrke den positive utviklingen innenfor styring og kontroll, herunder virksomhetsstyring, risikostyring og internkontroll, har Forsvaret i 2016 utviklet en felles veileder i mål-, resultat- og risikostyring og internkontroll (utgitt i mai 2016). Formålet med denne veilederen er å utfylle direktivet gjennom å beskrive hvordan kravene til styring og kontroll blir ivarettatt av en avdeling. Veilederen beskriver hvordan ulike tiltak og aktiviteter samlet sett bidrar til at budsjett- og resultatansvarlige sjef (BRA-sjefer) har tilfredsstillende kontroll med egen virksomhet.

Kravene til styring i økonomireglementet i Staten, herunder planlegging, oppfølging og internkontroll, ivaretas gjennom bruken av mål-, resultat- og risikostyring og ved å etterleve kravene i Forsvarets styringssystem.

Det er gjennomført opptelling av alt regnskapspliktig avdelingsmateriell i Forsvaret. Sporbarhet i driftsanskaffelser med protokollplikt (over kr 100 000) er god i 2016.

Se også kapittel IV *Styring og kontroll*.

MÅL I-2 EFFEKTIVISERE VIRKSOMHETEN

Beskrivelse

Sektorens ressurser skal benyttes effektivt, og effektiviseringstiltak i etatene skal gjennomføres slik at gevinster som økt produktivitet, kvalitet og effektivitet blir realisert. Forsvaret skal frigjøre minimum 160 millioner kroner (2012-kroner) årlig gjennom effektiviseringstiltak, mens de øvrige etatene i sektoren skal effektivisere for minimum 0,5 prosent årlig. Realisering av gevinster skal bidra til finansieringen av nye kapasiteter og økt operativ evne. Vellykket effektivisering av virksomheten støtter opp under målsettingen om en sektor i bærekraftig balanse, jf. mål Ø-1.

Samlet vurdering av måloppnåelse

I 2016 har Forsvaret hatt et samlet effektiviseringskrav på 306 millioner 2016-kroner basert på et intern-effektiviseringskrav på 119 millioner og et avbyråkratiserings- og effektiviseringskrav på 187 millioner kroner. Forsvaret har i 2016 gjennomført tiltak som har resultert i effektiviseringsgevinster til en verdi av ca. 327 millioner kroner. Sett opp mot kravet på 306 millioner, er resultatet meget tilfredsstillende.

Effektiviseringstiltak er initiert og gjennomført spredt i Forsvarets organisasjon. De største gevinstene er realisert i Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO) gjennom reforhandlede avtaler med leverandører, i Sjøforsvaret gjennom effektivisering av staber og støttefunksjoner og i Cyberforsvaret gjennom ansettelse av tidligere innleid personell. Forsvarsstaben har også effektivisert egen stab. I tillegg har Forsvaret realisert effektiviseringsgevinster fra ENØK-tiltak og sentrale fellestiltak. Effektivisering av HR-området i Forsvaret og utsetting av renholdstjenester, er fellestiltak som var planlagt å gi effekt i 2017, men tiltakene resulterte i betydelige gevinster allerede i 2016.

Eiendom, bygg og anlegg (EBA)

For å bidra til nødvendige driftsbesparelser har Forsvaret for perioden 2013–2018 fått et krav om å redusere bruken av eiendom, bygg og anlegg med 365 000 kvadratmeter.

Forsvaret måler avgitte arealer (brutto utrangert) ut fra månedlige arealrapporter fra Forsvarsbygg. Status viser

at Forsvaret har utrangert 45 592 kvadratmeter i 2016. Totalt er 201 525 kvadratmeter utrangert de siste fire årene. Utrangeringsmålet for 2013–2016 (235 000 kvadratmeter) ble ikke nådd.

Skal sektoren redusere EBA-kostnadene ytterligere, må hele garnisoner eller baser legges ned. Forsvarets virksomhet må konsentreres på færre steder enn i dag, slik ny langtidsplan legger opp til.

Totalt er 201 525 kvadratmeter utrangert de siste fire årene.

Energiledelse i Forsvaret

Fase II av Energiledelsesprosjektet i Forsvaret startet opp i 2012. Målet var å spare 93 GWh innen utgangen av 2016. Innsparingen er oppnådd med god margin. Ved å sette energiledelse i fokus, har Forsvarsbygg i samarbeid med Forsvaret redusert den totale energibruken med 136 GWh i forhold til bruken i 2012. Dette tilsvarer 136 millioner kilowattimer, eller en varig årlig besparelse på 136 millioner kroner.

Energiledelse foregår i en kombinasjon mellom nødvendige rammer fra Forsvarsdepartementet, betydelig støtte fra ENOVA, og ved at engasjementet rundt energiledelsesprogrammet har vært stort både i Forsvarsbygg (drifere og energiansatte) og blant militære leietakerne.

Over 90 prosent av reduksjonen er realisert ved å finjustere sentraldrifanlegg, installere varmegjenvinnere med høy virkningsgrad, jobbe med riktig mengderegulering av vannbåren varme og installere LED-lys der det er økonomisk forsvarlig. De resterende ti prosentene er oppnådd ved holdningsendring hos brukerne. Det er snakk om enkle grep som å lukke porter/dører, skru av lyset, og være generelt energibeviste.

Samtidig er det foretatt en konvertering til bioenergi/ fjernvarme på 25 GWh gjennom prosjektet ENØK i Forsvaret, slik at Forsvaret samlet har oppnådd en konvertering og reduksjon på totalt 161 GWh pr. år når programmet mot ENOVA ble avsluttet i 2016. Total støtte fra ENOVA har vært på 128 millioner kroner.

→ **Eksplisivrydding**

Det er i 2016 ryddet et område på totalt 40,7 km² på Hjerkin, hvorav ca. 27,4 km² var andregangs søk. Hele feltet er nå ryddet én gang. Det gjenstår å rydde ca. 33 km² for andre gang. Ryddingen fram mot 2020 vil etter planen omfatte ferdigstilling av andregangs søk, deretter statistisk søk. For 2017 er det fremmet behov for oppsett av syv ryddekommandoer, som vil være med og øke sannsynligheten for prosjektavslutning for Hjerkin PRO i 2020.

Det er også gjennomført eksplisivrydding og saneringsarbeider i andre nedlagte skyte- og øvingsfelt i 2016, blant annet Marka på Lista.

Utfasing/utrangering/avhending av materiell

Materiell som er modent for avhending tar opp stadig større arealer som burde vært brukt til annet formål, eller avhendet. Ansvarer er nå overtatt av Forsvars-materiell (FMA).

**MÅL 1-3 VIDEREUTVIKLE FORSVARS-
STRUKTUREN – REALISERE STRUKTURMÅL 2016****Beskrivelse**

Som en organisasjon i kontinuerlig tilpasning og modernisering, skal forsvarssektoren videreutvikle sin struktur og organisasjon til dagens og fremtidens utfordringer.

Målet er å implementere en balansert og moderne forsvarsstruktur i tråd med langtidspanens strukturmål for 2016 og årene deretter, slik dette er operasjonalisert gjennom iverksettelsesbrevet for langtidspanen 2013–2016. Dette inkluderer f.eks. anskaffelse av nye kampfly og nye maritime helikoptre, videreføre arbeidet med å modernisere kapasiteter/strukturelementer og gjennomføre organisatoriske tilpasninger for å sikre operativ evne og tilgjengelighet. Forsvaret skal videreutvikle strukturen i tråd med NATOs standarder og mål, for å sikre best mulig samvirke og interoperabilitet mellom Forsvaret og allierte, herunder partnerlands styrker. Tilpasningene inkluderer også videre satsing på et nettverksbasert forsvar i tråd med NATOs utvikling innenfor nettverksbasert forsvar.

I den videre strukturutviklingen prioriteres særlig innfasingen av våpensystemet F-35, omstilling av Luftforsvaret, tilpasning av landforsvaret, utvikling av Cyberforsvaret og videreutvikling av E-tjenesten og Nasjonal sikkerhetsmyndighet.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Progresjonen i 2016 med å implementere og modernisere forsvarsstrukturen har stort sett fulgt plangrunnlaget. Unntaket fra dette er vesentlige forsinkelser i anskaffelsen av NH90 (maritimt helikopter) og at enkelte

materiellanskaffelser for Hæren er utsatt i påvente av beslutninger knyttet til Landmaktutredningen. Anskaffelsen og implementeringen av kampflyet F-35 og nytt redningshelikopter AW101 er i rute, og vurderes som meget tilfredsstillende. Leveransen av nytt logistikkfartøy for Sjøforsvaret ble forsinket noen måneder, og blir levert i løpet av 2017. Luftforsvarets omstillings tiltak for 2016 er med noen justeringer gjennomført som planlagt. Landforsvaret er utviklet organisatorisk i tråd med plangrunnlaget.

MÅL 1-4 STYRKE TRENING OG ØVING**Beskrivelse**

Riktig øving og trening er en grunnleggende forutsetning for å vedlikeholde og videreutvikle Forsvarets operative evne. Styrker som utfører løpende fredsoperative oppdrag, styrker på høy beredskap og styrkebidrag til internasjonale operasjoner skal ha høyeste prioritet. Det er samtidig en klar ambisjon å opprettholde god øvings- og treningskapasitet for Forsvarets avdelinger og styrke graden av *fellesoperativ* øving og trening. Det betyr økt fokus på blant annet fellesoperasjoner og integrasjon og kollektivt forsvar, inkludert beredskaps- og forsterkningsplaner. Også krisehåndtering, regionalt samarbeid og mulighetene for samarbeid mellom NATOs nye kommandostruktur og nasjonale hovedkvarter vil bli prioritert. Økt evne til å samhandle i nettverk og bedre samvirke mellom styrker, skal være et øvingsmål på alle øvelser i Forsvaret og bør i størst mulig grad være en del av målsettingen ved trening. For å sikre allierte god kjennskap til forholdene i Norge, skal Forsvaret fortsatt legge til rette for at utenlandske styrker deltar i øving og trening. Det sivil-militære samarbeidet skal styrkes gjennom målrettet øvings- og treningsaktivitet med politiet og med andre relevante sivile aktører. Det er videre en ambisjon for perioden at Hæren i større grad skal øve brigadenivået, med særlig vekt på høyintensitetsevnen, og fortsette den gradvise økningen av årlig trening i Heimevernet.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Øvelse Cold Response ble gjennomført vinteren 2016. Øvelsen ga et godt treningsutbytte for norske og allierte styrker. Omfanget av den allierte deltakelsen, og norske merutgifter ved å understøtte denne, medførte imidlertid at deler av det resterende øvingsprogrammet for 2016 måtte reduseres. Øvelsene Polaris, Tyfon og Forsvarstrim ble kansellert. Dette førte til at omfanget av øving og trening på strategisk nivå ble mindre enn planlagt.

Trenings- og øvingsaktiviteten for forsvarsgrenene gikk betydelig opp på slutten av året. Ekstra tildelinger førte til at både Hæren og Forsvarets spesialstyrker →

→ nådde sine aktivitetsmål, etter et lavere aktivitetsnivå enn planlagt første halvår. Sjøforsvaret oppbemannet fregatt nr. 4 og korvett nr. 5 i løpet av året og fikk totalt sett øvd noe mer enn planlagt med disse fartøyklassene. De andre fartøyklassene har øvet og trent omtrent som planlagt. Luftforsvaret har, med unntak av NH90, i hovedsak flydd som planlagt. Heimevernet har gjennomført øving og trening i tråd med fastlagt ambisjonsnivå.

Styrkeproduksjon og trening ble gjennomført i henhold til godkjente utdannings- og treningsprogram. Begrenset materielltilgjengelighet, utløst av mangel på reservedeler og vedlikeholdsetterslep, har imidlertid gjort det utfordrende å gjennomføre trening innenfor enkelte områder der spesifikke ytelseskrav til materiellet ikke har blitt møtt. Problemene med sprekker i skrogene på F-16 er utbedret. Normal flytimeproduksjon er gjenopptatt og flygernes trening er tilbake på normalt nivå.

MÅL M-1 LEDERE SOM MOBILISERER TIL GJENNOMFØRING

Beskrivelse

Forsvarets ledere skal gjennomføre besluttede mål, strategier og direktiver i tråd med Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse, forsvarssektorens lederkrav i HR-strategien og forsvarssektorens verdigrunnlag. Det er en forutsetning for god måloppnåelse at Forsvarets utdanningssystem og øvrig lederutvikling bygger på disse føringene.

Ledernes resultater er en viktig indikator på Forsvarets evne til å gjennomføre de oppdragene som er gitt gjennom Iverksettingsbrevet for langtidsplanen. Ledernes gjennomføringsevne vurderes ut fra oppnådde resultater og måten de oppnås på. De konkrete resultatene vises gjennom måloppnåelse under L-, Ø- og I-perspektivene i Forsvarets målbilde.

Sentralt i mål M-1 er hvordan måloppnåelsen skapes.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Forsvarets medarbeiderundersøkelse (FMU) er valgt som målemetode fordi den gir mulighet til å avdekke medarbeidernes oppfatning av hvordan Forsvarets ledere opptrer når de skal mobilisere til gjennomføring. Mer spesifikt måler FMU medarbeidernes oppfatning av elementene i Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse (2012) og forsvarssektorens lederkrav. Grunnsynet bygger på Forsvarets verdigrunnlag og kjerneverdier: respekt, ansvar, mot, og gjør klart at Forsvaret skal ha oppdragsbasert ledelse som ledelsesform. Denne formen er valgt fordi den gir det beste utgangspunktet for at Forsvarets ledere skal kunne løse sine oppdrag. Videre beskriver grunnsynet organisatoriske og individuelle forutsetninger for oppdragsbasert ledelse. Gjennom grunnsynet har alle ledere i Forsvaret fått en rettesnor for utøvelsen

av sin ledergjerning. Sammen med verdigrunnlaget er Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse fundamentet for utøvelse av ledelse i Forsvaret. Grunnsynet fremhever at et godt og effektivt militært lederskap handler om å opptre som en god rollemodell og balansere atferden knyttet til oppdragsfokus, samspill og utvikling. FMU måler disse ulike aspektene. I tillegg måler undersøkelsen om lederne mobiliserer til gjennomføring. Resultatene fra undersøkelsen gir et gjennomgående positivt inntrykk av lederskapssituasjonen i Forsvaret på de målte lederaspektene. Det skåres relativt høyt på tilstedeværelsen av balansert lederatferd i Forsvaret. Resultatene er også positive for skalaene bemyndigende ledelse, rettferdig ledelse og støtte fra nærmeste overordnede. Avdelingene i Forsvaret bruker medarbeiderundersøkelsen aktivt både for å bedre arbeidsmiljøet og som grunnlag for styring av egen organisasjon. Medarbeidere som trives på jobb og gir uttrykk for det, er gode ambassadører for Forsvaret.

Gjennom virksomhetsstyringsprosessen er det vedvarende oppmerksomhet på måloppnåelse for Forsvarets oppgaver. Forsvarets ledere evalueres også etter om de oppnår fastsatte resultater som bidrar til å løse Forsvarets oppgaver.

Resultatene fra undersøkelsen gir et gjennomgående positivt inntrykk av lederskapssituasjonen i Forsvaret.

Dette målet omfatter også Forsvarets arbeid med holdning, etikk og ledelse (HEL). Forsvarets avdelinger rapporterer generelt at arbeidet med HEL oppfattes å ha en positiv effekt på avdelingenes hovedmål og operative evne. Ved å inkludere HEL i hverdagen gjennom egne lokale tiltaksplaner i underavdelingene, blir det mer naturlig å ta stilling til dilemmaer som del av den daglige virksomheten. Forsvaret arbeider kontinuerlig for å bevisstgjøre sine ansatte om viktigheten av å håndtere etiske dilemma og kulturforskjeller på en god måte. Bevissthet om HEL påvirker også holdninger til mennesker og oppdragsløsningen i positiv retning. →

Sjøforsvaret oppbemannet fregatt nr. 4 og korvett nr. 5 i løpet av året og fikk totalt sett øvd noe mer enn planlagt med disse fartøyklassene.

→ Enkelte avdelinger antyder at vektlegging av forsvarlig forvaltning fortsatt dominerer HEL-arbeidet. Andre avdelinger antyder at det er behov for å fokusere mer på lederskap, samtidig som arbeidet med holdninger og etikk videreføres. Forsvarets styrking av lederskap i måling gjennom medarbeiderundersøkelsen er et tiltak for å balansere elementene i det videre HEL-arbeidet. Temaet HEL har fått en fast plass på ulike arenaer på alle nivåer, blant annet for å sikre at HEL omfatter mer enn forsvarlig forvaltning.

Spesielt om veteraner

Som en videreføring av Forsvarsstaben/Veteranavdelingen, ble Forsvarets veteran tjeneste (FVT) opprettet i august 2016. Forsvarets veteransenter (FVS) på Bæreia ble inkludert i FVT, noe som har gitt en mer helhetlig tilnærming til Forsvarets veteransatsing.

Oppfølgingsplanen «I tjeneste for Norge»

Veteransatsingen i Forsvaret, hvor regjeringens handlingsplan «I tjeneste for Norge» (2011) og oppfølgingsplanen (2014) har vært viktige premissgivere, har styrket tilbudet til, kunnskapen om, og anerkjennelsen av veteraner. De fleste tiltak som Forsvaret er ansvarlig eller delansvarlig for, er implementert. Noen tiltak gjenstår, og målsettingen er å iverksette disse innen utgangen av 2017.

Tilskuddsordningen for veteranorganisasjoner

De frivillige veteranorganisasjonene mottok 17,2 millioner kroner i støtte gjennom tilskuddsordningen i 2016. En stor andel (64 prosent) av tilskuddet går til drift av organisasjonene. Forsvaret ønsker å øke andelen som går til aktiviteter og prosjekter for veteraner.

Tiltak og aktiviteter

«Åpen dør» har registrert 7637 henvendelser fra veteraner, veteraners familier, venner og ulike fagpersoner i 2016. Dette inkluderer 5785 henvendelser angående veterankort. Fra august 2016 er det Forsvarets veteransenter som håndterer «Åpen dør».

Nasjonal veterankonferanse ble arrangert i Stavanger. Veterankonferansen er en viktig arena for å fremlegge ny forskning, øke forståelsen av veteraner som en ressurs og styrke samarbeidet mellom Forsvaret, veteranorganisasjoner og samfunnet.

Forsvarets veteranpris ble delt ut for fjerde gang. Prisen gikk til Fred Gallefoss for hans lange, personlige engasjement for enkeltveteraner, og ikke minst hans pionerinnsats gjennom nettstedet Norsk veterannettverk, norvetnet.no.

«Forsvarets veteraner» på Facebook hadde 10 900 følgere ved utgangen av året, en økning på 33 prosent.

Norges Veteranforbund for Internasjonale Operasjoner (NVIO) arrangerer på vegne av Forsvaret veterantreff rundt om i landet. Det ble i 2016 gjennomført 364 treff med til sammen 4995 deltakere.

Veteraner er en viktig ressurs for Forsvaret, men også for samfunnet. NHO Service er en bemanningsbransje med særskilt kompetanse som tilbyr karrierepartnere og rådgivning. Gjennom samarbeidsprosjektet «Våre veteraner», der blant annet Forsvaret, NAV og flere forsvarsforbund deltar, veiledes veteraner og rekrutteres til sivil arbeidsliv. Dette er et todelt prosjekt for veteraner med og uten helseproblemer, sistnevnte gjennom «Ring-er i vannet». Veteranene kan fylle ut en kompetansebeskrivelse som synliggjør hvilken kompetanse de har tilegnet seg gjennom tjenesten, på en måte som vil være forståelig for potensielle arbeidsgivere som ikke kjenner Forsvaret.

Forskning

UNIFIL-II-undersøkelsen ble publisert i 2016, med gledelig mange respondenter. Det er godt å registrere at 91 prosent er stolte over å ha tjenestegjort i Libanon. Samtidig er det viktig å erkjenne at 44 prosent mener at Forsvarets veteraner ikke har fått den anerkjennelsen de fortjener, og at 40 prosent ikke er tilfreds med Forsvarets oppfølging etter hjemkomst.

Forsvarets veteransenter

Forsvarets veteransenter på Bæreia tilbyr et variert program gjennom året. Etterspørselen etter opphold øker. Veteraner og pårørende kan benytte senterets tilbud livet ut.

Forsvarets veteransenter har hatt 10 229 gjestedøgn i 2016. Det er totalt sett en økning på 6 prosent fra 2015. Økningen for veteraner, pårørende og barn var på hele 20 prosent. Ungdomscampen «Min tur ut» var også i 2016 fullbooket.

Spesielt om allmenn verneplikt

1. januar 2015 trådte lovendringen som innførte allmenn verneplikt i kraft. Verneplikt omfatter dermed både kvinner og menn født 1. januar 1997 eller senere. Personer fra dette årskullet møtte til førstegangstjeneste sommeren 2016.

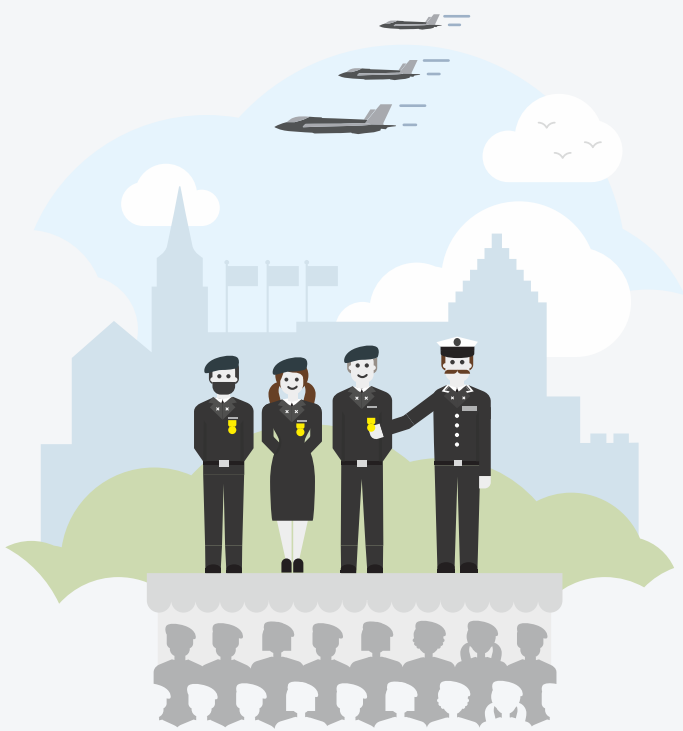
For å sikre en god innføring av allmenn verneplikt, er det utarbeidet en helhetlig plan for gjennomføring. Planen regulerer tiltak innen fem ulike områder, og bidrar til å skape en hensiktsmessig balanse mellom mål, midler og ressurser. Satsingsområdene er kommunikasjon, kompetansekrav og seleksjonskriterier, i tillegg til eiendom, bygg og anlegg og personlig bekledning og utrustning. Også organisasjonskultur og ledelse omfattes av planen.

TABELL 4 — HØYERE DEKORASJONER TILDELT I HELE 2016

Krigskors m/sverd	1
St. Olavsmedaljen m/kegren	2
Krigsmedaljen	5
Forsvarets hederskors	2
Forsvarsmedaljen m/laurbærgren	6
Deltakermedaljen	24
HV-fortjenestemedalje	3
Forsvarsmedaljen – 25 års tjeneste	130
Forsvarsmedaljen m/1 stjerne	151
Forsvarsmedaljen m/2 stjerner	137
Forsvarsmedaljen m/3 stjerner	44
Forsvarets medalje for sårede i strid	1
Forsvarets medalje for internasjonale operasjoner m/ laurbærgren	1
Forsvarets innsatsmedalje m/rosett	3
Forsvarets innsatsmedalje	4

Forsvaret overrakte 904 medaljer for internasjonal tjeneste i 2016, en økning på 20 prosent fra 2015. Denne økningen skyldes primært ettertildelinger for tidligere tjeneste.

→ Forsvaret har gjennomført omfattende og målrettede kommunikasjons tiltak mot både vernepliktige og deres foreldre. Samsvaret mellom kompetansekrav og seleksjonsprosess er bedret, og infrastrukturen tilpasses en jevnere kjønnsbalanse.

Det arbeides fortløpende med å skaffe personlig bekledning og utstyr som er bedre tilpasset begge kjønn. Kombinert med et systematisk og målrettet arbeid med organisasjonskultur og ledelse, har Forsvaret samlet sett vært godt forberedt på innføring av allmenn verneplikt i tråd med politiske målsettinger, ambisjoner og forventninger.

Forsvaret har opplevd en solid økning av kvinneandelen i førstegangstjenesten etter at allmenn verneplikt fikk sin reelle start sommeren 2016.

MÅL M-2 RIKTIG KOMPETANSE TIL RETT TID

Beskrivelse

Formålet med M-2 er å sikre at Forsvaret har kapasitet og kompetanse i tråd med beredskapskravene for styrkestrukturen i dag og i fremtiden.

Her er Forsvarets evne til strategisk kompetanseledelse avgjørende. Effekten av god ledelse på dette feltet er økt kvalitet i beslutninger og valg rundt det å tiltrekke, utvikle, beholde, mobilisere og avvikle kompetanse. For å lykkes må Forsvaret være i stand til å arbeide systematisk med status og prognoser for å redusere risikoen for fremtidige kompetansegap.

Øvrige sentrale forutsetninger for dette målet er at Forsvarets personell- og kompetansestruktur skal være bærekraftig, og at kompetanseproduksjonen skal være hensiktsmessig og begrenset til å utvikle den militære profesjonen.

Samlet vurdering av måloppnåelse

For Forsvaret som helhet, med unntak av enkelte områder, vurderes Forsvarets totale personell- og kompetansedekning å være tilfredsstillende både i krigsstrukturen og fredsorganisasjonen sammenlignet med ambisjonsnivået. Det er enkelte områder hvor robustheten ikke er optimal.

I 2016 startet Forsvaret arbeidet med å innføre ny militær ordning. Mer eller mindre alt det strukturelle er på plass. Den personellmessige konverteringen fra en enhetsbefalsordning til en ordning med to likeverdige karrieresystemer for offiserer og spesialister er i gang, og har en god progresjon. Tilsettings-, disponerings- og avansementsordningen er fullt ut implementert. Ny utdanningsordning for spesialistene er startet opp, og har fått meget gode tilbakemeldinger. Resterende del av utdanningsordningen vil implementeres i løpet av utdanningsåret 2017–2018.

Dagens samfunn og verden rundt oss er i rask endring. Forsvaret må endre seg i samme takt for å kunne løse pålagte oppgaver. Endring krever tiltak, og militærordningen er et tiltak som vil gi en langsiktig og synlig effekt. Forsvaret er en høyteknologisk og kompetansekrevenende organisasjon som trenger mennesker med høy og relevant kompetanse. Innføringen av to likeverdige karrieresystemer for offiserer og spesialister ivaretar dette behovet, og styrker dermed Forsvarets operative evne.

Gjennom prosjekt «Effektivisering og transformasjon av HR-området i Forsvaret» ble den nye HR-organisasjonsstrukturen implementert 1. august 2016. Den nye HR-organisasjonen, som er betraktelig mindre, skal sikre at HR-tjenestene i Forsvaret fortsatt skal være relevante, kosteffektive og av høy kvalitet. Den tredelte leveransemodellen legger til rette for dette gjennom rendyrking

For Forsvaret som helhet vurderes Forsvarets totale personell- og kompetansedekning å være tilfredsstillende.

av Forsvarets personell- og vernepliktssenter (FPVS) som et HR-senter, og rendyrking av HR-rådgivere lokalt i avdeling samt Forsvarsstaben som strategisk stab. Frigjort personell er i all hovedsak omdisponert til annen prioritert tjeneste, mens frigjorte midler er med og styrker Forsvarets operative evne. Gjennom prosjektet er det identifisert ulike læringspunkter som skal struktureres i en erfaringsrapport som kan benyttes som underlag for senere prosjekter i Forsvaret. Omstillingsprosjektet avsluttes i 2017.

MÅL M-3 KULTUR FOR KONTINUERLIG FORBEDRING

Beskrivelse

De sikkerhetspolitiske omgivelsene preges av omfattende endringer. Forsvaret må også tilpasse struktur, organisasjon og konsepter til den nye teknologiske virkeligheten. Begge utviklingstrekkene krever høy omstillingsevne, kontinuerlig oppdatering, fleksibilitet og reaksjonsevne for å møte ulike utfordringer hjemme og ute. Evne til å omstille, fornye og forbedre er avgjørende for at Forsvaret skal forbli et sentralt og legitimt sikker-

→

→ hetspolitisk virkemiddel for forsvar og forebygging. Å utvikle denne evnen videre, stiller krav til både individ, ledelse, kultur og organisasjon.

En av forutsetningene er at Forsvaret har aktive og engasjerte medarbeidere som foreslår forbedringer, og at kulturen kjennetegnes av takhøyde for nye ideer. Meninger må kunne utfordres og medarbeiderne føle et ansvar for å gjennomføre gode forslag til forbedringer. For å lykkes må virksomheten ha strukturer, verktøy, prosesser og fora som sikrer at erfaringer benyttes på en hensiktsmessig måte. Forsvaret må derfor evne å institusjonalisere kunnskap og erfaring.

M-3 «Kultur for kontinuerlig forbedring» understøtter og supplerer Ø- og I-målene i Forsvarets målbilde.

Forsvaret må som organisasjon til enhver tid evne å tilpasse seg endringer i oppgaver, rammebetingelser og teknologi.

Samlet vurdering av måloppnåelse

Det strategiske målet M-3 «Kultur for kontinuerlig forbedring», bygger på erkjennelsen av at Forsvaret som organisasjon til enhver tid må evne å tilpasse seg endringer i oppgaver, rammebetingelser og teknologi. Nøkkelen til å utvikle denne evnen er knyttet til menneskenes evne til læring. Forsvaret har flere systemer som bidrar til å systematisere og institusjonalisere kunnskap og ferdigheter, knyttet til ulike fagmyndigheter og ulike plattformer.

Kontinuerlig forbedring har et element av strukturer, systemer og prosesser. Dette er en del av I-målene i målbildet. M-3 omhandler mennesket og kultur, og måles gjennom Forsvarets medarbeiderundersøkelse.

Kultur for kontinuerlig forbedring måles i to perspektiver; lederes tilrettelegging for, og medarbeidernes (organisasjonens) opplevelse av, aksept for kontinuerlig forbedring. I hovedsak er det samvariasjon mellom hva som rapporteres for nærmeste leder og for organisasjonen. Resultatene viser en gjennomgående positiv tendens. Det synliggjøres noen forskjeller både på avdelings- og på ansattgruppenivå, men disse er ikke signifikante. Selv om sammenhengen med hvordan nærmeste leder er rapportert å bidra til kontinuerlig forbedring er sterk, viser målingen at også organisasjonens holdning til kontinuerlig forbedring påvirkes positivt.

(FOKUSERT)

**Troppssjef både
militært og sivilt**

Liv Engholm
Troppssjef i Heimevernet

Liv Engholm er troppssjef i sanitetstroppen til innsatsstyrken «Ida & Lyra» i Finnmark. Det gir henne nyttig erfaring også i den sivile jobben som guide for ekspedisjoner i arktiske strøk.

– Jobben som troppssjef går ut på å lede troppen i alle situasjoner og følge opp personell før, under og etter øvelser og trening. Jeg har ansvar for å planlegge og gjennomføre utdanningen av soldatene og selvsagt lede dem i skarpe oppdrag og i krise eller krig, forklarer løytnanten.

Kompetansen hun får er viktig også utenfor Forsvaret.

– Jobben gir nyttig erfaring som jeg bringer med meg i min sivile jobb som guide på kortere og lengre ekspedisjoner i arktiske strøk. Førstehjelp er jo en kompetanse som er veldig nyttig både militært og sivilt, sier Engholm.

Innsatsstyrke «Ida & Lyra» tilhører Heimevernsdistrikt 17. Sanitetstroppen består av en troppsstab, en hjelpeplass med lege og to ambulanser.

– Å være i et team som er motivert til å gjøre styrken bedre på førstehjelp gjør troppssjef-jobben meningsfull, sier hun.

Kravene til styring i økonomireglementet i Staten, inkludert planlegging, oppfølging og internkontroll, ivaretas gjennom bruken av mål-, resultat- og risikostyring, og ved å etterleve kravene i Forsvarets styringssystem.

Forsvaret jobber kontinuerlig med å forbedre styringssystemene, slik at vi gjennomfører oppdrag på en forsvarlig og effektiv måte. Styringssystemet består av dynamiske og statiske regelverk, dokumenterte virksomhetsprosesser, teknisk understøttelse og en hensiktsmessig organisering av ansvar og myndighet. Forsvarets styringssystem ivaretar både den strategiske og den operative virksomhetsstyringen.

2016 er siste året i en langtidsplanperiode. I denne perioden har Forsvaret videreutviklet et målbilde til bruk i neste langtidsperiode. Dette viderefører en stor vekt på nasjonal oppgaveløsning, etterretning og beredskap. Målbildet har sterk forankring i ledergruppen og brukes aktivt som ramme for planlegging og oppfølging av virksomheten. I løpet av 2016 har Forsvaret fokusert mer på å identifisere de riktige styringsparametrene for overordnet styring og kontroll, slik at planlegging, oppfølging og rapportering blir forenklet og oppleves som mer enhetlig og effektiv.

Alle avdelinger som er blitt revidert av FSJ IR de siste to årene har dokumenterte system for internkontroll.

Tilsyn, revisjoner og undersøkelser – merverdi til styringen

Forsvarssjefen har delegert ansvar og myndighet internt i etaten for regelstyring og kontroll med ulike fagområder. Forsvarets materielltilsyn (overført til Forsvarsdepartementet 1. januar 2016) og Forsvarssjefens internrevisjon gjennomfører uavhengig tilsyn og revisjoner på vesentlige og risikoutsatte områder. Revisjonene bidrar til å skape merverdi i styringen, og utgjør sammen med risikostyringen viktige bidrag til å sikre at forsvarssjefen har en effektiv, hensiktsmessig og vel-fungerende internkontroll, tilpasset Forsvarets egenart, risiko og vesentlighet.

I tillegg gjennomfører Forsvarets havarikommisjon, på vegne av sjef FOH som militær undersøkelsesmyndighet, dybdeundersøkelser av enkelthendelser. I styrings-

dimensjonen påpeker Havarikommisjonen mangelfull systematisk oppfølging og dokumentasjon av implementerte tilrådinger etter hendelsene.

Oppfølging av vesentlige revisjonsmerknader fra Riksrevisjonen

Riksrevisjonen hadde ingen vesentlige merknader i revisjonsberetningen til Forsvaret knyttet til regnskap og budsjett disponeringen for 2015.

Riksrevisjonen har merknader til Forsvarsdepartementet for 2015 knyttet til vesentlige svakheter i Forsvarets og politiets objektsikring. Systematisk oppfølging av påpekte svakheter følges opp gjennom den ordinære ledelses- og styringsprosessen.

Se også kapittel III, Mål I-1 «Forsvarlig forvaltning».

FORSVARSSJEFENS INTERNREVISJONS UTTALELSE OM INTERNKONTROLL

Forsvarssjefens internrevisjon (FSJ IR) leverer en objektiv og uavhengig uttalelse om internkontroll i Forsvaret.

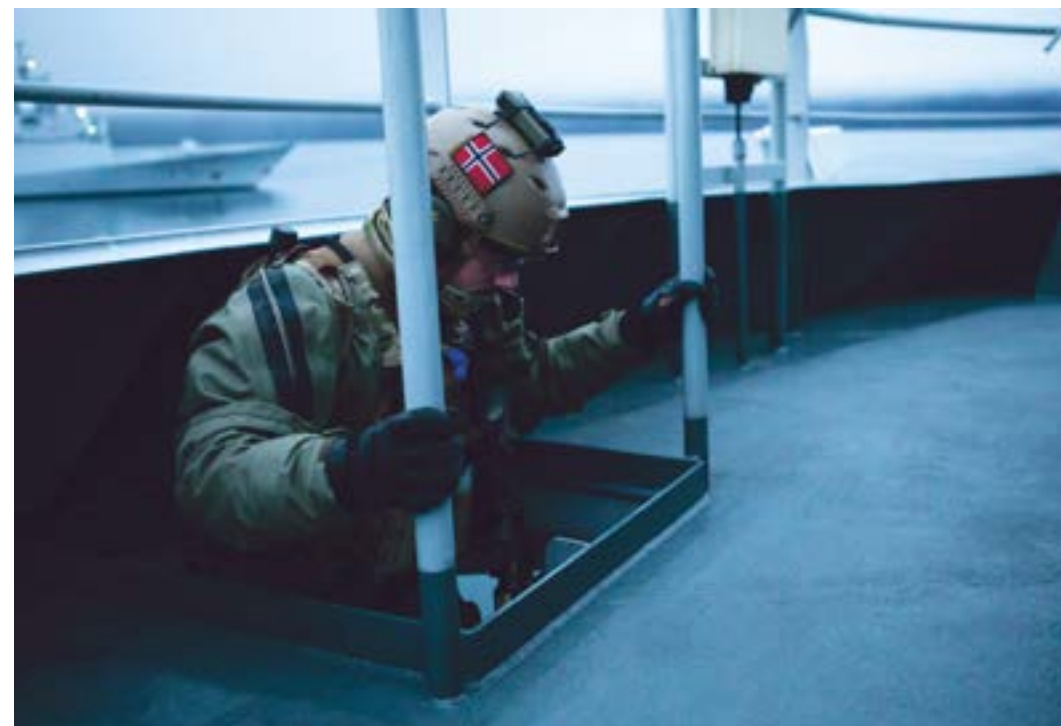
Internkontroll skal bidra til å gi en rimelig grad av sikkerhet for måloppnåelse, pålitelig rapportering og overholdelse av lover og regler. Virksomhetens ledelse har ansvaret for å påse at internkontrollen er tilpasset risiko og vesentlighet, at den fungerer på en tilfredsstillende måte, og at den kan dokumenteres. Alle sjefer i Forsvaret med budsjett- og resultatansvar skal etablere system for internkontroll.

FSJ IR gjennomfører revisjoner av styring og kontroll i Forsvarets avdelinger på flere nivåer. Revisjonene varierer i bredde og dybde, men gir indikasjoner på hva som er internkontrollsystemets status i de reviderte avdelingene.

Alle avdelinger som er blitt revidert av FSJ IR de siste to årene har dokumenterte system for internkontroll. Systemene er generelt velutviklede, men med enkelte feil og mangler. Gjennomgående utfordringer er å få internkontrollsystemer for forskjellige kontrollområder til å fungere integrert og helhetlig, og ikke i fagsiloer.

Det er en tendens til færre avvik på områder som har fått intensivert oppmerksomhet de siste årene. Det gjelder etterlevelse av vernetidsbestemmelsene i Arbeidsmiljøloven, og etterlevelse av Lov om offentlige anskaffelser ved driftsanskaffelser.

En annen vesentlig del av internkontrollen i Forsvaret, er den kontrollaktiviteten som utøves av avdelinger som har fått et ansvar for å gjennomføre kontroll i hele Forsvaret innenfor et fagområde (avdelinger med fagmyndighet eller fagansvar). FSJ IRs vurdering er at kontrollørene i for liten grad har koordinert sine aktiviteter med andre enheter, og at det har vært eksempler på overlappende kontroller og fagområder som ikke har blitt tilstrekkelig kontrollert. FSJ IR har derfor tatt initiativ til å bedre koordineringen.

(FOKUSERT)

En helt spesiell
spesialoperatør

Ole Christian Emaus
Spesialoperatør

Spesialstyrkene gjør langt mer enn å sparke inn dører, stoppe terrorister og redde gisler. De siste årene har norske spesialoperatører veiledet og gitt råd til soldater og sikkerhetspersonell i blant annet Kabul, Nord-Irak og Georgia.

Ole Christian Emaus har vært én av dem. Takket være sin erfaring, kunnskap og sitt ukuelige pågangsmot, ble han pekt ut til å bygge opp trenings- og evalueringssenteret JTEC i Georgia.

– Jeg kunne ikke si nei. Oppdraget var for fristende, sier Emaus.

Og jobben gikk virkelig unna i ekspressfart: Han startet vinteren 2015, og allerede i august samme år kunne JTEC åpne dørene.

Ved senteret instruerer NATO-eksperter sine georgiske kolleger i militære ferdigheter, strategier og taktikker.

– Dette er det råeste jeg har gjort noen gang. Vi jobbet opp mot Georgia, mot NATO, Pentagon, kongressen i USA og den norske regjeringen. Alle fulgte prosjektet med argusøyne, og forventningene var høye, sier Emaus.

Resultatet har blitt hyllet av alle involverte parter. Hilsenen han nylig fikk fra den georgiske viseforsvarsministeren, Lela Tsjikovani, varmer kanskje aller mest: «Takk for alt du har gjort for Georgia. Uten deg hadde ikke dette prosjektet blitt så vellykket som det har blitt.»

5

MÅL L-1 OPERATIV EVNE SOM IVARETAR FORSVARETS OPPGAVER

Den sikkerhetspolitiske situasjonen er betraktelig endret de siste årene, noe som gjenspeiles i målene for langtidsperioden 2017–2020. Beredskapsklare enheter skal reagere raskere og ha økt utholdenhet. Kortere varslingsstid og større usikkerhet i Norges nærområder, krever intensivt overvåkning og etterretning. Videre kreves det styrket beredskap og reaksjonsevne, bedre forflytningsevne og økt tilstedeværelse – spesielt i nord. Forsvarets hovedutfordring blir å sikre god nok tilgjengelighet på trente og godt utrustede operative enheter med tilstrekkelig utholdenhet for operasjoner i fred, krise og krig, og samtidig kunne bidra i internasjonale operasjoner. I en krisesituasjon er Forsvarets samlede evne til raskt å bygge opp styrkene, forsyne og vedlikeholde den operative strukturen, avgjørende.

Økte bevilgninger og målrettede tiltak for å lukke avvik, sammen med investeringer og implementering av nye strukturelementer, legger grunnlag for at Forsvaret i løpet av de kommende årene skal kunne oppnå en operativ evne som er i stand til å løse Forsvarets oppgaver på en tilfredsstillende måte.

Den sikkerhetspolitiske situasjonen med blant annet økt aktivitet i våre nærområder, krever høy kvalitet i gjennomføringen av daglige operasjoner.

MÅL L-2 STYRKE BEREDSKAPSNIVÅET I FOR- SVARET OG DEN FOREBYGGENDE SIKKERHETEN

Forsvaret skal styrke sitt nasjonale beredskapsnivå for å ha evne til å gjennomføre operasjoner med hele styrkestrukturen. Forsvaret vil i de kommende årene fokusere på å øke beredskapsevnen. Dette betyr at det vil iverksettes ytterligere tiltak innenfor personell og kompetanse, materiell og beredskapsbeholdninger, for å sikre tilstrekkelig kvalitet og kvantitet på innsatsfaktorene. Videre vil det etableres en mer robust logistikkstøtte for hele styrkestrukturen. Det er ikke lenger nok å prioritere avdelinger med kort klartid. Systemet for reservister skal videreutvikles, slik at også disse øves og trenes i avdelingsforband. Arbeidet med å dreie ressurser fra administrasjon, stab og ledelse til operativ virksomhet vil fortsette.

Etterretningstjenesten vil i tiden fremover styrkes for å ivareta kortere varslingsstid og flere trusselformer. Forsvaret har allerede satt i verk tiltak for å styrke denne kapasiteten.

Føringer i ny langtidsplan og forventninger om økte ressurser, sammen med et systematisk forbedringsarbeid i Forsvaret, legger et godt grunnlag for å forbedre evnen til operasjoner i krise og krig i årene som kommer.

MÅL L-3 EFFEKTIV ANVENDELSE AV FORSVARETS KAPASITETER

Den sikkerhetspolitiske situasjonen med blant annet økt aktivitet i våre nærområder krever høy kvalitet i gjennomføringen av daglige operasjoner, og økt overvåkning og tilstedeværelse i nord. Situasjonsforståelse må opprettholdes sammen med evnen til fast, forutsigbar og legitim suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse.

Evnen til samvirke med andre skal videreutvikles gjennom målrettet øving og trening. Forsvaret vil øve sammen med andre etater så vel som med allierte forsterkningsstyrker. Videre skal evnen til å understøtte de operative enhetene styrkes. Forsvarets logistikkorganisasjon, Forsvarets sanitet og Cyberforsvaret skal bygge opp sin kapasitet slik at operative enheter får tilstrekkelig støtte både i daglige operasjoner, krise og krig.

MÅL Ø-1 SIKRE EN BÆREKRAFTIG BALANSE

I november 2016 ble ny langtidsplan for forsvarssektoren vedtatt i Stortinget. Denne langtidsplanen innebærer en betydelig økonomisk satsing på Forsvaret. Stortingets beslutninger knyttet til ny langtidsplan er finansiert for 2017. Budsjettet for 2017 er reelt styrket med nærmere én milliard kroner, og det forventes ytterligere styrking av budsjettene i perioden 2018–2020. For at oppdrag og ressurser skal være i balanse, forutsetter langtidsplanen i tillegg at Forsvaret frigjør økonomiske ressurser gjennom forbedring og effektivisering, nedbemanning, utdanningsreform og strukturelle grep. Kontinuerlig forbedring vil derfor være en krevende og viktig aktivitet i hele perioden. For å sikre grunnlaget og utholdenheten for strukturen, vil Forsvaret i første fase rette oppmerksomheten mot etterslep innen vedlikehold og reservedeler. Dette betydelige etterslepet vil kreve ressurser i hele planperioden 2017–2020. Utover i perioden vil bemanning, og deretter aktivitet i Forsvarets operative struktur, økes. Dette vil danne grunnlaget for å redusere klartider på sikt. Langtidsplanen gir en tydelig retning og viderefører et forsvar med stor bredde av kapasiteter. Som tidligere perioder har vist, vil den økonomiske bærekraften være en viktig premis i gjennomføring av langtidsplanen.

→ **MÅL I-1 SIKRE FORSVARLIG FORVALTNING
(MÅL I-3 STYRING OG KONTROLL)**

Forbedring i forsvarlig forvaltning og styring for øvrig vil i fremtiden være sterkt avhengig av digitalisering, kompetanse og bedre utnyttelse av tilgjengelig teknologi. Forsvaret har gjennom en årrekke implementert et felles integrert forvaltningssystem (FIF) med stadig bredere funksjonalitet og datagrunnlag. Riktig utnyttelse av et omfattende datagrunnlag er en kritisk suksessfaktor for forbedring og effektivisering av den interne styringen. Forenkling og tydeliggjøring av krav til styring i Forsvaret gjøres nå gjennom etableringen av et nytt styringsdirektiv. Det stadfester krav til hvordan Forsvaret skal styres med egne system. FIF er designet for å understøtte dette styringssystemet, men det vil fortsatt være et stort potensiale for å forbedre løsningen gjennom å utnytte standardteknologi på området. Det er iverksatt et internt pilotprosjekt for å utnytte mulighetene det gir. En stadig mer effektiv bruk av teknologi vil forenkle og forbedre styring og forvaltning slik at fokuset og ressursene i større grad kan dreies mot kjernevirksomheten. Målsettingen er derfor å gjennomføre et styringsskifte der Forsvarets leveranser i form av operativ evne i sterkere grad preger styringsprosessene. Dette handler om å dreie fokus fra innsatsfaktorene til resultater og effekter, og sikre mer balansert og helhetlig styring.

Arbeidet med å styrke modenhetsnivået innenfor styring og kontroll videreføres. Forsvaret forventer derfor å oppnå et høyere modenhetsnivå i perioden 2017–2020.

Forsvaret skal realisere om lag 1,4 milliarder 2017-kroner gjennom effektiviserings- og forbedringstiltak i langtidsp perioden. I tillegg skal en rekke kvalitative gevinster tas ut. I dette arbeidet innfører Forsvaret en ny tilnærming til effektivisering hvor gjennomføringen tar utgangspunkt i allerede identifiserte og analyserte tiltaksområder. Den nye tilnærmingen innebærer også at Forsvarsstaben vil ha en tettere oppfølging av tiltakene, og at en ny metode for gevinstrealisering (Direktoratet for økonomistyring) skal tas i bruk. I langtidsp perioden vil Forsvaret særlig legge vekt på følgende sentrale fellestiltak:

- Gjennomføring av en utdanningsreform.
- Ytterligere effektivisering og transformasjon av HR-området.
- Sentralisering og utvikling av anskaffelsesfunksjonen.
- Utvikling av forsyningstjenesten.
- Videre innføring av felles integrert forvaltnings-system (FIF).
- Effektivisering av kommunikasjonsvirksomheten.
- Utvikling og effektivisering av vedlikeholdstjenesten.

I tillegg til gjennomføring av de sentrale fellestiltakene, vil Forsvaret kontinuerlig fokusere på å identifisere og gjennomføre lokale tiltak i avdelingene. For å stimulere til dette gis det mulighet til å beholde realiserte effektiviseringsgevinster lokalt. Dette vil være et viktig incentiv for å frigjøre ressurser som kan omdisponeres til kjernevirksomheten og på den måten øke den operative evnen. Selv om det er krevende, vurderer Forsvaret at det er stor sannsynlighet for at gevinstmålene i langtidsp perioden kan nås.

**MÅL I-3 VIDEREUTVIKLE FORSVARS-
STRUKTUREN – REALISERE STRUKTURMÅL 2020**

Langtidsplanen for forsvarssektoren legger opp til en signifikant styrking av drifts- og investeringsnivået i Forsvaret. I perioden vil omfattende struktur- og basetiltak iverksettes. Betydelige budsjettmidler skal brukes for å øke tilgjengeligheten, utholdenheten og reaksjonsevnen til Forsvarets operative struktur. Det er planlagt og budsjetttert tiltak som vil korte ned klartider, øke aktiviteten og øke bemanningen for utvalgte kapasiteter/struktur-elementer. Pågående modernisering av kapasiteter fortsetter i langtidsperioden 2017–2020. Ytterlige seks F-35 blir levert i 2017, etterfulgt av seks pr. år i langtidsperioden. Første leveranse av nytt redningshelikopter AW101 er i 2017, og samtlige helikoptre skal leveres innen 2020. NH90-flåten planlegges levert innen langtidsperiodens utløp. Nytt logistikkfartøy for Sjøforsvaret fases inn i 2017. Landmaktutredningen vil være premissgivende for strukturutviklingen for Hæren og Heimevernet.

→

MÅL I-4 STYRKE TRENING OG ØVING

Øving og trening er en grunnleggende forutsetning for å vedlikeholde og videreutvikle Forsvarets operative evne. Operasjoner og øvelser evalueres fortløpende og bidrar til å forbedre kompetanse, prosedyrer og prosesser. I tillegg avdekkes eventuelle mangler og svakheter i styrkestrukturen.

I Norge er det etablert fellesoperative øvingsarenaer for å styrke treningen på tvers av forsvarsgrener og avdelinger. Arenaene har ikke fungert optimalt, og øvingsformen er under revisjon. De siste årenes store øvelser har vært viet beredskap, kampkraft og kommando og kontroll i Forsvarets mest krevende oppgaver, og vil bli videreført. Samtrening med allierte og partnernasjoner vil bli prioritert i tillegg til samvirke og samtrening mellom operasjonelt, strategisk og politisk nivå. Det skal også legges til rette for øving på samarbeid med politiet, samvirke med totalforsvaret og styrkeoppbygging.

I de siste årene har Forsvaret evnet å få mer øving og trening ut av tilgjengelige midler. Dette er en utvikling Forsvaret søker å fortsette. Eksempler på dette er det gode utbyttet Forsvarets personell har fått av øvelser som Arctic Challenge og Saber Strike.

Økt tilstedeværelse i nordområdene vil også bli ivare tatt gjennom trening og øving.

**MÅL M-1 LEDERE SOM MOBILISERER TIL
GJENNOMFØRING**

Mål M-1 «Ledere som mobiliserer til gjennomføring» er omarbeidet og videreføres i 2017–2019 som styringsparameteren «Resultatorientert lederskap» med målet «Riktig kompetanse til rett tid». Formålet med styringsparameteren er å vurdere om Forsvaret har ledere som tar eierskap og ansvar for resultatoppnåelse. Forsvarets ledere skal bidra til å styrke den operative evnen, nøktern og god utnyttelse av tilgjengelige ressurser, og gjennomføring av nødvendige omstillinger, reformer og forbedringsarbeid. Ledere skal også bidra til å videreutvikle en organisasjonskultur preget av tillit, ansvarlighet, endringsvilje og lojalitet.

Alle ledere i Forsvaret har et ansvar for å utvikle sine underordnede, herunder egne underlagte ledere. Resultater fra medarbeiderundersøkelser vil sammen med andre vurderinger ligge til grunn for gjennomføring av utviklingssamtaler og medarbeidersamtaler. Det er også en økende erkjennelse i Forsvaret av at tiltak innenfor HR-området ikke primært skal måles innenfor rammen av HR, men settes i sammenheng med leveranser, økonomi og øvrige interne prosesser. Forsvaret ønsker at utdanning og utvikling av ledere og

medarbeidere skal gi gode interne prosesser, med god økonomistyring og leveranser som styrker beredskapsnivået og sikrer effektiv bruk av Forsvarets kapasiteter. Dette er en forutsetning for å skape en operativ evne og ivareta Forsvarets oppgaver. Arbeidet fremover vil ha som mål å styrke innsikten og sporbarheten i sammenhengen mellom HR-tiltak og Forsvarets leveranser.

MÅL M-2 RIKTIG KOMPETANSE TIL RETT TID

Dette målet videreføres i ny langtidsperiode. Forsvarets hovedfokus vil fortsatt være å dekke dagens og fremtidens kompetansebehov i krigsstrukturen. Det innebærer blant annet at det ved vurdering av behov for utdanning og øving, må tenkes ut over behov knyttet til fredsorganisasjonen med rundt 16 000 ansatte. Styrkestrukturen er satt opp med et betydelig høyere antall personell, hvor Heimevernet er den største bidragsyteren.

I de kommende årene vil hovedutfordringen fortsatt være å øke robustheten, både innenfor enkelte fagområder og i de operative avdelingene. Av den grunn vil videre effektivisering av virksomheten, spesielt i Forsvarets støttefunksjoner, være nødvendig for å styrke den operative delen med ny teknologi og kompetente mennesker. I kommende periode går Forsvaret inn i en ny periode med omfattende omstilling med nedleggelser og flytting av avdelinger. Dette øker risikoen for å miste verdifull kompetanse. Kompetanse lar seg riktignok erstatte, men omfattende krav til militær og sivil utdanning og tjenesteerfaring i mange stillinger, gjør det både kostbart og tidkrevende å dekke eventuelle kompetansetap. God ivaretagelse av medarbeidere i tillegg til analyser og planer for rekruttering og kompetansebygging, blir derfor avgjørende for å lykkes med omstillingen. Også arbeidet med utdanningsreformen og endringene av Forsvarets utdanningssystem vil ha innvirkning på måloppnåelsen.

I løpet av 2017 ferdigstiller Forsvaret arbeidet med å tilpasse siste deler av organisasjonsstrukturen til militærordningen. Samtidig vil arbeidet med å øke den felles forståelsen for ordningen fortsette med uforminskert styrke. Innføringen av to komplementære karrieresystemer for offiserer og spesialister innebærer en omfattende kulturendring som vil ta tid.

**MÅL M-3 KULTUR FOR KONTINUERLIG
FORBEDRING**

Dette målet videreføres ikke i nytt målbilde for Forsvaret. Arbeidet vil imidlertid fortsette ufortrødent siden kontinuerlig forbedring er en vesentlig forutsetning for å videreutvikle Forsvaret og realisere de innsparingskravene som er gitt i ny langtidsplan.

Langtidsplanen for forsvarssektoren legger opp til en signifikant styrking av drifts- og investeringsnivået i Forsvaret.

MÅL I-2 EFFEKTIVISERE VIRKSOMHETEN

Langtidsperioden 2017–2020 innebærer større vekt på gevinstrealisering gjennom effektiviseringstiltak, men også på realisering av kvalitative forbedringer for å styrke den operative evnen. Effektiviserings- og forbedringstiltak er en sentral forutsetning for å finansiere fremtidig strukturutvikling og modernisering av Forsvaret.

(FOKUSERT)

Sjef under vann

Kapteinløytnant Stian Sandløkk
Skipssjef på ubåten KNM «Uredd»

– Noe særlig privatliv får du ikke her, så vi blir godt kjent på alle måter, smiler skipssjef og kapteinløytnant Stian Sandløkk idet han klatrer ned forre luke og ned i ubåten.

For ham og resten av besetningen er dette nærmest et andre hjem. Her bor og jobber de døgnet rundt i uker i strekk, ofte et par hundre meter under havoverflaten.

– Hver gang jeg går om bord, kjenner jeg at det skal bli godt å komme seg på sjøen igjen, sier han.

Ubåter er en svært kompleks og teknisk avansert plattform. Den militære slagkraften er stor og de er vanskelige å oppdage.

– For en fiende er det derfor krevende å skulle ta seg inn i et område der det er en ubåt. Det gjør oss til en krigsforebyggende terskel, sier Sandløkk.

Skipssjefen stortrives med å jobbe i ubåt, selv om kontakten med omverdenen er begrenset og det er trangt og hektisk. Samtidig er livet om bord svært sosialt.

– Vi holder quizer, kortspillturneringer og gir til og med ut en egen skipsavis, der vi skriver om det som angår oss i vår lille verden, smiler han.

6

LEDELSESKOMMENTAR TIL ÅRSREGNSKAPET 2016

Forsvaret er et bruttobudsjettert, ordinært forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet (FD). Forsvaret avlegger regnskapet etter to finansielle rammeverk; 1) kontantregnskap, etter kravene for statsregnskap, og 2) periodisert virksomhetsregnskap, i samsvar med statlige regnskapsstandarder (SRS).

Formål til Forsvaret

Forsvaret skal beskytte og ivareta Norges sikkerhet, interesser og verdier. Forsvarets hovedleveranse er operativ evne. Hovedmålet er å opprettholde og videreutvikle denne operative evnen.

For ytterligere informasjon om Forsvaret henvises det til øvrige kapitler i Forsvarets årsrapport for 2016.

Bekreftelse

Forsvaret mener at regnskapet gir en oversikt over hvordan Forsvaret har forvaltet statens verdier, inntekter og utgifter. Forsvaret har hatt økonomisk kontroll og det er ikke brukt mer enn tildelte bevilgninger. Forsvaret har fulgt opp at bevilgningene er brukt i tråd med forutsetningene og prioriteringene fra departement og Stortinget.

Innføring av periodisert virksomhetsregnskap som supplement til kontantregnskapet har vært anbefalt både av Andreassen-utvalget (2003) og Børmer-utvalget (2015). Periodisert virksomhetsregnskap er foreløpig en frivillig ordning som statlige virksomheter kan ta i bruk i samråd med overordnet departement. Børmer-utvalget har foreslått at periodisert virksomhetsregnskap blir obligatorisk fra 2019, med en tilpasningsperiode på 2–3 år.

Et periodisert virksomhetsregnskap vil gi vesentlig bedre informasjon om kostnader i statlige virksomheter. Denne informasjonen kan brukes til å bedre økonomistyringen. Forsvarets hovedmål med å ta i bruk periodisert virksomhetsregnskap er å få bedre styringsinformasjon om hva det koster å drifte Forsvarets struktur.

Implementering av periodisert regnskap er en regnskapsreform som vil ta tid, og gå over flere år i Forsvaret. Dette er helt naturlig og i samsvar med hva som skisseres både av DFØ, OECD og i de to NOUene som har behandlet temaet. I denne perioden vil det forekomme et visst nivå på avvik og mangler i regnskapet, men dette vil bli utbedret i løpet av implementeringsperioden. Dette betyr at periodisert virksomhetsregnskap vil avlegges for første gang for regnskapsåret 2016, men full etterlevelse av SRS først vil kunne påregnes i 2018/19.

Forsvaret har fra 2016, i samråd med FD, besluttet at Forsvaret skal føre og rapportere sitt virksomhetsregnskap i henhold til de anbefalte statlige regnskapsstandardene (SRS). Arbeidet med å etablere åpningsbalansen for Forsvaret har pågått i 2016, og den ble godkjent av FD

16.12.2016 iht. retningslinjene utgitt av Direktoratet for økonomistyring (DFØ). Det har vært behov for å endre noen poster i åpningsbalansen. Disse er godkjent av FD gjennom et endringsnotat til åpningsbalansen. Endelig åpningsbalanse ble godkjent 3. mars 2017.

Forsvaret tok fra 1.1.2016 i bruk ny standard kontoplan for statlige virksomheter, og samtidig ble det innført nytt økonomisystem. Forsvarsmateriell (FMA) ble skilt ut som egen etat fra 1.1.2016. Evnen til forsvarlig forvaltning er påvirket negativt av nevnte samtidige og komplekse endringer. Regnskapsåret 2016 har vært svært krevende på grunn av de store endringene.

Forsvarets hovedleveranse er operativ evne. Hovedmålet er å opprettholde og videreutvikle denne operative evnen.

Årsregnskapet til Forsvaret for 2016 er fullstendig og gir et rettviseende bilde av Forsvarets disponible bevilgninger, og av regnskapsførte utgifter og kostnader, inntekter, eiendeler og gjeld, med unntak av følgende som er ytterligere beskrevet i prinsippnoten til virksomhetsregnskapet:

- Det har ikke vært mulig å skille fullstendig regnskapene til Forsvaret og FMA, da etatene har felles regnskaps- og logistikkssystem. Det er søkt og innvilget dispensasjon fra Økonomireglementet knyttet til dette. De to årsregnskapene til Forsvaret og Forsvarsmateriell må delvis sees i sammenheng. De to etatene har felles lagerfunksjon, merverdiavgiftsrapportering, felles A-melding og felles konsernkonto i Norges Bank. Det er innvilget unntak for offentlig rapportering som leveres gjennom A-meldingen. Nevnte forhold vil også gjelde for regnskapsåret 2017.
- Lagertransaksjoner mellom Forsvaret og FMA blir ikke avregnet i resultatregnskapet. Etatene har felles regnskaps- og logistikkssystem.
- Ved etablering av åpningsbalansen ble ikke alle anleggsmidler innregnet. Det er anslått at 20 % av verdien av anleggsmidlene ikke er innregnet. Dette innebærer at anleggsmidler og avskrivning ikke er

fullstendige for regnskapsåret. De resterende anleggsmidlene vil bli innregnet i 2017. Det er søkt og innvilget unntak knyttet til dette.

- Enkelte anleggsmidler er innregnet feil i Forsvarets åpningsbalanse (ref. SRS 17).
- Forsvaret og FMA betaler forskudd på leveranser til utenlandske leverandører. Avregning av forskuddene mellom de to etatene er vanskelig, og etatene er ikke å jour med registrering (ref. SRS 1). Forskuddene er ikke bekreftet av leverandørene. Forsvaret og FMA vil i 2017 utrede og forbedre dagens løsning.
- Kun hovedlinjer i Etterretningstjenesten (E-tjenesten) er innregnet i Forsvarets regnskap. Øvrige er gradert informasjon.
- Forsvaret og FMA leverer felles merverdiavgiftsoppgave. Da etatene har felles regnskapssystem er det av systemtekniske årsaker ikke tilrettelagt for separate merverdiavgiftsoppgaver. Ved gjennomgang av regnskapet for 2016 er det avdekket at det er gjort en feil knyttet til fakturering av mva. til Justis- og beredskapsdepartementet (JD) knyttet til Redningshelikoptertjenesten. Tjenesten er fakturert uten mva. Dette vil bli korrigert i 2017. Det er anslått at det er fakturert mva. med omlag 170 millioner kroner for lite. Dette innebærer at det er avvik ved innrapportering av merverdiavgift, samtidig som det er en tilsvarende post mot JD.

Vesentlige forhold ved årsregnskapet

Tildeling og inntektsfullmakter

Forsvarets samlede tildeling på utgiftskapitler var på 27,9 milliarder kroner. I tillegg hadde Forsvaret en belastningsfullmakt fra Samfunnet Jan Mayen og Loran-C på 64,5 millioner kroner, fra Forsvarsbygg på 116 millioner kroner og fra FD på 197 millioner kroner. Dette har økt den totale disponible rammen for Forsvaret til 28,3 milliarder kroner. Det henvises til oppstilling av bevilgningsrapportering og note A for detaljert informasjon.

Forsvaret har i 2016 hatt totale inntekter på 1,71 milliarder kroner. Det er en merinntekt på 61 millioner kroner i forhold til fastsatt inntektskrav som var på 1,65 milliarder kroner.

Bestillingsfullmakter

Forsvaret har fått delegert bestillingsfullmakter fra FD for totalt 5,4 milliarder kroner, jf. Romertallsvedtak III i Prop. 1 S (2015–2016). Av denne bestillingsfullmakten har Forsvaret disponert 4,5 milliarder kroner. Det henvises til note E for ytterligere informasjon.

Mindreutgift og merinntekter

Forsvaret hadde en samlet mindreutgift på 260 millioner kroner. Innenfor drift (post 01, 21, 70, 71 og 86) viser

regnskapet et samlet mindreforbruk på 254 millioner kroner. Innenfor materiellinvesteringer (post 45) er det totalt sett et mindreforbruk på 6,7 millioner kroner. Forsvaret har søkt FD om å overføre mindreutgiften til 2017.

Investeringer

FMA får bevilgninger til gjennomføring av investeringer i materiell og utstyr i forsvarssektoren. FMA gjennomfører derfor de største investeringene i materiell og utstyr. Når investeringen er gjennomført, blir materiellet overført til Forsvaret. I regnskapet blir denne overføring en verdsatt lik investeringen i FMA 2016.

Totalt ble det i 2016 overført materiell fra FMA til Forsvaret til en verdi av 5,1 milliarder kroner. De største overleveringene fra FMA omfatter to F-35 kampfly til en verdi av om lag 2 milliarder kroner, 58 kampvogner av type CV90 til en verdi av om lag 2,5 milliarder kroner, ett helikopter av typen NH90 til en verdi av 186 millioner kroner, samt 15 Iveco kjøretøyer til en verdi av 54 millioner kroner. For nærmere beskrivelse av investeringene gjennomført i FMA vises det til årsrapporten til FMA samt note 4.

Forsvaret har i 2016 arbeidet med implementering av datasystemet FIF 3.0 hvor økonomi- og logistikkssystemet SAP utgjør den største investeringen. Dette er i 2016 overført fra immaterielle anlegg under utførelse til programvare i Forsvaret med en verdi på om lag 770 millioner kroner. Det er ikke aktivert ytterligere kostnader til systemet i 2016 da systemet ble satt i ordinær drift 1. januar 2016.

Totalt har Forsvaret bokført tilganger av varige driftsmidler (med overføringer fra FMA) med 5,3 milliarder kroner, samtidig som det har blitt foretatt avskrivninger med 3,5 milliarder kroner. Netto har Forsvaret en økning i anleggsmidler med 1,8 milliarder kroner. Totalt er varige driftsmidler bokført til 45,2 milliarder kroner.

Varelager og driftsmateriell

Forsvaret har en beholdning av varer og driftsmateriell på 32,8 milliarder kroner pr. 31.12.2016, vurdert til anskaffelseskost. Dette er en økning med 106 millioner kroner fra 1.1.2016.

Lagertransaksjoner mellom Forsvaret og FMA blir ikke bokført i resultatregnskapene for de to etatene. Dette fordi det er et felles regnskap- og logistikkssystem. Forsvaret overtar varer og driftsmateriell uten økonomisk konsekvens. For den totale utviklingen innen varelager og driftsmateriell må derfor utviklingen i FMA hensyntas. FMA har hatt en nedgang på om lag 692 millioner kroner i 2016. Samlet for Forsvaret og FMA er det således en reduksjon av varelager og driftsmateriell med 586 millioner kroner til anskaffelseskost.

→ Det er en reduksjon av ukurans på varelager og driftsmateriell med 300 millioner kroner. Denne nedgangen skyldes delvis at Forsvaret har valgt å øve med eldre ammunisjon som var ukurant samt at Forsvaret er mer å jour med kassasjonsforretninger.

Mellomværende

Mellomværende med statskassen utgjorde ved årsslutt 601,1 millioner kroner for de to etatene samlet. Oppstillingen av artskontorapporteringen viser hvilke eiendeler og gjeld dette mellomværende består av.

Revisjonsordningen

Riksrevisjonen er ekstern revisor og bekrefter årsregnskapet for Forsvaret. Revisjonsberetningen skal foreligge innen 1. mai 2017.

Andre forhold

Forsvarsmateriell (FMA), ble fra og med 1.1.2016 skilt ut fra Forsvaret som en egen etat underlagt FD. FMA er ansvarlig for Forsvarets materiellinvesteringer og

eierskapsforvaltning. FMA avlegger egen årsrapport og det henvises til denne for ytterligere informasjon.

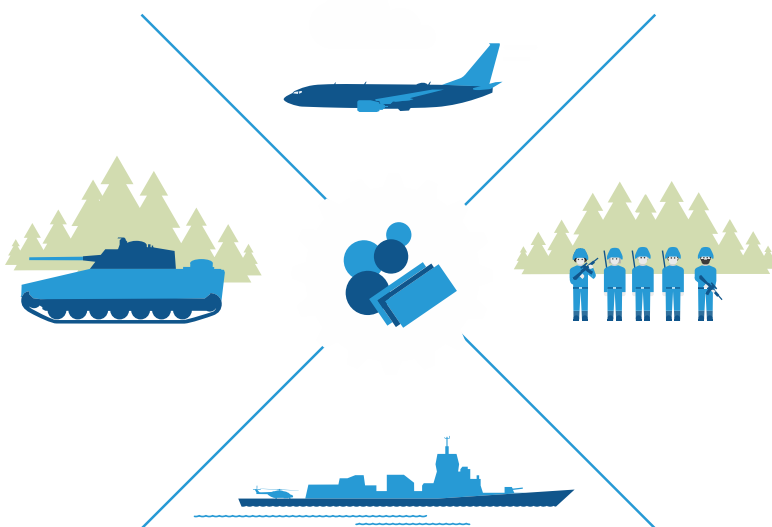
FMA får bevilgninger knyttet til gjennomføring av materiellinvesteringer for Forsvaret. Når investeringen er gjennomført, blir materiellet overført til Forsvaret vederlagsfritt. I regnskapet til Forsvaret blir denne overføringen verdsatt lik investeringen i FMA.

Forsvaret og FMA er tilknyttet statens konsernkontoordning i Norges Bank, gjennom felles bankkonto.

Oslo, 6. april 2017

Haakon Bruun-Hanssen
Admiral
Forsvarssjef

KONTANTREGNSKAPET

Oppstilling av bevilgnings- og artskontorapportering

Prinsipper for årsregnskap avlagt etter kontantprinsippet

Årsregnskap for Forsvaret er utarbeidet og avlagt etter nærmere retningslinjer fastsatt i bestemmelser om økonomistyring i staten (BØS). Årsregnskapet er utarbeidet i henhold til krav i BØS punkt 3.4.1, nærmere bestemmelser i R-115 av november 2015 og eventuelle tilleggskrav fastsatt av Forsvarsdepartementet. Årsregnskapet er avlagt 6. april 2017. Kravet i R-115 er 15. mars 2017.

Tidspunktet for etableringen av FMA medførte at det ble besluttet at FMA skulle føre regnskapet i det nye regnskapssystemet som ble implementert i Forsvaret fra 1.1.2016. Systemet var ikke designet for å håndtere helt separate regnskap for de to etatene. På den bakgrunn ble det søkt om, og innvilget, dispensasjon fra Økonomireglementet knyttet til dette. Som en konsekvens av unntaket har Forsvaret og FMA felles S-rapport og felles bankkontoer. Det er også felles mellomværende med Statskassen. Dette fører også til at bevilgnings- og artskontorapporteringen på enkelte punkter er felles for Forsvaret og FMA, herunder felles mva. og felles A-melding, felles kunde- og leverandørreskontro.

Oppstillingen av bevilgningsrapporteringen og artskontorapporteringen er utarbeidet med utgangspunkt i BØS punkt 3.4.2 – de grunnleggende prinsippene for årsregnskapet:

- Regnskapet følger kalenderåret
- Regnskapet inneholder alle rapporterte utgifter og inntekter for regnskapsåret
- Utgifter og inntekter er ført i regnskapet med bruttobeløp
- Regnskapet er utarbeidet i tråd med kontantprinsippet

Oppstillingen av bevilgnings- og artskontorapporteringen er utarbeidet etter de samme prinsippene, men gruppert ulikt. Prinsippene korresponderer med krav om rapportering til statsregnskapet i BØS punkt 3.5. Sumlinjen «Netto rapportert til bevilgningsregnskapet» er lik i begge oppstillingene.

Forsvaret er tilknyttet statens konsernkontoordning i Norges Bank, i henhold til punkt 3.7 i BØS. Forsvaret, som er en bruttobudsjettert virksomhet, tilføres ikke likvider gjennom året, men har trekkrettigheter på sin konsernkonto. Ved årets slutt, og overgang til nytt år, nullstilles saldoen på oppgjørskontoene.

Ettersom Forsvaret utarbeider virksomhetsregnskap etter SRS, med tilhørende noter, utarbeides det ikke noter til kontantregnskapet.

Bevilgningsrapporteringen

Oppstillingen av bevilgningsrapporteringen omfatter en øvre del med bevilgningsrapporteringen, og en nedre del som viser beholdninger Forsvaret står oppført med

i kapitalregnskapet. Den nedre delen viser Forsvaret og FMA samlet, da de to etatene avlegger felles kontantrapport (S-rapport) i 2016 og 2017, i henhold til innvilget unntakssøknad beskrevet i prinsippnoten til Årsregnskapet – Unntak fra SRS og reglement for økonomistyring i staten med tilhørende bestemmelser.

Bevilgningsrapporteringen viser regnskapstall som Forsvaret har rapportert til statsregnskapet. Disse er stilt opp etter de kapitlene og postene som Forsvaret har fullmakt til å disponere. Kolonnen «samlet tildeling» viser hva Forsvaret har fått stilt til disposisjon i tildelingsbrev, gjennom belastningsfullmakter og overførte midler fra i fjor, for hver kombinasjon av kapittel og post. Oppstillingen viser i tillegg alle finansielle eiendeler og forpliktelser Forsvaret står oppført med i statens kapitalregnskap.

Mottatte fullmakter til å belaste en annen virksomhets kapittel/post (belastningsfullmakt) vises ikke i kolonnen for samlet tildeling, men er omtalt i note B til bevilgningsoppstillingen. Utgifter knyttet til mottatte belastningsfullmakter er bokført og rapportert til statsregnskapet, og vises i kolonnene for «regnskap».

Avgitte belastningsfullmakter er inkludert i kolonnen for «samlet tildeling», men bokføres og rapporteres ikke til statsregnskapet av Forsvaret. Avgitte belastningsfullmakter bokføres og rapporteres av virksomheten som har mottatt belastningsfullmakten og vises derfor ikke i kolonnen for «regnskap». De avgitte fullmaktene fremkommer av note B til bevilgningsrapporteringen.

I note C vises belastningsfullmakter Forsvaret har fått tildelt, med forklaring på hva tildelingen gjelder.

I note D vises belastningsfullmakter Forsvaret har avgitt til andre, med en forklaring på hva tildelingen gjelder.

I etterkant av rapporteringen til statsregnskapet i periode 12, er det identifisert en postering som forder innbetaling fra NAV pålydende 0,9 millioner kroner. Dette er et bilag som splitter innbetaling fra NAV mellom Forsvaret og FMA. Rapportering til statsregnskapet i periode 12 er følgelig for lav på kapittel 1725/01 i Forsvaret og tilsvarende for høy på kapittel 1760/01 hos FMA.

Artskontorapporteringen

Oppstillingen av artskontorapporteringen har en øvre del som viser hva som er rapportert til statsregnskapet etter felles standard kontoplan for statlige virksomheter, og en nedre del som viser eiendeler og gjeld som inngår i mellomværende med statskassen. Den nedre delen viser Forsvaret og FMA samlet, da de to etatene avlegger felles kontantrapport (S-rapport) i 2016 og 2017, i henhold til innvilget unntakssøknad beskrevet i prinsippnoten til Årsregnskapet – Unntak fra SRS.

Forsvaret har en trekkrettighet på konsernkonto i Norges Bank. Tildelingene er ikke inntektsført og derfor ikke vist som inntekt i oppstillingen.

OPPSTILLING AV BEVILGNINGSRAPPORTERING, 31.12.2016

Utgifts- kapittel	Kapittelnavn	Post	Posttekst	Note	Samlet tildeling*	Regnskap 2016	Merutgift (-) og mindreutgift
1720	Felles ledelse og kommandoapparat	01	Driftsutgifter	A, B	3 860 919 000	3 806 762 603	54 156 397
1725	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	01	Driftsutgifter	A, B, D	2 053 468 000	1 960 147 992	93 320 008
1725	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	70	Renter låneordning	A, B	1 973 000	1 077 757	895 243
1725	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	71	Overføringer andre	A, B	19 264 000	18 916 709	347 291
1731	Hæren	01	Driftsutgifter	A, B	5 432 920 000	5 402 056 794	30 863 206
1732	Sjøforsvaret	01	Driftsutgifter	A, B	3 853 525 000	3 877 818 773	-24 293 773
1733	Luftforsvaret	01	Driftsutgifter	A, B	4 932 696 000	4 966 013 097	-33 317 097
1734	Heimevernet	01	Driftsutgifter	A, B	1 243 466 000	1 199 298 482	44 167 518
1735	Etterretningstjenesten	21	Spesielle driftsutgifter	A, B	1 558 348 000	1 558 348 000	0
1740	Forsvarets logistikkorganisasjon	01	Driftsutgifter	A, B	1 670 206 000	1 690 016 931	-19 810 931
1760	Nyanskaffelser av materiell og nybygg og nyanlegg	01	Driftsutgifter	A, B	172 211 000	163 655 180	8 555 820
1760	Nyanskaffelser av materiell og nybygg og nyanlegg	45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	A, B	218 119 000	211 408 854	6 710 146
1790	Kystvakten	01	Driftsutgifter	A, B	948 020 000	949 997 328	-1 977 328
1791	Redningshelikoptertjenesten	01	Driftsutgifter	A, B	946 088 000	833 042 888	113 045 112
1792	Norske styrker i utlandet	01	Driftsutgifter	A, B	730 752 000	758 931 583	-28 179 583
1795	Kulturelle og allmenntnyttige formål	01	Driftsutgifter	A, B	275 677 000	272 228 924	3 448 076
0471	Statens erstatningsansvar	71	Tilskudd	C	0	6 385 418	-6 385 418
1361	Samfunnet Jan Mayen og Loran-C (belastningsfullmakt)	01	Driftsutgifter	C	64 510 000	50 615 616	13 894 384
1633	Nettoordning, statlig betalt merverdiavgift	01	Driftsutgifter		0	1 840 307 419	-1 840 307 419
1710	Forsvarsbygg (belastningsfullmakt)	47	Nybygg og nyanlegg	C	116 000 000	115 992 661	7 339
1719	Fellesutgifter og tilskudd til foretak under Forsvarsdepartementet (belastningsfullmakt)	01	Driftsutgifter	C	196 671 000	181 911 267	14 759 733
Sum utgiftsført					28 294 833 000	29 864 934 276	

Inntekts- kapittel	Kapittelnavn	Post	Posttekst	Note	Samlet tildeling	Regnskap 2016	Merutgift (-) og mindreutgift
4720	Felles ledelse og kommandoapparat	01	Driftsinntekter		121 924 000	122 438 827	-514 827
4725	Fellesinstitusjoner og -inntekter under Forsvarsstaben	01	Driftsinntekter		62 582 000	61 615 316	966 684
4731	Hæren	01	Driftsinntekter		95 911 000	103 159 504	-7 248 504
4732	Sjøforsvaret	01	Driftsinntekter		75 305 000	102 178 316	-26 873 316
4733	Luftforsvaret	01	Driftsinntekter		163 233 000	149 556 130	13 676 870
4734	Heimevernet	01	Driftsinntekter		6 012 000	7 511 678	-1 499 678
4740	Forsvarets logistikkorganisasjon	01	Driftsinntekter		181 084 000	266 564 944	-85 480 944
4760	Nyanskaffelser av materiell og nybygg og nyanlegg	01	Driftsinntekter			999 158	-999 158
4760	Nyanskaffelser av materiell og nybygg og nyanlegg	45	Store nyanskaffelser			20 528	-20 528
4790	Kystvakten	01	Driftsinntekter		1 079 000	3 971 481	-2 892 481
4791	Redningshelikoptertjenesten	01	Driftsinntekter		886 796 000	776 741 672	110 054 328
4792	Norske styrker i utlandet	01	Driftsinntekter		39 296 000	64 253 179	-24 957 179
4795	Kulturelle og allmenntnyttige formål	01	Driftsinntekter		15 000 000	16 735 552	-1 735 552
4799	Militære bøter	86	Militære bøter	A, B	500 000	701 657	-201 657
4361	Samfunnet Jan Mayen og Loran-C (belastningsfullmakt)	07	Refusjoner og andre inntekter	C	5 490 000	7 579 281	-2 089 281
4719	Fellesinntekter til foretak under Forsvarsdepartemenet	01	Driftsinntekter	C		1 559 468	-1 559 468
5309	Tilfeldige inntekter	29	Ymse			29 891 309	-29 891 309
5605	Renter av statskassens kontant-beholdning	83	Alminnelige fordringer			7 258 252	-7 258 252
5700	Folketrygdens inntekter	72	Arbeidsgiveravgift			1 320 106 573	-1 320 106 573
Sum inntektsført					1 654 212 000	3 042 842 825	

Netto rapportert til bevilgningsregnskapet for Forsvaret26 822 091 451

Netto rapportert til bevilgningsregnskapet for FMA12 613 171 167

Netto rapportert til bevilgningsregnskapet for de to etatene39 435 262 618

Kapitalkontoer samlet for begge etater			
60085601	Norges Bank KK /innbetalinger	3 007 305 824	
60085602	Norges Bank KK/utbetalinger	-42 385 104 443	
717050	Endring i mellomværende med statskassen	-57 463 999	
Sum rapportert		0	

Beholdninger rapportert til kapitalregnskapet (31.12) samlet for Forsvaret og FMA**			
Konto	Tekst	2016	2015
717050	Mellomværende med statskassen	601 155 567	543 691 568
			Endring
			57 463 999

* Statens pensjonskasse (SPK) hadde en belastningsfullmakt på 20 millioner kroner. Samlet tildeling skal ikke reduseres med eventuelle avgitte belastningsfullmakter. Se note B og C for nærmere forklaring.

** Netto rapportert til bevilgningsregnskapet og Beholdning rapportert til kapitalregnskapet viser Forsvaret og FMA samlet. Det er således ikke sammenheng mellom oppstilling bevilgningsregnskap og netto rapportert til bevilgningsregnskapet.

NOTE A — FORKLARING AV SAMLET TILDELING UTGIFTER

Kapittel og post	Kapittelnavn	Post	Overført fra i fjor	Årets tildelinger	Samlet tildeling
172001	Felles ledelse og kommandoapparat	Driftsutgifter	27 985 000	3 832 934 000	3 860 919 000
172501*	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	Driftsutgifter	5 146 000	2 048 322 000	2 053 468 000
172570	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	Renter låneordning	1 973 000	0	1 973 000
172571	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	Overføringer andre	8 000	19 256 000	19 264 000
173101	Hæren	Driftsutgifter	0	5 432 920 000	5 432 920 000
173201	Sjøforsvaret	Driftsutgifter	868 000	3 852 657 000	3 853 525 000
173301	Luftforsvaret	Driftsutgifter	2 000	4 932 694 000	4 932 696 000
173401	Heimevernet	Driftsutgifter	0	1 243 466 000	1 243 466 000
173521	Etterretningstjenesten	Spesielle driftsutgifter	0	1 558 348 000	1 558 348 000
174001	Forsvarets logistikkorganisasjon	Driftsutgifter	3 682 000	1 666 524 000	1 670 206 000
176001	Nyanskaffelser av materiell og nybygg og nyanlegg	Driftsutgifter	0	172 211 000	172 211 000
176045	Nyanskaffelser av materiell og nybygg og nyanlegg	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	0	218 119 000	218 119 000
179001	Kystvakten	Driftsutgifter	0	948 020 000	948 020 000
179101	Redningshelikoptertjenesten	Driftsutgifter	0	946 088 000	946 088 000
179201	Norske styrker i utlandet	Driftsutgifter	0	730 752 000	730 752 000
179501	Kulturelle og allmennyttige formål	Driftsutgifter	0	275 677 000	275 677 000
Totalt			39 664 000	27 877 988 000	27 917 652 000

* Bevilgning på kapittel/post 172501 inkluderer bevilgningsfullmakt på 20 millioner gitt til Statens Pensjonskasse (SPK).

NOTE B — FORKLARING TIL BRUKTE FULLMAKTER OG BEREKNING AV MULIG OVERFØRBART BELØP TIL NESTE ÅR

Kapittel og post	Stikkord	Merutgift (-)/ mindre utgift	Utgiftsført av andre iht. avgitte belastningsfullmakter (-)	Merutgift (-)/mindre- utgift etter avgitte belastningsfullmakter	Merinntekter / mindreinntekter (-) iht. merinntektsfullmakt	Omdisponering fra post 01 til 45 eller til post 01/21 fra neste års bevilgning	Innsparinger (-)	Sum grunnlag for overføring	Maks. overførbart beløp*	Mulig overførbart beløp beregnet av virksomheten
172001		54 156 397		54 156 397	514 827			54 671 224	191 646 700	54 671 225
172501		93 320 008	-14 960 224	78 359 784	-966 684			77 393 101	102 416 100	77 393 101
172570	«kan overføres»	895 243		895 243	-			895 243		895 243
172571	«kan overføres»	347 291		347 291	-			347 291		347 291
173101		30 863 206		30 863 206	7 248 504			38 111 710	271 646 000	38 111 710
173201		-24 293 773		-24 293 773	26 873 316			2 579 543	192 632 850	2 579 543
173301		-33 317 097		-33 317 097	-13 676 870			-46 993 967		-
173401		44 167 518		44 167 518	1 499 678			45 667 196	62 173 300	45 667 196
173521		-		-	-			-		-
174001		-19 810 931		-19 810 931	85 480 944			65 670 013	83 326 200	15 453 141
176001	«kan nyttes under post 45»	8 555 820		8 555 820	999 158			9 554 978	8 610 550	9 554 978 **
176045		6 710 146		6 710 146	21 528			6 731 674		6 731 674
179001		-1 977 328		-1 977 328	2 892 481			915 153	47 401 000	915 153
179101		113 045 112		113 045 112	-110 054 328			2 990 784	47 304 400	2 990 784
179201		-28 179 583		-28 179 583	24 957 179			-3 222 404		-
179501		3 448 076		3 448 076	1 735 552			5 183 628	13 783 850	5 183 628
479986				-	201 657	Ikke aktuelt	Ikke aktuelt			-
		247 930 105	-14 960 224	232 969 881	27 726 942			260 696 823		260 494 665

* Maksimalt beløp som kan overføres er 5 % av årets bevilgning på driftspostene 01–29, unntatt post 24 eller sum av de siste to års bevilgning for poster med stikkordet «kan overføres». Se årlig rundskriv R-2 for mer detaljert informasjon om overføring av ubrukte bevilgninger.

** Beløpet overstiger 5 %-regelen, men Forsvaret søker likevel å få overført hele beløpet, da det vil inngå i totalbeløpet for sektoren, innenfor kapittel/post 176001.

Forklaring til bruk av budsjettfullmakter

Mottatte belastningsfullmakter

Se note C.
Stikkordet «kan overføres»
Forsvaret har følgende kapitler gitt med stikkordet «kan overføres»:
→ Kapittel 1725 post 70
→ Kapittel 1725 post 71

Stikkordet innebærer at eventuelt gjenværende midler kan overføres til neste budsjettermin, men maksimalt et beløp tilsvarende summen av de foregående to års bevilgninger. Forsvaret lar beløp inngå som en del av mulig overførbart beløp.

Stikkordet «kan benyttes under»

Forsvarets bevilgning på følgende kapittel og post er gitt med stikkordet «kan nyttes under post 45»:
→ Kapittel 1760 post 01

Avgitte belastningsfullmakter (utgiftsført av andre)

Se note D.

Fullmakt til å overskride driftsbevilgninger mot tilsvarende merinntekter

FD har en merinntektsfullmakt som Forsvaret har søkt om å benytte.
Forsvaret har brukt merinntekter som er rapportert på Forsvarets kapitler/poster, som er listet ovenfor, til å dekke merutgifter under driftspostene på kapitler med merutgifter.

Mulig overførbart beløp

Forsvarets ubrukte bevilgninger på kapittel/post 172001, 172501, 172570, 172571, 173101, 173201, 173401, 174001, 176001, 179001, 179101 og 179501 beløper seg til 253,76 millioner kroner. Da beløpene innenfor de enkelte kapitlene/postene er under grensen på 5 % regnes hele beløpet som en mulig overføring til neste budsjettår.

Mulig overføring til neste år er en beregning. Forsvaret får tilbakemelding fra FD om endelig beløp som overføres neste år. FD vurderer blant annet om andre, eller FD selv, disponerer midler på de samme kombinasjonene av kapittel/post som Forsvaret. Overførbarheten er beregnet til 5 % av bevilgningen for hele posten, bortsett fra for kapittel/post 176001, i henhold til bestemmelser i bevilgningsreglementet, og det årlige rundskrivet om overførbare bevilgninger. Beregningen over viser Forsvarets andel av bevilgning på den enkelte

Romertallsvedtak III Bestillingsfullmakter

Se note E.

Forsvaret hadde fullmakter til å foreta bestillinger utover gitte bevilgninger for totalt 6,4 milliarder kroner i 2016. Per 31.12.2016 var totale forpliktelser på 4,5 milliarder kroner.

NOTE C — FORKLARING AV TILDELTE BELASTNINGSFULLMAKTER

Kapittel og post	Kapittelnavn	Bevilgning	Inntektsbevilgning	Benyttet bevilgning	Rapportert inntekt
047171	Statens erstatningsansvar	-	-	6 385 418	-
136101	Samfunnet Jan Mayen og Loran-C – driftsutgifter	64 510 000	-	50 615 616	-
163301	Nettoordning, statlig betalt merverdiavgift	-	-	1 840 307 419	-
171047	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg – Nybygg og nyanlegg	116 000 000	-	115 992 661	-
171901	Fellesutgifter og tilskudd til foretak under Forsvarsdepartemenet – driftsutgifter	196 671 000	-	181 911 267	-
436107	Samfunnet Jan Mayen og Loran-C – refusjoner og andre inntekter	-	5 490 000	-	7 579 281
471901	Fellesinntekter til foretak under Forsvarsdepartemenet – driftsinntekter	-	-	-	1 559 468

Kapittel 0471 post 71 omfatter belastningsfullmakt gitt av Justis- og beredskapsdepartementet i rundskriv G-03/2006 av 9. februar 2006.

Kapittel 1361 og 4361 omfatter driften av Samfunnet Jan Mayen og investeringer og driftsutgifter for navigasjonssystemet Loran-C. På kapittel 1361 post 01, har Forsvaret en mindreutgift på 3,9 millioner kroner. På kapittel 4361 post 07 har Forsvaret en merinntekt på 2,9 millioner kroner.

Informasjon om belastningsfullmakt på kapittel 1710 post 47 er gradert begrenset iht. sikkerhetsloven og kan ikke opplyses om i offentlig skriv. Forsvaret har rapportert en mindreutgift på 7339 kroner.

Kapittel 1719 post 01 og kapittel 4719 post 01 gjelder forsvarsattacheer og militærrådgivere, nasjonale militære stillinger i Belgia, kapasitetsbygging og NATO Force Integration Units som Forsvarets personell- og vernepliktsenter (FPVS) forvalter for Forsvarsdepartementet. Forsvaret har rapportert inn en mindreutgift på 14,8 millioner kroner.

Forsvaret har også fullmakt til å postere merverdiavgift på kapittel 1633 post 01, jf. Rundskriv R-116 fra Finansdepartementet av 12.3.2015.

NOTE D — FORKLARING AV AVGITTE BELASTNINGSFULLMAKTER

Kapittel og post	Kapittelnavn	Bevilgning	Inntektsbevilgning	Benyttet bevilgning	Rapportert inntekt
172501	Felles ledelse og kommandoapparat	20 000 000	Ikke relevant	14 960 224	Ikke relevant

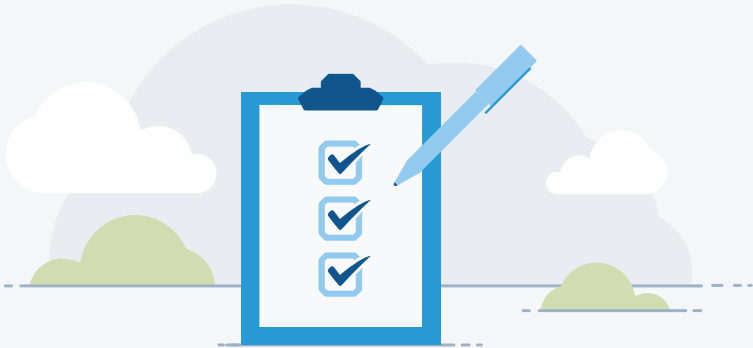
Forsvaret, ved Forsvarsstaben (FST), har delegert belastningsfullmakt til Statens pensjonskasse (SPK) for utgifter tilknyttet FOR 2004-12-02 nr. 15631 *Forskrift om billighetserstatning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner* og FOR 2000-06-22 nr. 6342 *Forskrift om utbetaling av engangs-erstatning ved dødsfall og invaliditet blant personell som avtjener verneplikt*.

NOTE E — ROMERTALLSVEDTAK III – BESTILLINGSFULLMAKTER

Kapittel og post	Kapittelnavn	Fullmakt	Forpliktelser	Rest ramme
172001	Felles ledelse og kommandoapparat	430 000	346 593	83 407
172501	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	75 000	3 000	72 000
173101	Hæren	30 000	26 720	3 280
173201	Sjøforsvaret	910 000	747 611	162 389
173301	Luftforsvaret	1 500 000	957 323	542 677
173401	Heimevernet	65 000	8 500	56 500
174001*	Forsvarets logistikkorganisasjon	1 210 000	873 119	336 881
179001	Kystvakten	2 080 000	1 365 587	714 413
179101**	Redningshelikoptertjenesten	60 000	174 619	-114 619
179201	Norske styrker i utlandet	25 000	22 651	2 349
179501	Kulturelle og allmennyttige formål	2 000	1 600	400
Totalt		6 387 000	4 527 323	1 859 677

* Romertallsvedtak III har en ramme på 1,32 milliarder kroner. FD har i iverksettingsbrev (IVB) til Forsvaret ikke videreformidlet hele denne fullmakten. Forsvaret har fått bestillingsfullmakt på 1,21 milliarder kroner på kapittel 1740 post 01.

** For kapittel 1791 er forpliktelsen 115 mill. kroner høyere enn fullmaktsrammen gitt i IVB fra FD. Avviket må imidlertid sees opp mot bestillingsfullmakt som er videreformidlet fra Justis- og beredskapsdepartementet (JD) gjennom Iverksettingsdirektiv for Redningshelikoptertjenesten. JD har i punkt 4.1 i direktivet for 2016 videreformidlet en belastningsfullmakt på 328 mill. kroner.

OPPSTILLING AV ARTSKONTORAPPORTERINGEN 31.12.2016

Regnskap for 2015 er samlet for Forsvaret og FMA. Regnskapet for 2016 er kun for Forsvaret.

	2016	2015
Driftsinntekter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Innbetalinger fra gebyrer	0	0
Innbetalinger fra tilskudd og overføringer	117 501 519	0
Salgs- og leieinnbetalinger	1 366 147 266	1 822 100 850
Andre innbetalinger	201 236 249	58 817 344
Sum innbetalinger fra drift	1 684 885 034	1 880 918 194
Driftsutgifter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Utbetalinger til lønn	12 840 991 058	13 659 290 067
Andre utbetalinger til drift	14 807 863 169	14 748 533 848
Sum utbetalinger til drift	27 648 854 227	28 407 823 915
Netto rapporterte driftsutgifter	25 963 969 193	26 526 905 721
Investerings- og finansinntekter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Innbetaling av finansinntekter	21 062 020	31 968
Sum investerings- og finansinntekter	21 062 020	31 968
Investerings- og finansutgifter rapportert til bevilgningsregnskapet		
Utbetaling til investeringer	327 294 110	9 247 811 266
Utbetaling til kjøp av aksjer	0	0
Utbetaling av finansutgifter	30 452 509	0
Sum investerings- og finansutgifter	357 746 619	9 247 811 266
Netto rapporterte investerings- og finansutgifter	336 684 599	9 247 779 298
Innkretingsvirksomhet og andre overføringer til staten		
Innbetaling av skatter, avgifter, gebyrer m.m.	15 953 583	786 525
Sum innkretingsvirksomhet og andre overføringer til staten	15 953 583	786 525
Tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten		
Utbetalinger av tilskudd og stønader	40 026 689	18 942 405
Sum tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten	40 026 689	18 942 405
Inntekter og utgifter rapportert på felleskapitler		
Gruppelivsforsikring konto 1985 (ref. kap. 5309, inntekt)	21 897 635	8 553 369
Arbeidsgiveravgift konto 1986 (ref. kap. 5700, inntekt)	1 320 106 573	1 347 823 971
Renteinntekter av statskassens kontantbeholdning, kapittel 5605	0	3 937 631
Nettoføringsordning for merverdiavgift konto 1987 (ref. kap. 1633, utgift)	1 840 307 419	1 988 877 540
Netto rapporterte utgifter på felleskapitler	498 303 211	628 562 569
Netto rapportert til bevilgningsregnskapet	26 823 030 109	36 421 403 468
Oversikt over mellomværende med statskassen samlet for Forsvaret og FMA		
Eiendeler og gjeld	2016	2015
Fordringer	153 838	90 111 283
Kasse	-2 238	0
Bankkontoer med statlige midler utenfor Norges Bank	11 382 897	12 297 056
Skyldig skattetrekk	-607 290 730	-560 223 144
Skyldige offentlige avgifter	-593 447	-430 395
Annen gjeld	-4 805 887	-85 446 368
Sum mellomværende med statskassen for Forsvaret og FMA	-601 155 567	-543 691 568

VIRKSOMHETSREGNSKAPET 2016

REGNSKAPSPRINSIPPER

Forsvaret har i samråd med Forsvarsdepartementet (FD) besluttet at Forsvaret skal føre og rapportere sitt virksomhetsregnskap i tråd med de anbefalte statlige regnskapsstandardene (SRS) fra 2016, i tillegg til ordinær rapportering etter kontantprinsippet. Resultatregnskapet for 2016 inneholder derfor ikke sammenlignings-tall for 2015.

Åpningsbalansen benyttes som sammenligningstall i balanseoppstillingen.

Unntak fra SRS og reglement for økonomistyring i staten med tilhørende bestemmelser

Virksomhetsregnskapet er satt opp i samsvar med de statlige regnskapsstandardene (SRS) av august 2015 med virkning fra 1.1 2016, med noen innvilgede unntak som er beskrevet nedenfor og med andre presiseringer i beskrivelse av regnskapsprinsipper.

Forsvaret har søkt om unntak fra reglementet for økonomistyring i staten med tilhørende bestemmelser.

Forsvaret og FMA har felles regnskapssystem. Det er derfor ikke mulig å utarbeide fullt ut separate regnskap for de to etatene. FD har søkt om unntak fra økonomi-reglement knyttet til årsregnskap for FMA. Søknaden er innvilget av Direktoratet for økonomistyring (DFØ) i brev av 29. april 2016. Unntak er blant annet knyttet til felles regnskapsløsning og felles rapportering til Statsregnskapet. Unntaket er gyldig ut 2017. Som en konsekvens av dette unntaket kan ikke avregning av mellomværende med statskassen mellom de to etatene splittes. De to årsregnskapene til Forsvaret og FMA må derfor delvis sees i sammenheng. I den grad det ikke er beskrevet noe annet i denne årsrapporten er beskrivelsen kun knyttet til Forsvaret, uten FMA.

I forbindelse med etablering av åpningsbalansen ble det foretatt en gjennomgang av omfang og kompleksitet av verdifastsetting på anleggsmidler. For å sikre tilfredsstillende kvalitet i verdsettelsesarbeidet, valgte Forsvaret å prioritere verdsettelse av anlegg med forventet høyest verdi og aktivere disse i åpningsbalansen. De resterende anleggene vil da bli verdsatt etter etablering av åpningsbalansen. For å redusere risikoen knyttet til fullstendighet og dokumentasjon av åpningsbalansen har Forsvaret søkt om, og fått innvilget, unntak fra enkelte punkter i SRS.

Unntak fra SRSene i forbindelse med etablering av åpningsbalansen

Søknad 1: Søknad om unntak fra SRS 17 Anleggsmidler ved etablering av åpningsbalanse i Forsvaret

- Unntak fra kravet om å balanseføre programvare – unntaket gjelder ikke for FIF 3.0
- Forsvaret kan benytte en beløpsgrense på kroner 100 000 ved balanseføring av anleggsmidler, både i utarbeidelsen av åpningsbalansen og i løpende drift.
- Unntak fra kravet om balanseføring av enkelte anleggsmidler som er planlagt utfaset i løpet av 2020. De anleggsmidlene dette gjelder er spesifisert i vedlegg til unntakssøknaden. F-16 er, som eneste materiellsystem på unntakslisten, aktivert i Forsvarets åpningsbalanse.

Søknad 2: Søknad om utsatt frist for aktivisering av enkelte anleggsmidler i åpningsbalanse

- Anleggsmidler fra Forsvarets A-liste balanseføres i 2016. De resterende anleggsmidlene kompletteres i 2017.

Prinsippendringer og endring av sammenligningstall

Forsvaret har ikke endret noen regnskapsprinsipper i 2016.

Åpningsbalanse

Prinsipp for åpningsbalansen

Ved utarbeidelse av åpningsbalansen er immaterielle eiendeler og varige driftsmidler i hovedsak verdsatt til gjenanskaffelsesverdi. Forsvaret har ingen finansielle anleggsmidler.

Gjenanskaffelsesverdi for en eiendel er det beløpet det vil koste dersom eiendelen skulle anskaffes i dag, vurdert til samme kvalitet, standard og funksjonalitet som eksisterende eiendel.

Finansieringen av anleggsmidler er inkludert i åpningsbalansen for første gang, og er klassifisert som en avsetning under avsnittet Statens kapital. Denne avsetningen løses opp i takt med avskrivningen av de anleggsmidlene som finansieringen dekker.

Driftsmateriell og varer er verdsatt til gjenanskaffelsesverdi. Øvrige omløpsmidler er verdsatt til virkelig verdi. Kortsiktig gjeld er verdsatt til pålydende. Omløpsmidler, fratrasket kortsiktig gjeld og eventuelle øvrige avsetninger, fremkommer som avregninger med statskassen.

Forsvaret hadde i åpningsbalansen immaterielle anlegg under utførelse (AUU). Disse er overført til programvare i balansen i 2016 og avskrives over 5 år. Programvaren er knyttet til administrative system, særlig SAP. Forsvaret valgte å innregne AUU til gjenanskaffelseskost da Forsvaret mener dette gir en mer riktig verdi på AUU og senere på anleggsmidler når de

blir innregnet i Forsvarets balanse. SRS 17 vedlegg 1, pkt. A beskriver at AUU skal vurderes til anskaffelseskost. Gjenanskaffelseskost er om lag 50 millioner høyere enn anskaffelseskost.

Feil i åpningsbalansen

Etter avleggelsen av åpningsbalansen er det blitt avdekket at Forsvaret har aktivert to F-35 kampfly med for høy verdi. Det er benyttet en kontantstrøm ved verdsettelse og ikke virkelig verdi, som for disse flyene vil være kontraktsverdi. Avviket innebærer at flyene er verdsatt med om lag 187 millioner kroner for mye. Det er ikke mulig å rette opp grunnet systemtekniske begrensninger, men vil bli vurdert korrigert i 2017 i henhold til SRS-3 pkt. 13 og 14.

Det er videre avdekket at verdien av helikopter NH90 er vurdert for lavt. Gjenanskaffelseskost ble beregnet ut i fra en ukorrekt prisendring. Totalt er helikoptrene vurdert til om lag 300 millioner kroner for lavt. I og med at dette ble oppdaget sent i 2016 er det av praktiske og systemtekniske årsaker ikke korrigert i regnskapet i 2016. Forsvaret vil, i 2017, vurdere om en korrigering i henhold til SRS 3, pkt. 13 og 14, vil bli gjennomført.

Forskudd til leverandører

Foreign Military sales (FMS) er en amerikansk betegnelse på alt salg av militært materiell fra USA til andre nasjoner. Forsvaret har en rekke avtaler knyttet til dette regimet. Det norske Forsvaret har siden 1995 hatt en Special Billing Arrangement (SBA) med US Government når det gjelder FMS-betalinger. SBA går ut på at man skal betale etter forbruk, og at man til enhver tid skal ha dekning for tre måneders forbruk på bankkonto eller Trust Fund.

NATO Support Agency (NSPA) er en tilsvarende ordning som FMS.

Forsvaret har ved Romertallsvedtak IX (Prop. 1 S) i flere år fått et unntak fra bevilgningsreglementet for å kunne belaste utgiftsbevilgninger ved bestilling eller rekvisisjonstidspunkt.

Romertallsvedtak IX

Tidspunkt for belastning av utgiftsbevilgninger

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2016 kan belaste utgiftsbevilgninger for bestillinger gjennom NSPA (NATO Support Agency), andre internasjonale organisasjoner eller andre lands myndigheter fra det tidspunkt materiell blir bestilt, selv om levering først skjer senere i budsjettåret eller i et etterfølgende budsjettår.

Det er opprettet bankkontoer i USA i dollar for FMS og tilsvarende ordning knyttet til ordning med NSPA i Euro. Leverandører har rettighet til å trekke på bankkontoen etter nærmere avtale. Forskuddsbetalningene blir be-

nyttet til både kjøp av anleggsmidler og omløpsmidler (reservedeler og varelager). Leverandørene sender ved avtalte tidspunkt inn leveringslister, tilsvarende en faktura. Forsvaret og FMA er ikke oppdatert med behandling av leveringslisten. Som en konsekvens av dette vises ikke forskudd til leverandører riktig beløp. Deler av saldoen skulle vært avregnet mot anleggsmidler, særlig anlegg under utførelse og varelager. Transaksjoner knyttet til bruk av forskudd blir bokført til dagskurs. Dette medfører en utfordring knyttet til avstemming av trekket. Det er også på noen prosjekter vanskelig å skille transaksjoner mellom Forsvaret og FMA. Dette gjør at fordelingene av forskudd mellom FMA og Forsvaret kan være vanskelig å splitte. Forsvaret og FMA vil i 2017 vurdere dagens løsning. Det har ikke vært mulig å estimere beløpsmessige konsekvenser av forholdene beskrevet ovenfor.

Forsvaret og FMA har en tilsvarende ordning knyttet til finansiering av F-35. Ordningen er ikke identisk med ordningen beskrevet ovenfor. For ordningen med F-35 blir det også betalt på forskudd og med leveranser på et senere tidspunkt. For ytterligere beskrivelse av investeringen i F-35 og regnskapsmessig behandling vises det til siste avsnitt under pkt. om klassifisering og vurdering av anleggsmidler.

Etterretningstjenesten

Etterretningstjenesten (E-tjenesten) er en virksomhet med spesielle krav til skjerming. Forvaltningen følger derfor eget regelverk med hjemmel fra Stortinget. Virksomheten revideres særskilt av Riksrevisjonen, og den spesielle forvaltningsordningen håndheves av et ko-ordineringsutvalg. E-tjenesten fører eget regnskap. Regnskapet til E-tjenesten er innarbeidet i Forsvarets regnskap på overordnet nivå. Konsekvensen av dette er at E-tjenestens resultat og balanse ikke fremkommer spesifikt i Forsvarets årsregnskap.

Beholdning av varer og driftsmateriell

Beholdninger omfatter varer for salg og driftsmateriell som benyttes i eller utgjør en integrert del av Forsvarets virksomhet. Beholdninger av varer og driftsmateriell er i åpningsbalansen verdsatt til det laveste av anskaffelseskost og netto realisasjonsverdi, i tråd med SRS 12. Netto realisasjonsverdi er generelt vurdert til å være lik anskaffelseskost, siden Forsvarets omløpsmiddelbeholdninger i all hovedsak består av driftsmidler til intern bruk og ikke varer til videresalg. Det er gjort unntak for noen materialer som ikke skal reanskaffes, og disse er priset lavere enn anskaffelseskost. I løpende drift blir verdien på beholdningene justert etter prinsippet om glidende gjennomsnittspris. Dette innebærer at varelager er vurdert i utgangspunktet til glidende gjennomsnitt, men hensyntatt prinsippene fra åpningsbalansen. →

→ Forsvaret og Forsvarsmateriell regnskapsfører sine beholdninger av varer og driftsmidler i et felles materiell-regnskapssystem. Mange av beholdningene er lokalisert på samme lager. Alle materielltransaksjoner medfører posteringer i regnskapet som gjør det mulig å splitte beholdningsverdier mellom Forsvaret og FMA. Forsvarsmateriells beholdninger består utelukkende av prosjektbeholdninger knyttet til investeringsprosjekter. Forsvaret har til gjengjeld ingen prosjektbeholdninger knyttet til investeringsprosjekter. Skillet mellom de to etatenes beholdninger understøttes dermed systematisk gjennom prosjektbeholdninger. Overføring av prosjektbeholdninger fra FMA til Forsvaret medfører ingen posteringer for statsregnskapet (kontantregnskapet). I etatenes virksomhetsregnskaper føres kun balansetransaksjoner, uten motposter på inntekts- og varekostnadssiden. Forsvaret og FMA vil arbeide med en løsning knyttet til dette i 2017.

Forsvaret har et betydelig antall gjenvinnbare reservedeler. Eksempler på gjenvinnbare reservedeler er motorer og girkasser. Enkelte av reservedelene har en høy gjenanskaffelsespris. Opprettelse og vedlikehold av et anleggsregister medfører kapasitetsmessige utfordringer i både anskaffelses-, vedlikeholds- og avhendingsprosessen. Et omfattende anleggsregister vil i tillegg skape økt ressursbruk gjennom internkontrollrutinene for avstemming mellom logistikk og økonomi. Forsvaret har derfor valgt å aktivere gjenvinnbare reservedeler med en kostpris over en million kroner som anleggsmidler, og tilsvarende gjenvinnbare reservedeler med en kostpris under en million kroner som omløpsmidler (varelager). Gjenvinnbare reservedeler med pris over en million kroner er i hovedsak ikke innregnet i Forsvaret balanse i 2016 da disse i henhold til innvilget unntak skal innregnes i 2017.

Forsvaret har betydelige mengder med materiell i beredskap. Disse består i all hovedsak av omløpsmidler (varelager). Det vil i noen tilfeller være vanskelig å skille mellom beredskapsbeholdninger og øvrige beholdninger, siden disse gjerne er samlokalisert for å sikre en rotasjon i beredskapsbeholdninger og dermed unngå unødvendige destruksjonskostnader. Dette gjelder for eksempel ammunisjon, proviant og drivstoff.

Personlig bekledning og utrustning (PBU) er utstyr som befal og soldater er utrustet med for å kunne utføre sine daglige gjøremål. Dette kan være uniform, feltstøvler, hjelm, undertøy, sokker og lignende. Forventet levetid på dette materiellet varierer, siden det er en sammenhengning av forbruksartikler og returpliktig materiell. Returpliktig PBU forventes å være gjenbrukbart utover ett år, og noen artikler har forventet levetid lengre enn tre år. Sistnevnte artikler kunne vært definert som en flåteanskaffelse, og klassifisert som anleggsmidler. PBU

(uavhengig av forventet levetid) er gjenstand for løpende kassasjon, basert på materiellets tilstand og bruksmønstre, dette vurderes ved innlevering. Dersom materiellet er kassabelt, vil det bli kassert og kostnadsført etter fastsatte regler. Siden PBU kasseres og kostnadsføres løpende, synliggjøres Forsvarets forbruk av PBU på en hensiktsmessig måte i resultatregnskapet. Forsvaret har derfor valgt å klassifisere all PBU som omløpsmidler, uavhengig av forventet levetid.

Beholdninger av varer og driftsmateriell er kurante og har full verdi for Forsvaret inntil det er kassabelt. Disse beholdningene kostnadsføres på kassasjonstidspunktet. Forsvaret har hjemlede og fastsatte rutiner for kassasjon av materiell. Kassable (men ikke kasserte) beholdninger, i tillegg til materialer som er under utfasing og ikke skal tas i bruk, er definert til å utgjøre Forsvarets ukurante varebeholdning. Ukuransen avsettes i Forsvarets balanse, med lik verdien av beholdningene.

Det er knyttet risiko til varelager. Risikoen knyttes til fullstendighet på varelager, samt på prissetting av artikler. Gjennom kontrolltiltak som lagertellinger, i henhold til Bestemmelser for materiellforvaltning i Forsvaret (BMF), løpende korrigeringer i 2016 i forbindelse med arbeidet med åpningsbalansen og videreføringen av opprydningsarbeidet fra 2014 anser Forsvaret at gjenværende risiko er redusert til et akseptabelt nivå. Forsvaret anser at det er tilfredsstillende kontroll på mengde og pris.

Forsvaret har et stort antall lagre av ulike typer, og det er forskjellig tellefrekvens på lagrene. Nesten alle lagre har krav til årlig telling. Noen lager telles imidlertid rullerende med to eller fire års tellesyklus. Tellesyklusene kan medføre en viss risiko knyttet til fullstendighet på varelagre.

Klassifisering og vurdering av anleggsmidler

Anleggsmidler er varige og betydelige eiendeler som disponeres av Forsvaret. Med varig menes utnyttbar levetid på 3 år eller mer. Med betydelig menes enkeltstående anskaffelser (kjøp) med anskaffelseskost på kr 100 000 eller mer. Anleggsmidler er balanseført til anskaffelseskost fratrukket avskrivninger.

Se også for øvrig avsnitt om gjenvinnbare reservedeler under Beholdning av varer og driftsmateriell med beskrivelse av omløps- og anleggsmidler.

Kontorinventar, datamaskiner (PC-er, servere m.m.) og håndvåpen med utnyttbar levetid på 3 år eller mer er balanseført som egne grupper (flåteanskaffelser).

Anleggsmidler nedskrives til virkelig verdi ved en eventuell bruksendring, jf. SRS 17pkt 50, dersom virkelig verdi er lavere enn balanseført verdi. Det er i 2016 ikke foretatt noen nedskrivninger av anleggsmidler.

Ammunisjon som støtter våpensystemer anses å være en del av våpensystemet. Dette blir regnskapsmessig

→ behandlet som anleggsmiddel og avskrives over våpensystemets levetid. Begrunnelsen er at våpensystemet ikke har noen verdi uten tilhørende ammunisjon, og at ammunisjon krever løpende vedlikehold, service og oppgradering.

Forsvaret har valgt å ikke dekomponere anleggsmidlene med unntak av større fartøyer som er dekomponert i våpen- og plattformtekniske deler, jf. SRS 17 pkt. 28–30.

Det er identifisert enkelte forhold som gjør at verdsettelsen av anleggsmidler er beheftet med noe usikkerhet. Dette gjelder eksempelvis mangelfull dokumentasjon av verdi samt gjennomsnittsbetraktninger vedrørende verdi, anskaffelsestidspunkt og gruppering av eiendeler. De fleste usikkerhetsmomentene har blitt korrigert gjennom intern og ekstern kvalitetssikring. Forsvaret vurderer at verdiene er et rimelig estimat på virkelig verdi.

Anskaffelse av F-35 er en krevende investering, og Forsvaret har ennå ikke endelig konkludert hvordan anskaffelsen av F-35 med utstyr og reservedeler skal behandles i regnskapet. Dette vil bli utredet i 2017 og 2018. Når endelig konklusjon til regnskapsmessig behandling foreligger, kan dette få konsekvens for hvordan innregningen av våpensystemet F-35 skal gjennomføres. Dette kan få konsekvens for allerede innregnede investeringer. Det kan dermed bli aktuelt å endre hvordan innregningen av F-35 i åpningsbalansen og i 2016 har skjedd. Dette vil da skje i henhold til SRS 3.

Immaterielle eiendeler

Eksternt innkjøpte immaterielle eiendeler som programvare og rettigheter knyttet til lønns- og regnskapssystem, innkjøpssystem, prosjektstyringssystem, eiendomsforvaltningssystem og lignende balanseføres og avskrives over driftsmiddelets utnyttbare levetid, i henhold til SRS 17. Avskrivninger av immaterielle eiendeler under utførelse starter når eiendelen er klar til å tas i bruk. Forsvaret har ikke egenutviklede immaterielle eiendeler. Forsvaret har aktivert konsulentbistand knyttet til utvikling av programvare.

Avsetning for langsiktige forpliktelser

Forsvaret har vurdert om fremtidige skrotnings-, fjernings- og miljøutgifter skal avsettes som en forpliktelse i regnskapet. Vilkåret for at fremtidig forpliktelse skal regnskapsføres er at det er sannsynlighetsovervekt (mer enn 50 prosent) for at utgiften vil komme til oppgjør og at det er mulig å estimere verdien av den (i henhold til SRS 19). Dersom det er en sannsynlighetsovervekt for at en usikker forpliktelse vil komme til oppgjør, men det ikke er mulig å estimere verdien av oppgjøret pålitelig, skal forpliktelsen ikke regnskapsføres. Estimer vedrørende kostnader ved avhending er beheftet med svært stor grad av usikkerhet.

Forsvaret har ikke foretatt avsetninger for fremtidige skrotnings-, fjernings- og miljøutgifter. Det er ikke gjort avsetninger i regnskapet knyttet endringer i Forsvaret knyttet til ny langtidsplan vedtatt av Stortinget.

Forsvarsdepartementet har på vegne av Forsvaret fremmet et erstatningskrav mot Avinor knyttet til for høye kostnader til drift av flyplasser. Det er tatt ut stevning i saken. Avinor har reist et motkrav. Forsvaret har valgt å ikke ta dette inn i regnskapet, dels fordi det er FD som har fremmet saken og fordi utfallet er svært usikkert.

I forbindelse med nedleggelse av Rygge Flyplass som sivil flyplass har noen tidligere ansatte saksøkt FD for å få beholde sine stillinger. De har foreløpig fått medhold i retten og beholder sine stillinger eller lønn til endelig dom foreligger i mai 2017. Saken vedrører 17 tidligere ansatte som har gått til sak.

Forsvaret er ikke kjent med at det er fremmet vesentlige erstatningskrav som ikke er oppgjort pr. 31.12.2016. Det er heller ingen pågående rettssaker eller andre tvister som er kjent for Forsvaret.

Hendelser etter balansedagen

Forsvaret er ikke kjent med vesentlige hendelser etter 31.12.2016 som ikke er hensyntatt i årsregnskapet for 2016.

Transaksjonsbaserte inntekter

Inntekt resultatføres når den er opptjent. Transaksjoner resultatføres til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet. Inntektsføring ved salg av varer skjer på leveringstidspunktet. Salg av tjenester inntektsføres i takt med utførelsen.

Inntekter fra bevilgninger og inntekt fra tilskudd og overføringer

Inntekt fra bevilgninger og inntekt fra tilskudd og overføringer resultatføres i den perioden da aktivitetene som inntektene er forutsatt å finansiere er utført, det vil si i den perioden kostnadene påløper (motsatt sammenstilling). Prinsippet om motsatt sammenstilling benyttes også ved årets slutt i henhold til SRS 10 av august 2015.

Den andelen av inntekt fra bevilgninger og tilsvarende som benyttes til anskaffelse av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler som balanseføres, inntektsføres ikke på anskaffelsestidspunktet, men avsettes i balansen på regnskapslinjen statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler.

I takt med kostnadsføringen av avskrivninger av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler inntektsføres et tilsvarende beløp fra avsetningen statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler. Periodens inntektsføring fra avsetningen resultatføres som inntekt fra bevilgninger. Dette medfører at kost-

nadsførte avskrivninger inngår i virksomhetens driftskostnader uten å få resultateffekt.

SRS 10 Inntekter fra bevilgning ivaretar kun endringer av anleggsmidler som beskrevet over. Anleggsmidler og varer overført vederlagsfritt fra FMA skal, i henhold til SRS 10, ikke være en del av inntektsføring av bevilgning. Forsvaret har i tillegg endringer i vesentlige poster knyttet til varelager, forskudd leverandører, påløpte kostnader, endringer i leverandørgjeld og kundefordringer som heller ikke blir ivaretatt av bestemmelsen.

Forsvaret har valgt å inntektsføre bevilgning knyttet til anleggsmidler fra FMA, samt noen andre poster (se note 1). Inntektsføring av bevilgning for andre poster er estimatbasert. Det er benyttet motsatt sammenstillingsprinsipp, slik at Forsvaret viser et resultatnøytralt regnskap. Forsvaret har bestillingsfullmakter på totalt 6,4 milliarder kroner. Bruk av disse bestillingsfullmaktene kan medføre forskjeller mellom kontantrapportering og virksomhetsregnskapet.

Forsvaret er ikke kjent med vesentlige hendelser etter 31.12.2016 som ikke er hensyntatt i årsregnskapet for 2016.

Kostnader

Utgifter som gjelder transaksjonsbaserte inntekter kostnadsføres i samme periode som tilhørende inntekt.

Utgifter som finansieres med inntekt fra bevilgning og inntekt fra tilskudd og overføringer, kostnadsføres i takt med at aktivitetene utføres.

Pensjoner

SRS 25 legger til grunn en forenklet regnskapsmessig tilnærming til pensjoner. Det er følgelig ikke gjort beregning eller avsetning for eventuell over- eller underdekning i pensjonsordningen som tilsvarer NRS 6. Premie til SPK dekkes over sentralt kapittel i statsbudsjettet, og ved beregning av Forsvaret pensjonspremie legges det til grunn en prosentsats beregnet av SPK. Denne baserer seg på beste estimat for Forsvaret. Se også note 2 for en mer detaljert beskrivelse av tilnærmingemetoden.

Klassifisering og vurdering av omløpsmidler og kortsiktig gjeld

Omløpsmidler og kortsiktig gjeld omfatter poster som forfaller til betaling innen ett år etter anskaffelsestidspunktet. Øvrige poster er klassifisert som anleggsmidler/langsiktig gjeld.

Omløpsmidler vurderes til det laveste av anskaffelseskost og virkelig verdi. Kortsiktig gjeld balanseføres til nominelt beløp på opptakstidspunktet.

Det er knyttet usikkerhet til klassifiseringen av enkelte eiendeler, hvor anleggsmidler er klassifisert som omløpsmidler, og motsatt. Etter en kvalitetssikring av anlegg som er inkludert i åpningsbalansen (A-listen) ble det gjennomført en korrigering slik at ingen av disse artiklene er dublet som omløpsmiddelverdier. I åpningsbalansen er derfor usikkerheten primært knyttet til klassifiseringen av omløpsmidler. Forsvaret har påbegynt et arbeid med å kvalitetssikre hvilke artikler som skal reklassifiseres. Dette arbeidet vil bli fullført i 2017.

Langsiktig gjeld

Bonusordning for militært personell tilsatt på T35-vilkår er en kompensasjon for personell som må avslutte sin militære yrkeskarriere ved fylte 35 år. Det er flere vilkår som må oppfylles for å oppnå bonus. Det er stor usikkerhet knyttet til om og når bonusen blir utbetalt samt størrelse av denne. Forsvaret har derfor valgt å kostnadsføre bonusavtaler på utbetalingstidspunktet. Det er derfor ikke gjort avsetninger i balansen knyttet til bonusavtaler.

Finansiering av periodiserte poster

Omløpsmidler/kortsiktig gjeld

Nettobeløpet av alle balanseposter, med unntak av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler, har motpost i avregning med statskassen. Avregningen gir således et uttrykk for statens eierkapital når det gjelder kortsiktige poster og eventuelle finansielle anleggsmidler.

Anleggsmidler

Balanseført verdi av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler har motpost i regnskapslinjen *ikke inntektsført bevilgning knyttet til anleggsmidler*. Dette representerer finansieringen av disse anleggsmidlene. Ved tilgang til immaterielle eiendeler og varige driftsmidler balanseføres anskaffelseskostnaden. Samtidig går anskaffelseskostnaden til reduksjon av resultatposten *inntekt fra bevilgninger*, og til økning av balanseposten *ikke inntektsført bevilgning knyttet til anleggsmidler*.

Avskrivning av anleggsmidler kostnadsføres. I takt med gjennomført avskrivning inntektsføres et tilsvarende beløp under *inntekt fra bevilgning*. Dette gjennomføres ved at finansieringsposten *ikke inntektsført bevilgning knyttet til anleggsmidler* oppløses i takt med at anleggsmidlet →

→ forbrukes i virksomheten. Konsekvensen av dette er at avskrivningene har en resultatnøytral effekt.

Ved realisasjon eller avgang av driftsmidler resultatføres regnskapsmessig gevinst eller tap. Gevinst eller tap beregnes som forskjellen mellom salgsvederlaget og balanseført verdi på realisasjonstidspunktet. Resterende bokført verdi av *ikke inntektsført bevilgning* knyttet til anleggsmidlet på realisasjonstidspunktet, inntektsføres.

Investeringer i aksjer og andeler

Forsvaret har ingen investeringer i aksjer og andeler.

Fordringer

Kundefordringer og andre fordringer er oppført i balansen til pålydende etter fradrag for avsetning til forventet tap. Det gjøres for kundefordringer en uspesifisert avsetning på 1,4 prosent for å dekke antatt tap. Forsvaret har historisk hatt svært lite tap på kundefordringer. Det er på denne bakgrunn ikke foretatt individuelle avsetninger på tap på fordringer, men Forsvaret vil vurdere om eksisterende rutiner og vurderingskriterier for individuelle avsetninger er tilstrekkelige for 2017 og fremover.

Valuta

Pengeposter i utenlandsk valuta er vurdert til kursen ved regnskapsårets slutt. Her er Norges Banks spotkurs per 31.12.2016 lagt til grunn.

Kundefordringer som er fakturert i utenlandsk valuta er vurdert til kurs på transaksjonstidspunktet og ikke til valutakurs pr. 31.12.2016. Dette medfører at kundefordringer er vurdert om lag 1,2 millioner kroner for lavt. Motpost til dette vil være resultatregnskapet under finansposter.

Leverandørgjeld i utenlandsk valuta er vurdert til kurs på transaksjonstidspunktet og ikke til valutakurs pr. 31.12.2016. Dette medfører at leverandørgjelden er vurdert til om lag 750 000 kroner for lavt. Motpost til dette vil være resultatregnskapet under finansposter.

Kassebeholdning i utenlandsk valuta er ikke vurdert til valutakurs 31.12.2016. Konsekvensen av dette er ikke estimert.

Det henvises også til avsnitt om forskudd til leverandører hvor valuta er omtalt.

Statens kapital

Statens kapital består av virksomhetskapskapital, avregninger og statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler. Avsnittet viser statens samlede finansiering av virksomheten.

Avregninger

For Forsvaret er nettobeløpet av alle balanseposter, med unntak av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler, finansiert ved avregnet med statskassen. Forsvaret

presenterer ikke konsernkontiene i Norges Bank som bankinnskudd. Konsernkontiene inngår i *avregnet med statskassen*.

Kontantstrømoppstilling

Det er ikke utarbeidet kontantstrømoppstilling. Tilnærmet lik informasjon er presentert i artskontorapporteringen som en del av årsregnskapet.

Statlige rammebetingelser

Selvassurandørprinsippet

Staten opererer som selvassurandør. Det er følgelig ikke inkludert poster i balanse eller resultatregnskap som søker å reflektere alternative netto forsikringskostnader eller forpliktelser.

Statens konsernkontoordning

Statlige virksomheter omfattes av statens konsernkontoordning. Konsernkontoordningen innebærer at alle innbetalinger og utbetalinger daglig gjøres opp mot virksomhetens oppgjørskontoer i Norges Bank.

Bruttobudsjetterte virksomheter tilføres ikke likvider gjennom året. Virksomhetene har en trekkrettighet på sin konsernkonto. For bruttobudsjetterte virksomheter nullstilles saldoen på den enkelte oppgjørskonto i Norges Bank ved overgang til nytt regnskapsår.

Forsvaret har historisk hatt svært lite tap på kundefordringer. Det er på denne bakgrunn ikke foretatt individuelle avsetninger på tap på fordringer.

RESULTATREGNSKAP

	Note	2016
Driftsinntekter		
Inntekt fra bevilgninger	1	32 054 398 686
Inntekt fra kostnadsdekning, tilskudd og overføringer	1	130 832 065
Inntekt fra gebyrer	1	0
Salgs- og leieinntekter	1	1 581 362 963
Andre driftsinntekter	1	11 110 401
Sum driftsinntekter		33 777 704 115
Driftskostnader		
Varekostnader		244 706 042
Lønnskostnader	2	13 773 821 609
Avskrivninger på varige driftsmidler og immaterielle eiendeler	3,4	3 699 304 927
Nedskrivninger av varige driftsmidler og immaterielle eiendeler	3,4	0
Andre driftskostnader	5	16 059 507 521
Sum driftskostnader		33 777 340 100
Driftsresultat		364 015
Finansinntekter og finanskostnader		
Finansinntekter	6	40 755 153
Finanskostnader	6	41 119 168
Sum finansinntekter og finanskostnader		-364 015
Resultat av periodens aktiviteter		0
Avregninger og disponeringer		
Avregning med statskassen (bruttobudsjetterte)	7	0
Sum avregninger og disponeringer		0
Innkreivingsvirksomhet og andre overføringer til staten		
Avgifter og gebyrer direkte til statskassen	8	-17 259 998
Avregning med statskassen innkreivingsvirksomhet		17 259 998
Sum innkreivingsvirksomhet og andre overføringer til staten		0
Tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten		
Utbetalinger av tilskudd til andre	9	40 514 850
Avregning med statskassen tilskuddsforvaltning		-40 514 850
Sum tilskuddsforvaltning og andre overføringer fra staten		0

BALANSE

	Note	31.12.2016	01.01.2016
EIENDELER			
<i>A. Anleggsmidler</i>			
I Immaterielle eiendeler			
Forskning og utvikling	3	0	0
Programvare og lignende rettigheter	3	618 123 324	0
Immaterielle eiendeler under utførelse	3	0	769 820 000
Sum immaterielle eiendeler		618 123 324	769 820 000
II Varige driftsmidler			
Tomter, bygninger og annen fast eiendom	4	9 433 462	0
Maskiner og transportmidler	4	6 069 422 262	3 795 085 000
Fartøy og fly	4	30 508 769 992	30 395 630 000
Våpensystem, ammunisjon, inventar og driftsløsøre	4	8 606 502 830	9 210 414 461
Anlegg under utførelse	4	0	0
Infrastruktureiendeler	4	9 609 252	0
Sum varige driftsmidler		45 203 737 798	43 401 129 461
III Finansielle anleggsmidler			
Langsiktig fordring	10	923 135	0
Sum finansielle anleggsmidler		923 135	0
Sum anleggsmidler		45 822 784 256	44 170 949 461
<i>B. Omløpsmidler</i>			
I Beholdninger av varer og driftsmateriell			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	11	30 478 236 680	30 071 888 110
Sum beholdning av varer og driftsmateriell		30 478 236 680	30 071 888 110
II Fordringer			
Kundefordringer	12	74 245 936	40 228 871
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	13	20 138 794	7 384 987
Andre fordringer	14	1 591 816 394	1 373 462 245
Sum fordringer		1 686 201 124	1 421 076 103
III Bankinnskudd, kontanter og lignende			
Bankinnskudd og kontanter	15	11 380 659	12 085 590
Sum bankinnskudd, kontanter og lignende		11 380 659	12 085 590
Sum omløpsmidler		32 175 818 463	31 505 049 803
Sum eiendeler		77 998 602 720	75 675 999 264

	Note	31.12.2016	01.01.2016
STATENS KAPITAL OG GJELD			
<i>C. Statens kapital</i>			
I Virksomhetskapi			
Sum virksomhetskapi		0	0
II Avregninger			
Avregnet med statskassen (bruttobudsjetterte)	7	27 892 336 218	28 361 981 308
Sum avregninger		27 892 336 218	28 361 981 308
III Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler			
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	3,4	45 821 861 122	44 170 949 461
Sum statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler		45 821 861 122	44 170 949 461
Sum statens kapital		73 714 197 340	72 532 930 769
<i>D. Gjeld</i>			
I Avsetning for langsiktige forpliktelser			
Avsetninger langsiktige forpliktelser		0	0
Sum avsetning for langsiktige forpliktelser		0	0
II Annen langsiktig gjeld			
Øvrig langsiktig gjeld	17	494 038 572	467 261 570
Sum annen langsiktig gjeld		494 038 572	467 261 570
III Kortsiktig gjeld			
Leverandørgjeld	18	980 523 163	230 695 445
Skyldig skattetrekk	19	584 231	560 653 539
Skyldige offentlige avgifter		171 010 690	242 500 024
Avsatte feriepeng	13	1 088 056 565	1 071 616 667
Mottatt forskuddsbetaling	16	1 640 914	341 300
Annen kortsiktig gjeld		1 548 551 245	569 999 951
Sum kortsiktig gjeld		3 790 366 808	2 675 806 925
Sum gjeld		4 284 405 379	3 143 068 495
Sum statens kapital og gjeld		77 998 602 720	75 675 999 264

NOTE 1 — DRIFTSINNTEKTER

	2016
Inntekt fra bevilgninger	
Inntekt fra bevilgning fra overordnet departement*	26 373 627 882
Inntekt fra bevilgning fra andre departement, belastningsfullmakt	354 904 962
- brutto benyttet til investeringer i immaterielle eiendeler og varige driftsmidler**	-5 350 216 588
- ubrukt bevilgning til investeringsformål (post 30–49)	0
+ utsatt inntekt fra avsetning knyttet til investeringer (avskrivninger)	3 699 304 927
+ utsatt inntekt fra avsetning knyttet til investeringer (bokført verdi avhendede anleggsmidler)	0
+ inntekt til dekning av pensjonskostnader**	689 901 176
- utbetaling av tilskudd til andre	0
Andre poster som vedrører bevilgninger ¹⁾	6 286 876 327
Sum inntekt fra bevilgninger	32 054 398 686
* Skal tilsammen tilsvare kolonnen periodiseringsprinsippet inntektsført bevilgning i tabellen nederst.	
** Benyttes av virksomheter som får arbeidsgivers andel av pensjon dekket via samlet bevilgning til SPK.	
¹⁾ Spesifikasjon av andre poster som vedrører bevilgninger	
Inntekt fra bevilgning overført fra FMA knyttet til investeringer***	5 127 101 429
Inntekt fra bevilgning overført fra FMA knyttet til varelager, anslag	686 513 737
Endring knyttet til bestillingsfullmakter og forskuddsbetalte kostnader, anslag	473 261 161
Andre poster som vedrører bevilgninger	6 286 876 327
*** Beløpet gjelder overføring av AUU fra FMA til anleggsmidler hos Forsvaret. Se note 4 for detaljer.	
Inntekt fra kostnadsdekninger, tilskudd og overføringer	
Kostnadsdekning fra Nato	45 222 378
Kostnadsdekning fra FN	57 286 991
Andre tilskudd og overføringer	28 322 696
Sum inntekt fra kostnadsdekning, tilskudd og overføringer	130 832 065
Salgs- og leieinntekter	
Salgsinntekter	1 391 326 806
Leieinntekt	190 036 156
Sum salgs- og leieinntekter	1 581 362 963
Andre driftsinntekter	
Salg ikke innregnede anleggsmidler	402 365
Taps- og skademelding	3 597 969
Andre driftsinntekter	7 110 067
Sum andre driftsinntekter	11 110 401
Sum driftsinntekter	33 777 704 115

Grunnlag for inntektsføring av utgiftsbevilgning					
Kapittel og post	Kontantprinsippet				Periodiserings-prinsippet
	Utgiftsbevilgning (samlet tildeling)	Inntektsbevilgning	Rapportert inntekt	Maksimalt beregnet grunnlag for inntektsføring	Inntektsført bevilgning
172001/ 472001	3 860 919 000	121 924 000	122 438 827	3 738 995 000	
172501/ 472501	2 033 468 000	62 582 000	61 615 316	1 971 852 684	
172570	1 973 000	0	0	1 973 000	
172571	19 264 000	0	0	19 264 000	
173101/ 473101	5 432 920 000	95 911 000	103 159 504	5 337 009 000	
173201/ 473201	3 853 525 000	75 305 000	102 178 316	3 778 220 000	
173301/ 473301	4 932 696 000	163 233 000	149 556 130	4 783 139 870	
173401/ 473401	1 243 466 000	6 012 000	7 511 678	1 237 454 000	
173521	1 558 348 000	0	0	1 558 348 000	
174001/ 474001	1 670 206 000	181 084 000	266 564 944	1 489 122 000	
176001/ 476001	172 211 000	0	999 158	172 211 000	
176045/ 476045	218 119 000	0	20 528	218 119 000	
179001/ 479001	948 020 000	1 079 000	3 971 481	946 941 000	
179101/ 479101	946 088 000	886 796 000	776 741 672	169 346 328	
179201/ 479201	730 752 000	39 296 000	64 253 179	691 456 000	
179501/ 479501	275 677 000	15 000 000	16 735 552	260 677 000	
479986	0	500 000	701 657	-500 000	
Sum	27 897 652 000	1 648 722 000	1 676 447 942	26 373 627 882	26 373 627 882

Forsvaret har inntektsført mer bevilgning enn tildelt, jamfør prinsippnoten til virksomhetsregnskapet. Beløpet fremkommer av spesifikasjon av andre poster som vedrører bevilgning. Ved inntektsføring er prinsipp om motsatt sammenstilling benyttet, jamfør SRS 10 Inntekt fra bevilgninger.

Denne tabellen viser mottatte bevilgninger etter kontantprinsippet sammenholdt med inntektsført bevilgning i virksomhetsregnskapet etter periodiseringsprinsippet. Kolonnen for utgiftsbevilgning består av bevilgninger overført fra foregående budsjettår og årets bevilgninger, redusert for avgitte belastningsfullmakter. Kolonnen for inntektsbevilgning viser eventuelle inntektskrav, og beløpet reduserer grunnlaget for inntektsføring. Kolonnen for rapportert inntekt viser inntekter rapportert til statsregnskapet ved årsslutt. Ved beregning av maksimalt grunnlag for inntektsføring er utgiftsbevilgningen redusert med det laveste av beløpene i kolonnen for henholdsvis inntektsbevilgning eller rapportert inntekt.

Inntektsført bevilgning i virksomhetsregnskapet kan normalt ikke overskride beløpet som fremgår i kolonnen maksimalt beregnet grunnlag for inntektsføring. Inntektsført bevilgning i virksomhetsregnskapet følger prinsippet om motsatt sammenstilling. Det vil si at inntekt fra bevilgning skal sammenstilles med påløpte kostnader i perioden. Mottatte belastningsfullmakter er inntektsført med trukket beløp. Konto 390 Inntekter fra bevilgning til ordinær drift, konto 392 Inntekter fra bevilgning til investering og konto 394 Ubenyttet investeringsbevilgning utgjør kolonnen for inntektsført bevilgning (periodiseringsprinsippet).

NOTE 2 — LØNSKOSTNADER

	31.12.2016
Lønn	9 655 250 089
Avgangsstimulerende tiltak	128 599 192
Feriepenger	1 130 500 216
Arbeidsgiveravgift	1 228 638 933
Pensjonskostnader*	482 019 766
Sykepenger og andre refusjoner (-)	-245 832 836
Andre ytelser	1 394 646 249
Sum lønnskostnader	13 773 821 609
Sum lønnskostnader	13 773 821 609
Antall årsverk:	16 048

* Nærmere om pensjonskostnader

Forsvaret betaler ikke selv pensjonspremie til Statens pensjonskasse (SPK), og kostnad til premie er heller ikke dekket av Forsvarets bevilgning. Premien finansieres ved en samlet bevilgning fra staten til SPK. Det er i regnskapet lagt til grunn en estimert sats for beregning av pensjonskostnad. Premiesatsen for 2016 er av SPK estimert til 6,25 prosent. Pensjonene er kostnadsført basert på denne satsen multiplisert med påløpt pensjonsgrunnlag i virksomheten. Det vises forøvrig til note 1 om resultatføring av inntekter til dekning av pensjonskostnader (resultatnøytral løsning).

NOTE 3 — IMMATERIELLE EIENDELER

	Forskning og utvikling	Programvare og lignende rettigheter	Immaterielle eiendeler under utførelse	Sum
<i>Anskaffelseskost 01.01.2016</i>	0	0	769 820 000	769 820 000
Tilgang i 2016	0	2 299 516	0	2 299 516
Avgang anskaffelseskost i 2016 (-)	0	0	-769 820 000	-769 820 000
Fra immaterielle eiendeler under utførelse til annen gruppe i 2016	0	769 820 000	0	769 820 000
<i>Anskaffelseskost 31.12.2016</i>	0	772 119 516	0	772 119 516
Akkumulerte nedskrivninger 01.01.2016	0	0	0	0
Nedskrivninger i 2016	0	0	0	0
Akkumulerte avskrivninger 01.01.2016	0	0	0	0
Ordinære avskrivninger i 2016	0	153 996 192	0	153 996 192
Akkumulerte avskrivninger avgang i 2016 (-)	0	0	0	0
Balanseført verdi 31.12.2016	0	618 123 324	0	618 123 324
Avskrivningssatser (levetider)	Virksomhetsspesifikt	5 år/lineært	Ingen avskrivning	

NOTE 4 — VARIGE DRIFTSMIDLER

	Bygninger og annen fast bygnings-inventar	Maskiner og transportmidler	Fartøy og fly	Våpensystem, ammunisjon, innventar og driftsløsøre	Anlegg under utførelse	Infrastruktur eiendeler	Sum
Anskaffelseskost 01.01.2016		11 837 730 962	96 761 406 445	24 094 498 582	0	0	132 693 635 990
Tilgang i 2016	9 539 886	25 338 558	25 348 598	160 588 602	0	0	220 815 644
Avgang anskaffelseskost i 2016 (-)	0	0	0	0	0	0	0
Anlegg overført fra FMA i 2016*	0	2 611 755 895	2 493 750 203	11 739 688	0	9 855 643	5 127 101 429
Anskaffelseskost 31.12.2016	9 539 886	14 474 825 415	99 280 505 246	24 266 826 873	0	9 855 643	138 041 553 063
Akkumulerte nedskrivninger 01.01.2016	0	0	0	0	0	0	0
Nedskrivninger i 2016	0	0	0	0	0	0	0
Akkumulerte avskrivninger 01.01.2016	0	8 042 645 962	66 365 776 445	14 884 084 121	0	0	89 292 506 529
Ordinære avskrivninger i 2016	106 424	362 757 190	2 405 958 809	776 239 921	0	246 391	3 545 308 735
Akkumulerte avskrivninger avgang i 2016 (-)	0	0	0	0	0	0	0
Balanseført verdi 31.12.2016	9 433 462	6 069 422 262	30 508 769 992	8 606 502 830	0	9 609 252	45 203 737 799
Avskrivningssatser	10 år lineært	10–30 år lineært	10–40 år lineært	5–10 år lineært	Ingen avskrivning	20 år lineært	

* Prosjekter overført fra FMA i 2016	Beløp
NH90 Enhetshelikopter	186 333 215
Levetidsforlengelse av Nordkapp-klassen til 2020	230 071 490
Helikoptertilpassing for ytre kystvakt	32 892 320
Suppleringsanskaffelse	14 282 064
Kampvogner	2 557 660 000
Lette pansrede patruljekjøretøy	54 095 895
Oppdatering fregatter	42 978 114
Kapasitetsutvikling ULA-klassen	11 677 281
F-35 kampfly	1 975 515 719
Nødterminaler	342 783
Anskaffelse fiberkapasitet	10 161 676
Transportable IKT-moduler	2 152 727
Radiolinjeaksesser	8 938 145
Overleveringer fra FMA til Forsvaret i 2016	5 127 101 429

NOTE 5 — ANDRE DRIFTSKOSTNADER

	2016
Husleie	2 448 429 933
Vedlikehold og ombygging av leide lokaler	56 124 417
Andre kostnader til drift av eiendom og lokaler	1 100 668 144
Leie av maskiner, inventar og lignende	630 255 051
Mindre utstyrsanskaffelser	711 962 449
Teknisk- og forbruksmateriell	2 086 612 364
Ammunisjon	320 890 104
Proviant	494 492 469
Arbeidsklær	518 050 136
Drivstoff	510 187 711
Reparasjon og vedlikehold av maskiner, utstyr mv.	1 777 811 653
Kjøp av fremmede tjenester	2 047 528 799
Reiser og diett	884 094 020
Tap på fordringer og endring avsetning tap	432 814
Erstatninger og skader	15 647 520
E-tjenesten	1 861 178 173
Øvrige driftskostnader	595 141 765
Sum andre driftskostnader	16 059 507 521

NOTE 6 — FINANSINNTEKTER OG FINANSKOSTNADER

	2016
Finansinntekter	
Renteinntekter	0
Valutagevinst (agio)	-40 755 153
Annen finansinntekt	0
Sum finansinntekter	-40 755 153
Finanskostnader	
Rentekostnad	873 539
Valutatap (disagio)	40 110 549
Annen finanskostnad	135 080
Sum finanskostnader	41 119 168

NOTE 7 — SAMMENHENG MELLOM AVREGNET MED STATSKASSEN OG MELLOMVÆRENDE MED STATSKASSEN (BRUTTOBUDSJETTERTE VIRKSOMHETER)

Note 7, A viser i første tabell Forsvaret og i andre tabell Forsvaret og FMA samlet. De to etatene avlegger felles kontantrapport (S-rapport) i 2016, jamfør innvilget unntakssøknad beskrevet i prinsippnoten til *Årsregnskapet – Unntak fra SRS og økonomireglementet*.

A) Avregnet med statskassen for Forsvaret

	31.12.2016	01.01.2016	Endring
Immaterielle eiendeler, varige driftsmidler og finansiering av disse			
Immaterielle eiendeler	618 123 324	769 820 000	-151 696 676
Varige driftsmidler	45 203 737 798	43 401 129 461	1 802 608 337
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-45 821 861 122	-44 170 949 461	-1 650 911 661
Sum	0	0	0

Finansielle anleggsmidler			
Investeringer i aksjer og andeler	0	0	0
Obligasjoner	0	0	0
Andre fordringer	923 135	0	923 135
Sum	923 135	0	923 135

Omløpsmidler			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	30 478 236 680	30 071 888 110	406 348 570
Kundefordringer	74 245 936	40 228 871	34 017 065
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	20 138 794	7 384 987	12 753 807
Andre fordringer	1 591 816 394	1 373 462 245	218 354 149
Bankinnskudd, kontanter og lignende	11 380 659	12 085 590	-704 930
Sum	32 175 818 463	31 505 049 803	670 768 660

Langsiktige forpliktelser og gjeld			
Avsetninger langsiktige forpliktelser	0	0	0
Øvrig langsiktig gjeld	-494 038 572	-467 261 570	-26 777 002
Sum	-494 038 572	-467 261 570	-26 777 002

Kortsiktig gjeld			
Leverandørgjeld	-980 523 163	-230 695 445	-749 827 717
Skyldig skattetrekk	-584 231	-560 653 539	560 069 308
Skyldige offentlige avgifter	-171 010 690	-242 500 024	71 489 334
Avsatte feriepenger	-1 088 056 565	-1 071 616 667	-16 439 899
Mottatt forskuddsbetaling	-1 640 914	-341 300	-1 299 614
Annen kortsiktig gjeld	-1 548 551 245	-569 999 951	-978 551 294
Sum	-3 790 366 808	-2 675 806 925	-1 114 559 882

Avregnet med statskassen	27 892 336 219	28 361 981 308	-469 645 089
---------------------------------	-----------------------	-----------------------	---------------------

A) Avregnet med statskassen for Forsvaret og FMA

	31.12.2016	01.01.2016	Endring
Immaterielle eiendeler, varige driftsmidler og finansiering av disse			
Immaterielle eiendeler	1 014 214 935	1 072 690 000	-58 475 065
Varige driftsmidler	58 238 827 973	52 642 211 914	5 596 616 060
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-59 253 042 909	-53 714 901 914	-5 538 140 995
Sum	0	0	0
Finansielle anleggsmidler			
Investeringer i aksjer og andeler	0	0	0
Obligasjoner	0	0	0
Andre fordringer	923 135	0	923 135
Sum	923 135	0	923 135
Omløpsmidler			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	31 297 427 388	31 583 365 389	-285 938 000
Kundefordringer	91 072 361	50 663 638	40 408 723
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	31 576 732	7 384 987	24 191 745
Andre fordringer	7 614 734 785	6 940 866 258	673 868 526
Bankinnskudd, kontanter og lignende	11 380 659	12 085 590	-704 930
Sum	39 046 191 925	38 594 365 861	451 826 064
Langsiktige forpliktelser og gjeld			
Avsetninger langsiktige forpliktelser	0	0	0
Øvrig langsiktig gjeld	-494 038 572	-467 261 570	-26 777 002
Sum	-494 038 572	-467 261 570	-26 777 002
Kortsiktig gjeld			
Leverandørgjeld	-1 133 086 687	-306 662 504	-826 424 183
Skyldig skattetrekk	-593 447	-560 653 539	560 060 092
Skyldige offentlige avgifter	-187 256 762	-255 001 080	67 744 319
Avsatte feriepenger	-1 183 197 661	-1 143 941 646	-39 256 015
Mottatt forskuddsbetaling	-29 324 276	-2 060 351	-27 263 925
Annen kortsiktig gjeld	-1 839 541 877	-658 662 655	-1 180 879 223
Sum	-4 373 000 709	-2 926 981 775	-1 446 018 935
Avregnet med statskassen	34 180 075 779	35 200 122 517	-1 020 046 738

Finansieringen av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler fremgår som hovedregel av regnskapslinjen *Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler*. Finansieringen av nettosummen av omløpsmidler og kortsiktig gjeld fremgår som hovedregel av regnskapslinjen *Avregnet med statskassen*.

Avstemming av endring i avregnet med statskassen samlet for Forsvaret og FMA (kongruensavvik)

Konsernkonto utbetaling	-42 385 104 443
Konsernkonto innbetaling	3 007 305 824
Netto trekk konsernkonto	-39 377 798 619
- Innbetaling innkrevingsvirksomhet og andre overføringer	-17 259 998
+ Utbetaling tilskuddsforvaltning og andre overføringer	127 894 324
+ Inntektsført fra bevilgning (underkonto 1991 og 1992)	39 689 300 256
- Gruppeliv/arbeidsgiveravgift (underkonto 1985 og 1986)	-1 402 489 191
+ Nettoordning, statlig betalt merverdiavgift (underkonto 1987)	2 270 250 391
- Tilbakeførte utsatte inntekter ved avgang anleggsmidler, der avsetningen ikke er resultatført (underkonto 1996)	0
Korrigerig av avsetning for feriepenger (ansatte som går over i annen statlig stilling)	-2 252 704
Avvik knyttet til reklassifisering anleggsmidler/omløpsmidler	-267 597 691
Forskjell mellom resultatført og netto trekk på konsernkonto	1 020 046 768
Resultat av periodens aktiviteter før avregning med statskassen	0
Sum endring i avregnet med statskassen for Forsvaret og FMA	1 020 046 768

B) Forskjellen mellom avregnet med statskassen og mellomværende med statskassen for Forsvaret og FMA

	31.12.2016	31.12.2016	
	Spesifisering av bokført avregning med statskassen	Spesifisering av rapportert mellomværende med statskassen	Forskjell
Immaterielle eiendeler, varige driftsmidler og finansiering av disse			
Immaterielle eiendeler	1 014 214 935		1 014 214 935
Varige driftsmidler	58 238 827 973		58 238 827 973
Statens finansiering av immaterielle eiendeler og varige driftsmidler	-59 253 042 909		-59 253 042 909
Sum	0	0	0
Finansielle anleggsmidler			
Andre fordringer	923 135		923 135
Sum	923 135	0	923 135
Omløpsmidler			
Beholdninger av varer og driftsmateriell	31 297 427 388	0	31 297 427 388
Kundefordringer	91 072 361	-769 297	91 841 657
Opptjente, ikke fakturerte inntekter	31 576 732	0	31 576 732
Andre fordringer	7 614 734 785	923 135	7 613 811 650
Bankinnskudd, kontanter og lignende	11 380 659	11 380 659	0
Sum	39 046 191 925	11 534 498	39 034 657 428
Langsiktige forpliktelser og gjeld			
Øvrig langsiktig gjeld	-494 038 572	0	-494 038 572
Sum	-494 038 572	0	-494 038 572
Kortsiktig gjeld			
Leverandørgjeld	-1 133 086 687	-4 800	-1 133 081 887
Skyldig skattetrekk	-593 447	-607 290 730	606 697 283
Skyldige offentlige avgifter	-187 256 762	-593 447	-186 663 315
Avsatte feriepenger	-1 183 197 661	0	-1 183 197 661
Mottatt forskuddsbetaling	-29 324 276	0	-29 324 276
Annen kortsiktig gjeld	-1 839 541 877	-4 801 087	-1 834 740 790
Sum	-4 373 000 709	-612 690 064	-3 760 310 645
Sum	34 180 075 779	-601 155 567	34 781 231 346

Mellomværende med statskassen består av kortsiktige fordringer og gjeld som etter økonomiregelverket er rapportert til statsregnskapet (S-rapport). Avregnet med statskassen viser finansieringen av virksomhetens netto omløpsmidler. Netto omløpsmidler består av kortsiktige eiendeler som beholdninger og kundefordringer, redusert for kortsiktig gjeld som leverandørgjeld og skyldige skatter og avgifter. Dersom virksomheten har finansielle anleggsmidler eller langsiktige forpliktelser inngår disse i beregningen av avregnet med statskassen.

NOTE 8 — INNKREVINGSVIRKSOMHET OG ANDRE OVERFØRINGER TIL STATEN

	2016
Purregebyr	0
Renteinntekter	7 258 110
Bøter	712 257
Andre inntekter	9 289 631
Sum avgifter og gebyrer direkte til statskassen	17 259 998

NOTE 9 — TILSKUDDSFORVALTNING OG ANDRE OVERFØRINGER FRA STATEN

	2016
Tilskudd til finansielle foretak	1 077 757
Tilskudd til ideelle organisasjoner	19 905 031
Tilskudd til utlandet	19 532 062
Sum utbetalinger av tilskudd til andre	40 514 850

NOTE 10 — LANGSIKTIGE FINANSIELLE FORDRINGER

	31.12.2016	01.01.2016
Lån til tidligere ansatte	923 135	0
Sum langsiktige fordringer	923 135	0

Forsvaret har avtale med enkelte ansatte som har sluttet i Forsvaret, men som ikke har innfridd sine lån ved fratreden. Lånene nedbetales ved individuelle avtaler og trekk. Det er ikke gjort vurderinger knyttet til avsetning for tap på lånene.

NOTE 11 — BEHOLDNINGER AV VARER OG DRIFTSMATERIELL

	31.12.2016	01.01.2016
Anskaffelseskost		
Lager proviant	158 166 381	218 610 208
Lager teknisk materiell	14 011 406 356	12 832 114 286
Lager sanitetsforbruksmateriell	109 863 437	96 823 988
Lager forbruksmateriell	2 339 333 782	1 669 813 803
Lager datamaskiner	15 507 208	7 731 161
Lager arbeidsklær	4 359 301 654	4 537 555 396
Lager verktøy	1 091 748 985	1 075 230 495
Lager ammunisjon	355 546 843	341 271 935
Lager drivstoff	581 754 494	686 814 555
Lager Amsys	9 579 320 957	10 304 223 467
Lager DNF	179 144 315	904 629 828
Sum anskaffelseskost	32 781 094 411	32 674 819 122

Ukurans		
Ukurans i innkjøpte varer (ferdigvarer)	-2 302 857 732	-2 603 217 552
Sum ukurans	-2 302 857 732	-2 603 217 552

Sum beholdninger av varer og driftsmateriell	30 478 236 680	30 071 601 571
--	----------------	----------------

NOTE 12 — KUNDEFORDRINGER

	31.12.2016	01.01.2016
Kundefordringer til pålydende	75 300 043	40 942 023
Avsatt til forventet tap (-)	-1 054 107	-713 152
Sum kundefordringer	74 245 936	40 228 871

NOTE 13 — OPPTJENTE, IKKE FAKTURERTE INNTEKTER / MOTTATT FORSKUDDSBETALING

Opptjente, ikke fakturerte inntekter (fordring)

	31.12.2016	01.01.2016
Opptjent ikke fakturert driftsinntekt	20 138 794	7 384 987
Sum opptjente, ikke fakturerte inntekter	20 138 794	7 384 987

Mottatt forskuddsbetaling (gjeld)		
Mottatt forskuddsbetaling	-1 640 914	-341 300
Sum mottatt forskuddsbetaling	-1 640 914	-341 300

NOTE 14 — ANDRE KORTSIKTIGE FORDRINGER

	31.12.2016	01.01.2016
Forskuddsbetalt lønn	6 560 386	6 246 879
Reiseforskudd	5 656 401	11 576
Personallån, ansatt i utenlandstjeneste	51 864 140	60 550 626
Andre fordringer på ansatte	2 398 885	3 900 390
Mellomværende med NAV	5 341 060	6 984 940
Forskuddsbetalte kostnader	4 228 810	1 951 537
Mellomværende E-tjenesten	-30 625 640	69 074 449
Forskudd til leverandører (FMS og NSPA)	1 542 116 224	1 221 628 543
Depositum husleie	3 014 850	3 107 684
Andre fordringer	1 261 278	5 622
Sum andre kortsiktige fordringer	1 591 816 394	1 373 462 245

NOTE 15 — BANKINNSKUDD, KONTANTER OG LIGNENDE

	31.12.2016	01.01.2016
Øvrige bankkontoer	11 382 897	12 085 590
Kontantbeholdninger	-2 238	0
Sum bankinnskudd, kontanter og lignende	11 380 659	12 085 590

NOTE 16 — ANNEN KORTSIKTIG GJELD

	31.12.2016	01.01.2016
Skyldig lønn	297 991 494	276 185 855
Annen gjeld til ansatte	17 920	0
Påløpte kostnader*	208 215 367	216 190 642
Midlertidig leverandørgjeld**	1 042 313 433	77 103 546
Sum annen kortsiktig gjeld	1 548 538 214	569 480 043

* Totalt for Forsvarsmateriell og Forsvaret er det per 31.12.2016 ankomstregistrerte fakturaer, som ikke oppført som leverandørgjeld for totalt 1,3 mrd. kroner. Av dette omfatter 0,6 mrd. kroner fakturaer eldre enn 60 dager. Det er ikke mulig å splitte ankomstregistrerte fakturaer mellom etatene i systemet. Dette innebærer risiko for at avsetninger for påløpte kostnader i 2016 er undervurdert.

** Midlertidig leverandørgjeld

Det er etablert et system slik at det ved varemottak blir produsert en proforma inngående faktura. Denne proformafakturaen blir bokført og avregnet som en midlertidig leverandørgjeld. Ved mottak av faktura fra leverandør blir faktura avregnet mot proformafaktura. Det kan være differanser mellom proformafaktura og endelig faktura.

NOTE 17 — ANNEN LANGSIKTIG GJELD

	31.12.2016	01.01.2016
Avtale om sluttavtaler til ansatte	494 038 572	467 261 570
Sum annen langsiktig gjeld	494 038 572	467 261 570

Annen langsiktig gjeld gjelder sluttavtaler for avdelingsbefal med varighet frem til 2031. Beløpet inkluderer beregnet arbeidsgiveravgift med 14,1 %.

Forfallsstruktur på sluttavtaler

	Sluttavtaler	AGA	Sum	Akkumulert
2017	114 571 655	16 154 603	130 726 258	130 726 258
2018	95 583 451	13 477 267	109 060 717	239 786 975
2019	73 211 904	10 322 878	83 534 782	323 321 758
2020	54 717 508	7 715 169	62 432 676	385 754 434
2021	38 179 638	5 383 329	43 562 967	429 317 401
2022	24 507 772	3 455 596	27 963 368	457 280 769
2023	15 874 613	2 238 320	18 112 934	475 393 703
2024	8 518 761	1 201 145	9 719 907	485 113 609
2025	4 880 994	688 220	5 569 214	490 682 823
2026	2 537 818	357 832	2 895 650	493 578 473
Etter 2026	403 242	56 857	460 099	494 038 572

NOTE 18 — SKYLDIG SKATTETREKK*

	31.12.2016	01.01.2016
Skattetrekk**	0	560 223 144
Påleggstrekk	584 231	430 395
Sum skyldig skattetrekk	584 231	560 653 539

* Forsvarsmateriell og Forsvaret rapporterer A-meldingen felles. Forsvarsmateriell fremsendte unntakssøknad vedrørende dette i 2016, i henhold til registerforskriften § 8. Søknaden er innvilget 23. mars 2017.

** Forsvaret har i 2016 overført trukket skattetrekk til leverandørgjeld. Skattetrekk fremkommer under posten leverandørgjeld med 607 mill. kroner, av dette utgjør skattetrekk for Forsvarsansatte 564 millioner kroner og for FMA-ansatte 43 millioner kroner.

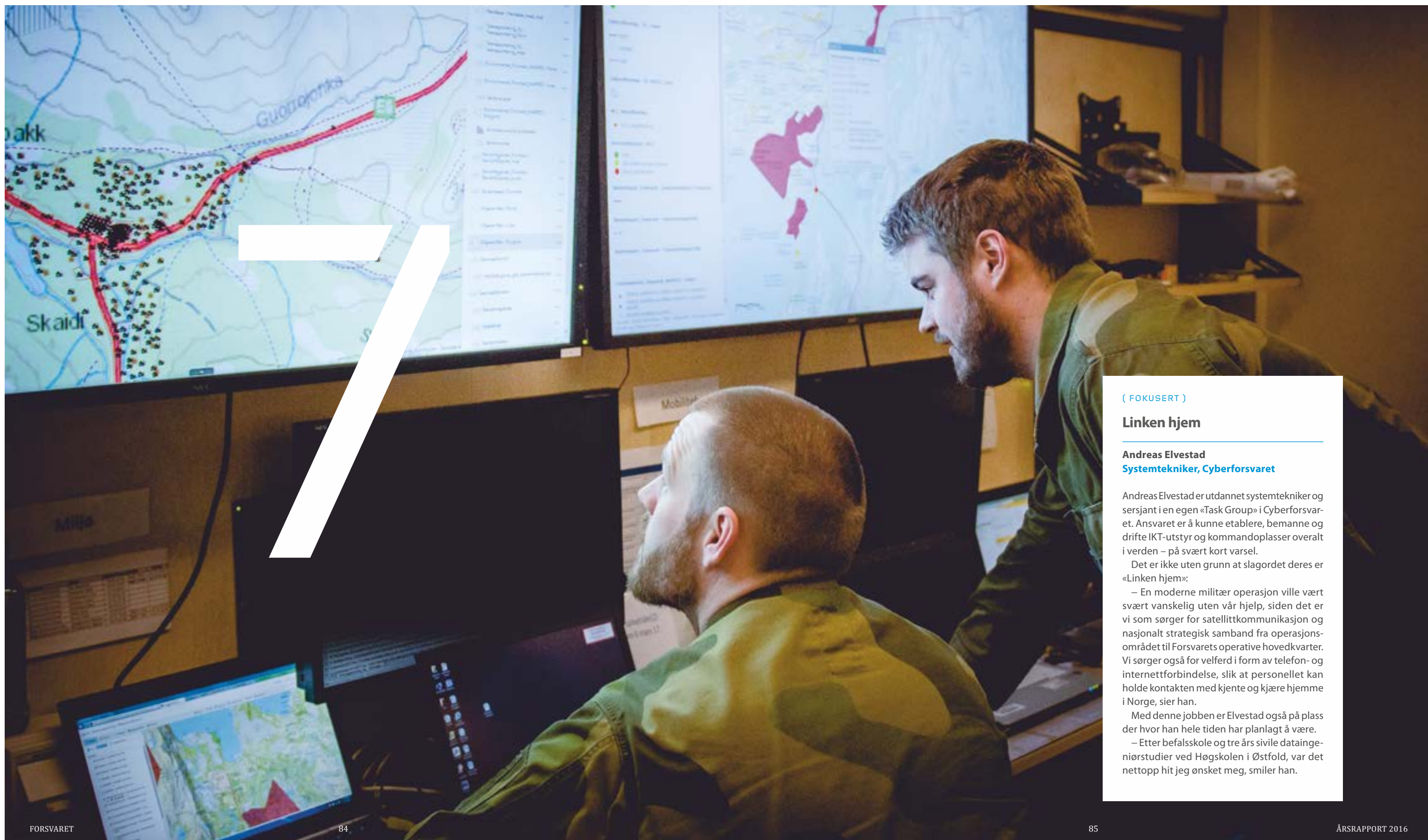
NOTE 19 — SKYLDIGE OFFENTLIGE AVGIFTER

	31.12.2016	01.01.2016
Skyldig mva. og andre avgifter *)	18 809 096	93 385 608
Påløpt arbeidsgiveravgift	152 201 594	149 114 416
Sum skyldige offentlige avgifter	171 010 690	242 500 024

* Forsvaret og FMA leverer felles merverdiavgiftsoppgave. Da etatene har felles regnskap er det ikke mulig å levere separate merverdiavgiftsoppgaver. FMA er ikke registrert i Merverdiavgiftsregisteret.

Ved gjennomgang av regnskapet for 2016 er det avdekket at det er gjort en feil knyttet til fakturering av mva. til Justis- og beredskapsdepartementet (JD) knyttet til Redningshelikoptertjenesten. Tjenesten er fakturert uten mva. Dette vil bli korrigert i 2017. Det er anslått at det er fakturert mva. med mellom 150 millioner kroner og 195 millioner kroner for lavt. Dette har ingen vesentlig betydning for Forsvaret regnskap. Dersom dette hadde vært fakturert per 31.12.2016, hadde Forsvaret hatt en høyere gjeld knyttet til mva. og en tilsvarende fordring på JD med mellom 150 millioner kroner og 195 millioner kroner. Dette innebærer at det er avvik knyttet til innrapportering av merverdiavgift.

(FOKUSERT)

Linken hjem

Andreas Elvestad
Systemtekniker, Cyberforsvaret

Andreas Elvestad er utdannet systemtekniker og sersjant i en egen «Task Group» i Cyberforsvaret. Ansvaret er å kunne etablere, bemanne og drifte IKT-utstyr og kommandoplasser overalt i verden – på svært kort varsel.

Det er ikke uten grunn at slagordet deres er «Linken hjem»:

– En moderne militær operasjon ville vært svært vanskelig uten vår hjelp, siden det er vi som sørger for satellittkommunikasjon og nasjonalt strategisk samband fra operasjonsområdet til Forsvarets operative hovedkvarter. Vi sørger også for velferd i form av telefon- og internettforbindelse, slik at personellet kan holde kontakten med kjente og kjære hjemme i Norge, sier han.

Med denne jobben er Elvestad også på plass der hvor han hele tiden har planlagt å være.

– Etter befalsskole og tre års sivile dataingeniørstudier ved Høgskolen i Østfold, var det nettopp hit jeg ønsket meg, smiler han.

RAPPORT OM FORSVARETS MILJØVERN

Bakgrunn

Miljøvern er et omfattende fagområde som har endret seg enormt det siste århundret. Det har gått fra å handle om naturalistiske ideer og opprettelse av nasjonalparker, bygging av høyere piper for å unngå luftforurensning i byene og forby bruk av enkelte stoffer i industrien, til å handle om en helhetlig vurdering av ressursutnyttelse og produksjon av varer og tjenester.

I dag er det en selvfølge at man sorterer avfall, leverer tomflasker i butikken for gjenbruk, ikke tømmer rester av kjemikalier i vasken og ikke kaster søppel i naturen. Plast kan bruke flere hundre år på å brytes ned i naturen, noe som har vist seg å være et særlig problem for livet i havet. Det er ikke så lenge siden avfall ble gravd ned eller kastet i sjøen, og med dette regnet man problemet for borte. Forsvaret må nesten daglig bistå med å fjerne ammunisjonsrester fra 2. verdenskrig som kan utgjøre en samfunnsfare.

God planlegging av Forsvarets virksomhet og aktiviteter, vil redusere fremtidige kostnader til opprydding av forurensning, restaurering av terrengskader og erstatning av skader på eiendom. Dette er ressurser som kan benyttes til å øke Forsvares operative evne, i stedet for at vi også i fremtiden må rydde opp i «gamle synder» skapt i dag.

Resultatoppnåelse

Miljøoppsyn

En av Forsvarets oppgaver som utføres av Kystvakten, er direkte relatert til miljøarbeid. I 2016 gjennomførte Kystvakten 68 miljøoppsyn, 11 kontroller av verneområder og 1569 fiskeriinspeksjoner.

Miljøstyring

Etatene i forsvarssektoren er pålagt å ha miljøstyrings-systemer i henhold til standarden ISO 14001. For å bedre tilgjengeligheten og etterlevelsen er styringskrav i sikkerhetsstyringsdirektivet og standarden bakt inn i Bestemmelse om miljøstyring i Forsvaret.

Interne revisjoner er et viktig element i miljøstyring, og et verktøy for å få svar på om Forsvaret har etablert nødvendig og hensiktsmessig systematikk etter krav fra Forsvarsdepartementet. I 2016 ble det gjennomført tre samordnede revisjoner av HMS- og miljøstyringssystemer i Forsvaret, der miljøstyringsbestemmelsen og arbeidsmiljøbestemmelsen ble brukt som revisjonsgrunnlag.

I løpet av året er gjenstående avvik fra de fire revisjonene som ble utført i 2015 fulgt opp. Resultat fra revisjonene viser at selv mange år etter at krav til miljøstyring ble innført, er systematikken som skal sikre forbedret miljøprestasjon og etterlevelse av krav ikke fullstendig

implementert. Samtidig utføres det mye godt praktisk miljøarbeid i Forsvaret.

Som tidligere år har Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO), som eneste avdeling, planlagt og gjennomført et revisjonsprogram for internrevisjon av miljøstyrings-systemer. For kommende periode er det derimot flere avdelinger som har satt gjennomføring av internrevisjon på agendaen.

Ser man bort fra øvelsen Cold Response (CR16), ble det registrert 59 miljøhendelser i 2016. Dette er en økning fra 2015 som hadde 23 registrerte miljøhendelser. Det er ingen grunn til å tro at antallet hendelser har økt, men at det som forventet ble en forbedring i registreringen med innføringen av det nye rapporteringssystemet. For å kunne sette de gode målene og finne de riktige tiltakene, er det viktig å ha oversikt over hvilke hendelser som forekommer.

Egen miljørapport for CR16 blir skrevet av Forsvarets operative hovedkvarter i løpet av våren.

Ammunisjon

Kravet til rapporteringsgrad for ammunisjon har økt til 90 prosent i 2016. Selv om rapporteringen har forbedret seg fra 52 prosent i 2014, 66–67 prosent i 2015 til 73 prosent, er det fremdeles et stykke igjen. Flere av avdelingene har planlagt tiltak av teknisk og administrativ art for å forbedre rapporteringsgraden ytterligere.

Forbrukt ammunisjon for 2016 tilsvarer 226 kg anti-mon, 4012 kg bly, 105 872 kg kobber og 32 098 kg sink deponert i Forsvarets skytefelt. Tomhylser plukkes opp etter skyting, slik at faktiske mengder av deponert kobber og sink er vesentlig lavere. Forsvarsbygg utfører vedlikehold av kulefang og andre tiltak som reduserer tungmetallekkasje til omgivelsene, samtidig som de gjør regelmessige målinger for å overvåke utlekking.

Anskaffelser

FLO har ansvaret for driftsanskaffelser i Forsvaret. I forbindelse med kravet om anskaffelse av elbil og ladbar hybrid, har FLO utgitt Bestemmelse om forvaltning av administrative kjøretøy og inngått en ny rammeavtale med Leaseplan. Den legger til rette for bruk av elbil eller ladbar hybrid til administrative formål. Ved utbygging av lade-infrastruktur vil det bli enda enklere å velge elbil.

Avfall

Avfallsmengden produsert av Forsvaret har vært stabil de siste årene. Selv om den gikk noe ned i 2016, gikk også sorteringsgraden litt ned til 60 prosent, slik at målet på 65 prosent ikke ble nådd. Noe av årsaken til dette er forsinkelser og utsettelse i arbeidet med miljøstasjoner og avfallsplaner ved alle Forsvarets lokasjoner for å sikre god informasjon til brukerne.

TABELL 5 — AVFALLSMENGDER

Fraksjon	2013 (tonn)	2014 (tonn)	2015 (tonn)	2016 (tonn)
1100 Bioavfall og slam	2478	2677	2825	2569
1200 Papir, papp og kartong	1246	1861	1068	807
1300 Glass	89	82	73	105
1400 Metaller	1418	943	1 079	1002
1500 EE-produkter	264	270	271	213
1600 Masser og uorganisk materiale	272	31	345	305
1700 Plast	68	80	120	107
1800 Gummi	136	113	127	125
1900 Tekstil, skinn, møbler og inventar	161	194	240	203
2300 Batterier	0,05	0,03	0,45	0,10
6000 Medisinsk avfall	12	21	16	23
7000 Farlig avfall	2772	2314	2668	2500
9900 Blandet avfall	5134	5559	5727	5296
Sum	14 048	14 144	14 558	13 257
Sorteringsgrad	63 %	61 %	61 %	60 %

→ Gjenvinningsgraden er på 97 prosent, noe som er godt over målet på 85 prosent. 31,8 prosent går til materialgjenvinning og 0,4 prosent til ombruk.

Tabell 5 viser Forsvarets avfallsmengder for årene 2013–2016.

Kjemikalier

I Forsvarets stoffkartotek er det registrert 36 produkter som inneholder stoffer på godkjenningslisten etter REACH-forskriften, 110 produkter som inneholder stoffer på kandidatlisten til godkjenningslisten, og 132 produkter som inneholder stoffer som er på den norske prioritetslisten. Det arbeides med videre kartlegging av helse- og miljøfarlige stoffer, og substitusjon vurderes fortløpende.

Utdanning

Satsingen på kursing av ansatte har vært høy i 2016. Antallet kursdeltakere på miljøkurs har økt fra 66 i 2015 til 128 i 2016. Antall kurstimer i 2016 var på 1360. I tillegg deltok 61 personer på *Forsvarssektorens miljøvernseminar* og 26 på *Forsvarets miljøsamlings*. Dette er en følge av at avdelingene legger større vekt på kompetanseheving, og at kursene er gjennomført i ulike deler av landet. For å fortsette å øke miljøkompetansen i organisasjonen vil denne praksisen opprettholdes.

Selv om det fremdeles er en vei å gå før miljøstyring kan anses som innført i Forsvaret, har innføring av sikkerhetsstyring forbedret rutinene for gjennomføring.

Utfordringer og risiko

Mangel på personell er fremdeles en utfordring for noen avdelinger, og gjør implementering og oppfølging av miljøstyringssystemet ufullstendig. Selv om det fremdeles er en vei å gå før miljøstyring kan anses som innført i Forsvaret, har innføring av sikkerhetsstyring forbedret rutinene for gjennomføring av ledelsens gjennomgang. Slik er miljøstyring satt på agendaen.

All statistikk er beregnet fra registrerte data per 17. februar 2017, og det tas forbehold om at grunnlaget for 2016 kan endres. For ytterligere data og informasjon vises det til *Forsvarssektorens miljø- og klimaregnskap for 2016*, som utgis i slutten av april 2017.

LIKESTILLINGSREDEGJØRELSE ETTER AKTIVITETS- OG REDEGJØRELSESPLIKTEN

Målsettinger på likestillingsområdet

Forsvarets verdigrunnlag fastsetter at organisasjonen skal gjenspeile samfunnets mangfold. Operative behov og behovet for økt kompetansetilfang tydeliggjør et behov for mangfold. Riktig kompetanse og et godt arbeidsmiljø preget av likeverd, øker vår effektivitet. Forsvarets fokus på mangfold og likestilling har derfor også direkte tilknytning til vår oppdragsløsning. Forsvaret arbeider aktivt for at det ikke skal være strukturelle, funksjonelle eller kulturelle hindre i veien for at organisasjonen skal fortsette å utvikle seg og løse oppdragene på best mulig måte.

Forsvaret har som målsetting at driftsenhetene skal utarbeide lokale handlingsplaner for mangfold og likestilling for å gjøre lokale sjefer ansvarlige, og for å forankre likestillingsarbeidet i hele organisasjonen. Samtidig får avdelingene et verktøy til å arbeide mer systematisk med likestillingsarbeidet. Ambisjonen er at arbeidet for å fremme likestilling og ikke-diskriminering skal integres i det daglige arbeidet på alle nivåer i virksomheten.

Målsettingene for genderarbeidet knyttet til FN-resolusjon 1325, innebærer blant annet rekruttering av flere kvinner til Forsvaret og til internasjonale militære operasjoner, genderperspektiv i all analyse, planlegging, gjennomføring, rapportering og evaluering av militære øvelser og operasjoner. Dette skal bidra til likeverdig, rettferdig og nødvendig deltakelse fra kvinner i operasjonsområdet slik at de kan påvirke sin egen situasjon. I tillegg skal det bidra til å forebygge og beskytte spesielt utsatte grupper for overgrep, inkludert seksualisert og genderbasert vold.

Spesielt har Forsvaret i 2016 arbeidet målbevisst med tiltak som skal gjøre organisasjonen godt forberedt på å ta imot flere kvinner til førstegangstjeneste. Førstegangstjenesten er en viktig rekrutteringsarena for videre tjeneste. Forsvaret forventer at allmenn verneplikt vil være et betydelig bidrag i arbeidet med å øke kvinneandelen, både blant førstegangstjenestegjørende og de ansatte generelt.

Tilstandsrapportering 2016

Forsvaret har fått stor nasjonal og internasjonal oppmerksomhet på bakgrunn av innføringen av allmenn verneplikt, 50/50-prosjektet og spesialstyrkenes «Jegertropp» bestående av 100 prosent kvinner. Forsvaret har arbeidet aktivt for å formidle både våre erfaringer og mulighetene som finnes. Forsvaret har også bidratt i flere internasjonale fora med erfaringer knyttet til forskning og implementering av FN-resolusjon 1325 og genderperspektiv internt og i operasjoner. Norge har

fra midten av 2016 to offiserer ved det Nordiske senteret for gender i militære operasjoner (NCGM) i Sverige og et fagmiljø på gender og kultur ved Forsvarets høyskole.

Nytt av året er også Regjeringens handlingsplan mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (2017–2020), «Trygghet, mangfold og åpenhet». På dette området har Forsvaret i flere år gjennomført tiltak i tråd med det som ligger i handlingsplanen. Forsvaret vil løse de oppdragene som gis i planen.

Forsvaret har siden 2003 også delt ut Likestillingspris på forsvarssjefens årlige likestillingskonferanse. I 2016 ble prisen tildelt på bakgrunn av et karrierelangt engasjement for likestilling og for kvinners karriere i Forsvaret.

Forsvaret er i ferd med å gjøre store omstillinger og innføre nye personellsystemer, og må derfor rapportere på antall og prosentandel på en ny måte. Utviklingen er generelt positiv når det gjelder kvinneandel både ved Forsvarets skoler og i førstegangstjenesten. Andelen kvinner ved befalsskolene har økt til 17 prosent i 2016. Ved utgangen av 2016 var antallet kvinner som avtjente verneplikten 21 prosent. Ved det første reelle inntaket med allmenn verneplikt sommeren i 2016 utgjorde kvinner 26,8 prosent. Kjønnsbalansen er forventet å bli jevnere i årene fremover.

Ved utgangen av året har organisasjonen 10 prosent kvinnelige offiserer og 13 prosent kvinnelige spesialister. Dette er en lavere andel enn ønsket, men er ikke uventet, selv etter betydelig rekrutteringsinitiativ. Kvinneandelen på oberst-/kommandørnivå og høyere viser samtidig en svært positiv utvikling. I 2007 var det 3 kvinnelige offiserer på dette nivået. I 2015 hadde andelen økt til 14, hvorav én generalmajor/kontreadmiral, mens i 2016 var det 20 hvorav 4 var på generalmajor-/kontreadmiralsnivå. Kvinner i sivile stillinger utgjør 33 prosent og er på et generelt akseptabelt nivå. Forsvaret vil fortsatt arbeide aktivt for å få flere kvinner i ledende stillinger, både militære og sivile.

Forsvaret har hatt utfordringer med å beholde militære kvinner for en livslang karriere. Noen bruker Forsvaret som et springbrett til andre karrierer, mens andre ikke finner seg til rette i organisasjonskulturen. For å motvirke det siste, er Forsvaret svært bevisst betydningen av en god og inkluderende organisasjonskultur hvor ledere og ansatte sammen tar ansvar, skaper et godt klima og arbeider med å fremme de verdier, holdninger og normer som Forsvaret ønsker i organisasjonen. Som en del av arbeidet med mangfold i organisasjonen er Forsvaret også fast medlem i det statlige nettverket for mangfold. I 2016 har profesjonalisering av rekrutteringsprosessen blitt viet særskilt oppmerksomhet. Prosjektet *Profesjonell rekruttering er likestilt rekruttering* er en kartlegging av rekrutteringspraksis i direktoratene, og skal undersøke

Forsvaret forventer at allmenn verneplikt vil være et betydelig bidrag i arbeidet med å øke kvinneandelen.

TABELL 6 — DELTID, MIDLERTIDIGE STILLINGER OG FORELDREPERMISJON

Prosent

	2014		2015		2016	
	kvinner	menn	kvinner	menn	kvinner	menn
Deltid	50,2	49,8	48,0	52,0	48,0	52,0
Midlertidige stillinger	43,2	56,8	40,5	59,5	38,0	62,0
Foreldrepermisjon	21,0	79,0	21,0	79,0	69,0	31,0

Den markante endringen i foreldrepermisjonstallene fra 2015 til 2016 skyldes at utvalget er svært lite, slik at små endringer gir svært store utslag.

→ hvordan disse lykkes med likestilt rekruttering. Fafo gjennomfører kartleggingen, og resultatene vil foreligge i 2017. Tema knyttet til mangfold og likeverd blir også tatt opp i alle fora Forsvaret har forskningssamarbeid, og perspektivene anmodes om å bli vurdert inkludert der det er relevant i datainnsamling og analyse.

Forsvaret har nulltoleranse for mobbing og trakassering, og gjennomfører årlige undersøkelser der mobbing og trakassering adresseres. Dette var også tema for Soldataksjonen 2016: «Gjensidig respekt – et felles ansvar», i regi av Tillitsvalgfordningen i Forsvaret. Aksjonen ble gjennomført i samarbeid med Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO). Dette samarbeidet ønsker Forsvaret og LDO å bygge videre på. LDO ble invitert til forsvarssjefens likestillingskonferanse, og videre samarbeidsmøter er planlagt i 2017. Som et annet viktig ledd i arbeidet med å forebygge, identifisere og håndtere mobbing og trakassering utarbeider Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) et forskningsbasert verktøy for kvalitetsmessig bedre kartlegging i Forsvaret. Forsvaret har forventninger om at dette verktøyet vil bli et viktig virkemiddel for å kunne iverksette enda mer målrettede tiltak.

Verneplikt

For å innføre allmenn verneplikt har Forsvaret iverksatt tiltak innenfor ulike områder. Samlet sett har Forsvaret vært godt forberedt på innføringen, som er nærmere beskrevet under mål M-1 i Forsvarets årsrapport. Innen verneplikt har FFI forsket på 50/50-prosjektet (FFI-rapport 16/01923) ved Luftvern bataljonen på Ørlandet. Rapporten viser at ordningen med lik fordeling av kvinner og menn som tjenestegjør og bor sammen fungerer svært godt. Det fremkommer at det ikke er kjønn som skaper skillet mellom en god og dårlig soldat. Det er heller ingen dominerende maskulinitetskultur ved avdelingen. Den like kjønnsbalansen bidrar til økt toleranse og forståelse, og reduserer fordommer og trakassering.

Personell med innvandrerbakgrunn

Forsvaret ønsker å speile mangfoldet i samfunnet og arbeider for å motivere og rekruttere personell med etnisk minoritetsbakgrunn til å gjennomføre førstegangstjeneste og søke seg til befalsutdanning. Befolkningsframskrivninger fra Statistisk sentralbyrå viser også at personer med innvandrerbakgrunn vil utgjøre et stort rekrutteringspotensial for Forsvaret på sikt.

Det kontinuerlige arbeidet med holdninger, etikk og ledelse, verdigrunnlag og andre forhold er sannsynligvis det viktigste arbeidet Forsvaret gjør for å bidra til etniske minoriteters tilgang til og integrering i organisasjonen. Forsvaret har fremdeles behov for mer kunnskap om hvilke mekanismer som kan påvirke denne he-

terogene gruppens ønske om å søke og gjennomføre officersutdanning.

Forsvaret har anslagsvis 2 prosent personer med etnisk minoritetsbakgrunn blant de fast ansatte (mot 2 prosent i 2013 og 2,6 prosent i 2014). Det er små bevegelser på dette området i Forsvaret. Tallene er hentet fra Statistisk sentralbyrå og viser innvandrerandelen i etaten per juni 2015.

Religion

Forsvaret legger til rette for religionsutøvelse blant annet gjennom å nedfelle bestemmelser om tilpasning til spesielle behov vedrørende eksempelvis mat/kosthold, permisjoner i forbindelse med religiøse høytider samt tilgang på bønnen/stillerom. Medlemmer av religiøse trossamfunn har rett til å bære religiøse symboler som det enkelte trossamfunn identifiserer som betydningsfulle (ikke-diskutable) for troen, og som må bæres synlig for å kunne identifisere vedkommende som medlem. Denne praksisen er over 20 år gammel og kom før samfunnsdebatten knyttet til at personell som utøver makt på vegne av staten, skal fremstå som nøytrale. Bakgrunnen er at mange tjenestegjør som vernepliktige, ikke som frivillig ansatt. Forsvaret har tilsatt en livssynshumanetiker og en imam for å ivareta økt religiøs pluralisme.

Lesbiske, homofile, bifile og transpersoner – LHBT

Forsvaret adresserer temaer knyttet til seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk på flere arenaer. Fra 2015 har Forsvaret deltatt med informasjonsstand og personell under Oslo Pride. Personell som ønsker å delta i Pride-paraden har forsvarsledelsens støtte til å delta i uniform. Slik ønsker Forsvaret å vise at verken legning, kjønn eller kjønnsuttrykk er til hinder for en karriere i Forsvaret.

Forsvaret samarbeider også med andre statlige norske og nordiske aktører (nordisk forsvarssamarbeid) for å forebygge diskriminering av LHBT-personer. Forsvaret deltar også i «NATO informal working group on LGBT». Generelt ønsker Forsvaret forskningsbasert kunnskap om hvordan denne heterogene gruppen har det i organisasjonen. Gjennom pågående og ny forskning vurderes aktualiteten av et genderperspektiv, inkludert LHBT. Forsvaret baserer seg i stort på forskning fra arbeidslivet generelt, samt fra andre lands styrker i dag.

Som arbeidsgiver er Forsvaret imidlertid klar over og tar særskilte problemstillinger knyttet til LHBT-personer på alvor. For eksempel kan dette gjelde enkelte stillinger i utlandet eller internasjonale operasjoner i land hvor ekteskap mellom personer av samme kjønn ikke er akseptert, eller hvor homofili er ulovlig eller sågar knyttet til dødsstraff.

→ Sykefravær

Sykefraværet i Forsvaret er fortsatt lavt totalt sett. Dette skyldes dels demografiske og strukturelle forhold. Dels er det et resultat av et målrettet arbeid for å forebygge og følge opp sykdom. Menn har generelt et lavere sykefravær enn kvinner. En stor overvekt av menn i organisasjonen forklarer dermed lavere sykefravær. Militært ansatte er også selektert inn i Forsvaret på bakgrunn av blant annet sin helsestatus. Helsemessige utfordringer diskvalifiserer således arbeidstakere til noen stillinger, men langt fra alle. Seleksjon forklarer imidlertid ikke det lave sykefraværet alene. Å arbeide i Forsvaret utsetter mange for mange og tøffe fysiske påkjenninger gjennom øvelser og annen aktivitet, og for et utvalg medfører det også psykisk påkjenning gjennom internasjonale operasjoner. I sum skulle man kunne forvente et fravær på linje med landssnittet. I de avdelingene som lettest kan sammenliknes med det sivile arbeidslivet, er da også sykefraværsprosenten tilnærmet lik samfunnsnittet. Forsvaret kunne ikke hatt så lavt fravær uten et målrettet og systematisk forebyggende arbeid. Forsvaret har vært en IA-virksomhet siden 2006 og har gjennom disse 10 årene stadig bedret sine prosedyrer og kunnskap om forebygging og oppfølging ved sykdom. Tallgrunnlaget er Forsvarets eget, da tall fra NAVs databank ikke er tilgjengelig for 2016 på grunn av omlegging.

Forsvaret er en IA-virksomhet som jobber bevisst og målrettet for å tilrettelegge for de som får sin funksjons- og/eller arbeidsevne redusert.

Nedsatt funksjons- og arbeidsevne

Forsvaret er en IA-virksomhet som jobber bevisst og målrettet for å tilrettelegge for de som får sin funksjons- og/eller arbeidsevne redusert. Det er utarbeidet hensiktsmessige og tilgjengelige prosedyrer som følges opp av arbeidsgiver i nært samarbeid med Forsvarets bedriftshelsetjeneste, hovedverneombudene, tillitsvalgte, veteran tjenesten, prestene med flere, samt NAV Arbeidslivssenter. Målet er at ingen skal miste sitt arbeid grunnet svekket funksjons- og/eller arbeidsevne uten en målrettet og dokumentert prosess for å hindre dette.

(FOKUSERT)

Stridsvognenes støttespiller

Per Tjerand Svenskerud
Vernepliktig i Panserbataljonen

Helt siden storebroren var i Forsvaret for ni år siden, har Per Tjerand Svenskerud ønsket seg inn i de norske styrkene. Nå er han medic, ammunisjonsassistent og 12,7-skytter på belte-vogn.

– Som stabssoldat skal jeg legge til rette for at stridsvognene i eskadronen kan holde kampkraften oppe. Dette innebærer blant annet å transportere personell, mat, vann og reservedeler, sier han.

Arbeidsstedet er Setermoen, og Svenskerud startet i førstegangstjenesten i høst.

– Jeg så nok for meg en mer «grønn» tjeneste, med mer stridsrettede aktiviteter utendørs. I stedet har vi drevet mest med vedlikehold, kursing, grunnleggende soldatutdanning og å være klar til strid til enhver tid. Men det har vært veldig lærerikt, og jeg ønsker å fortsette i Panserbataljonen etter førstegangstjenesten.

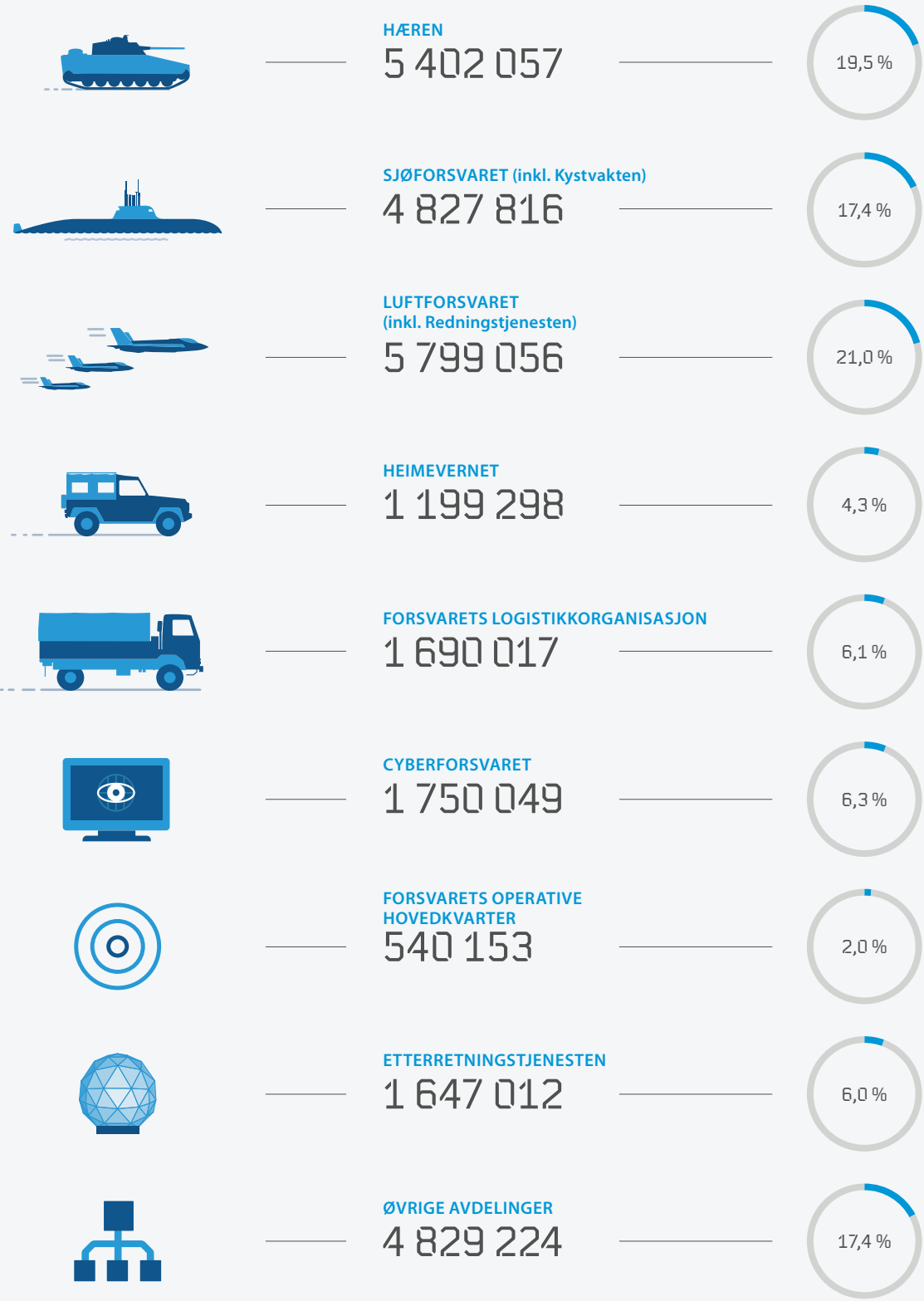
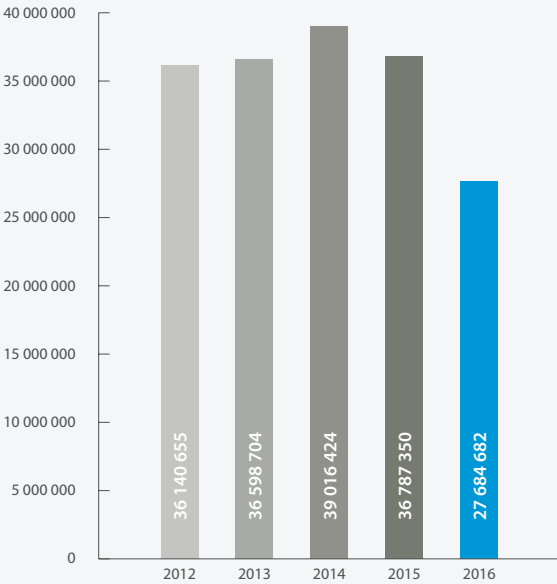
Han er første kull som er omfattet av allmenn verneplikt, der kvinner og menn er vernepliktige på lik linje. Det har ført til flere kvinner i førstegangstjeneste og kjønnsdelte rom og det har han ingen problemer med.

– Vi tenker ikke noe over det, og det er ingen kjempeforskjeller mellom jenter og gutter, sier han.

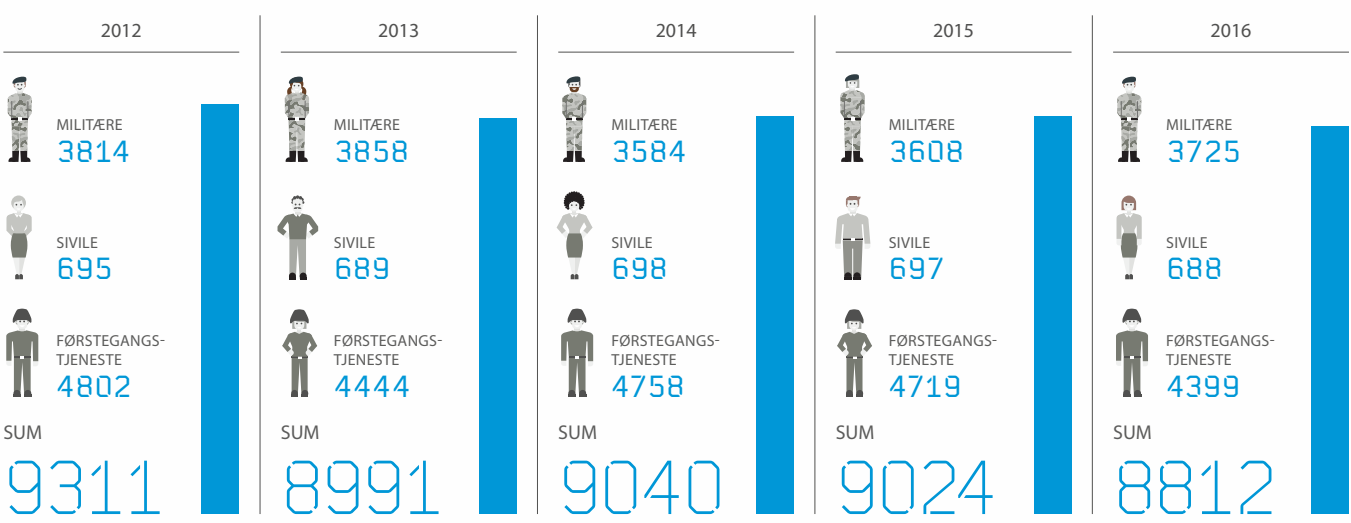
FIGUR 3
TOTALOVERSIKT FORSVARETS AVDELINGER

FORSVARETS TOTALE UTGIFTER
I tusen 2016-kroner:

27 684 682

TABELL 7 — ÅRSVERK I HÆREN

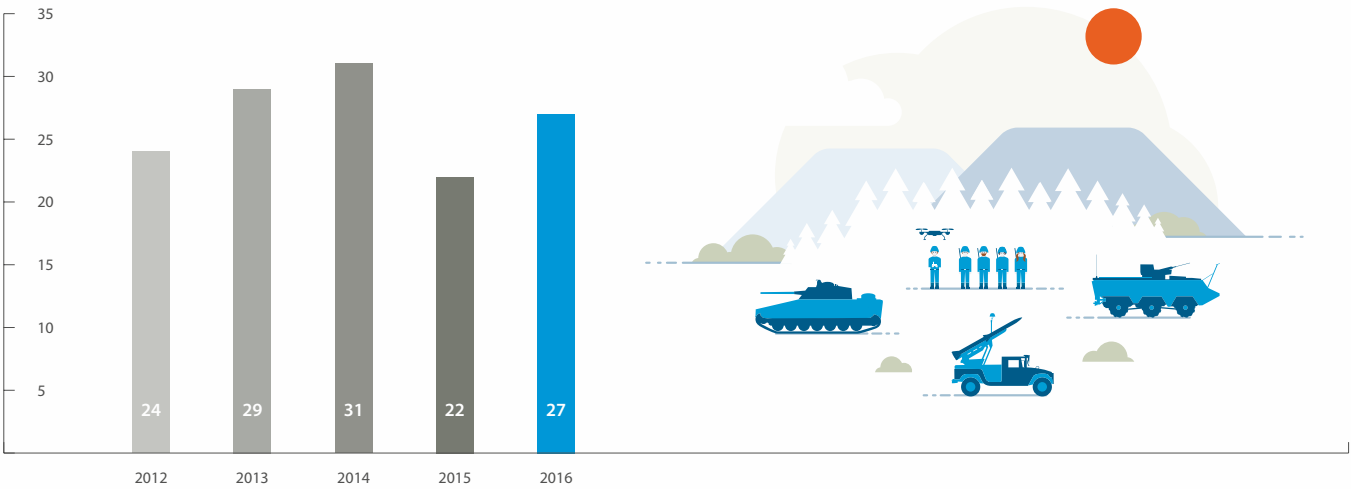

TABELL 8 — REGNSKAP FOR HÆREN

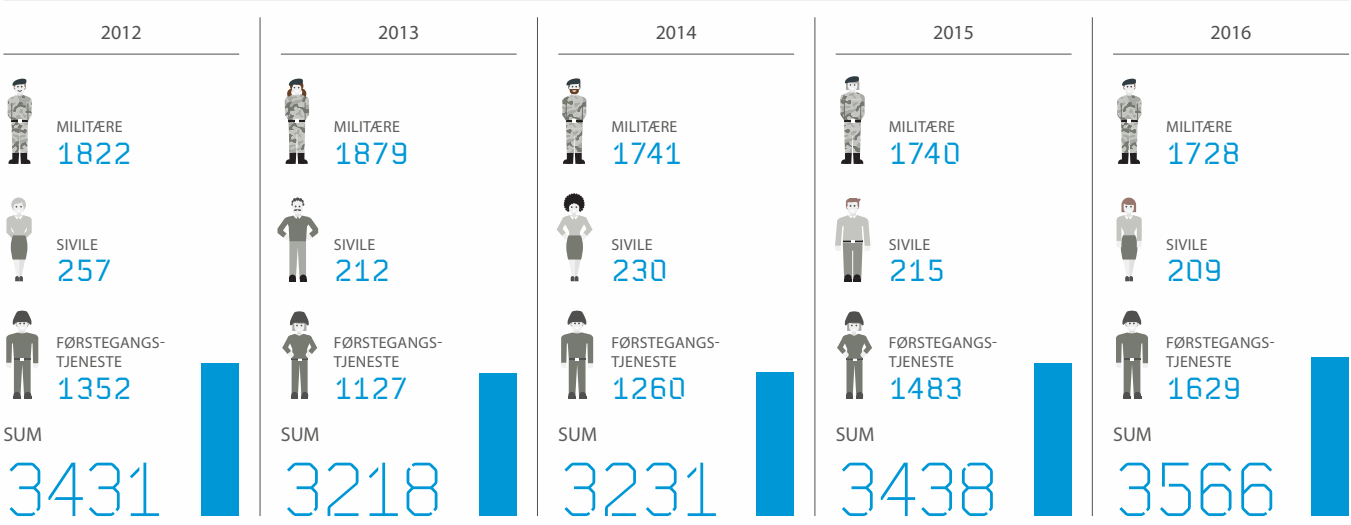
Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin.	3 895 078	3 650 800	3 462 013	3 347 661	3 348 225
Materiell	1 603 473	1 462 702	1 421 796	1 166 784	1 139 164
EBA	1 045 348	1 057 609	997 886	961 284	914 668
Sum utgifter	6 543 899	6 171 112	5 881 695	5 475 729	5 402 057

FIGUR 4 — AKTIVITETSDATA FOR HÆREN

Øvingsdøgn i snitt per ansatt

TABELL 9 — ÅRSVERK I SJØFORSVARET

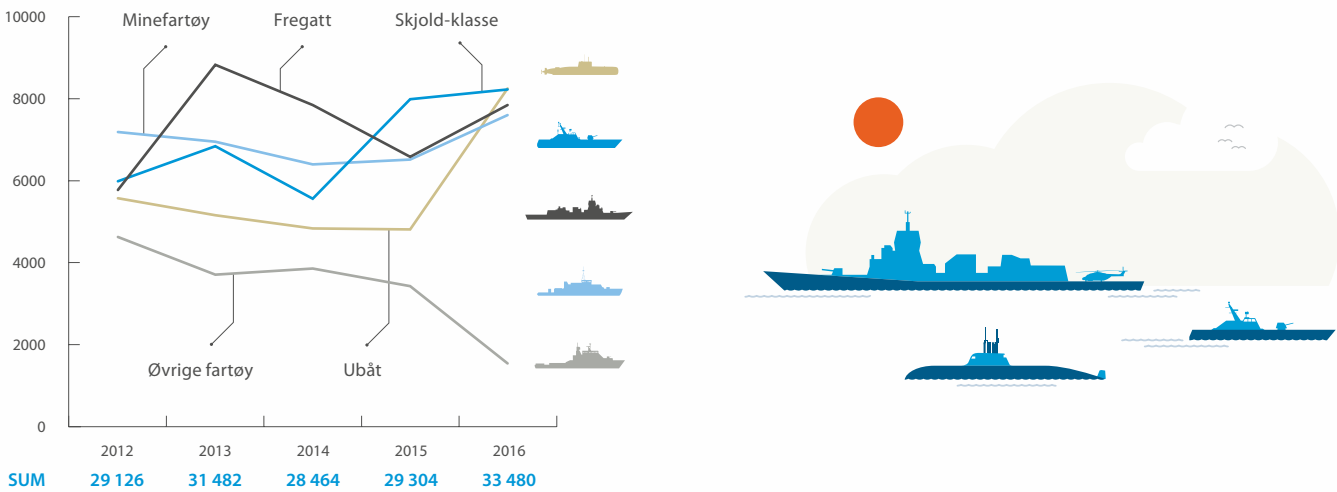

TABELL 10 — REGNSKAP FOR SJØFORSVARET

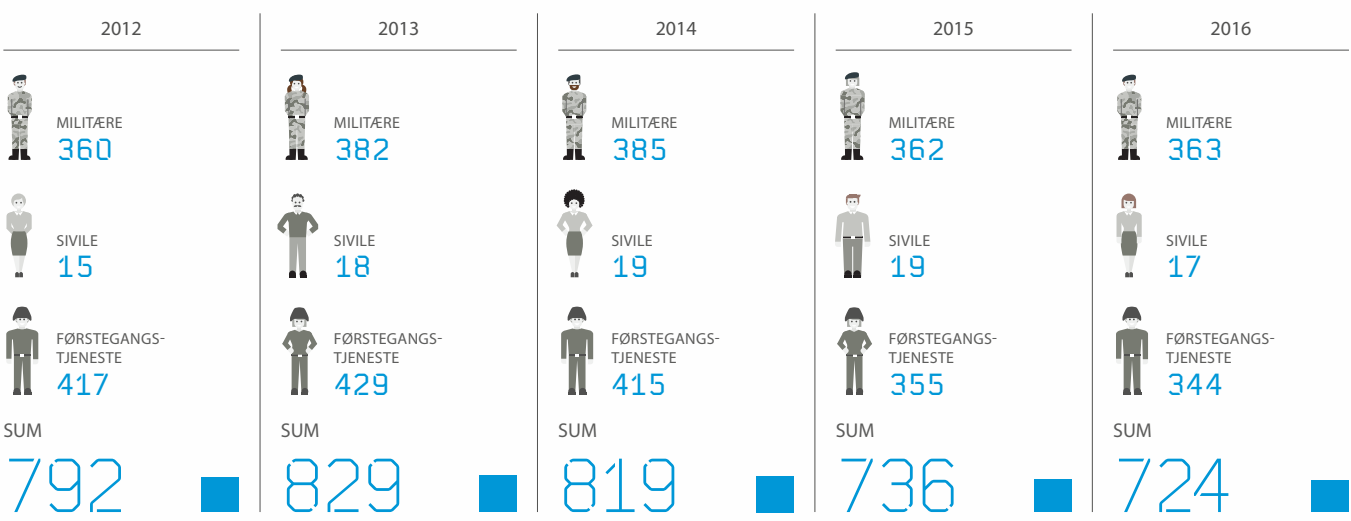
Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin.	1 991 826	1 993 094	1 765 522	1 719 267	1 755 372
Materiell	1 576 886	1 656 378	1 640 678	1 527 266	1 797 303
EBA	344 833	349 570	363 166	385 069	325 144
Sum utgifter	3 913 545	3 999 043	3 769 367	3 631 601	3 877 819

FIGUR 5 — AKTIVITETSDATA FOR SJØFORSVARET

Seilingstimer 2012–2016

TABELL 11 — ÅRSVERK I KYSTVAKTEN

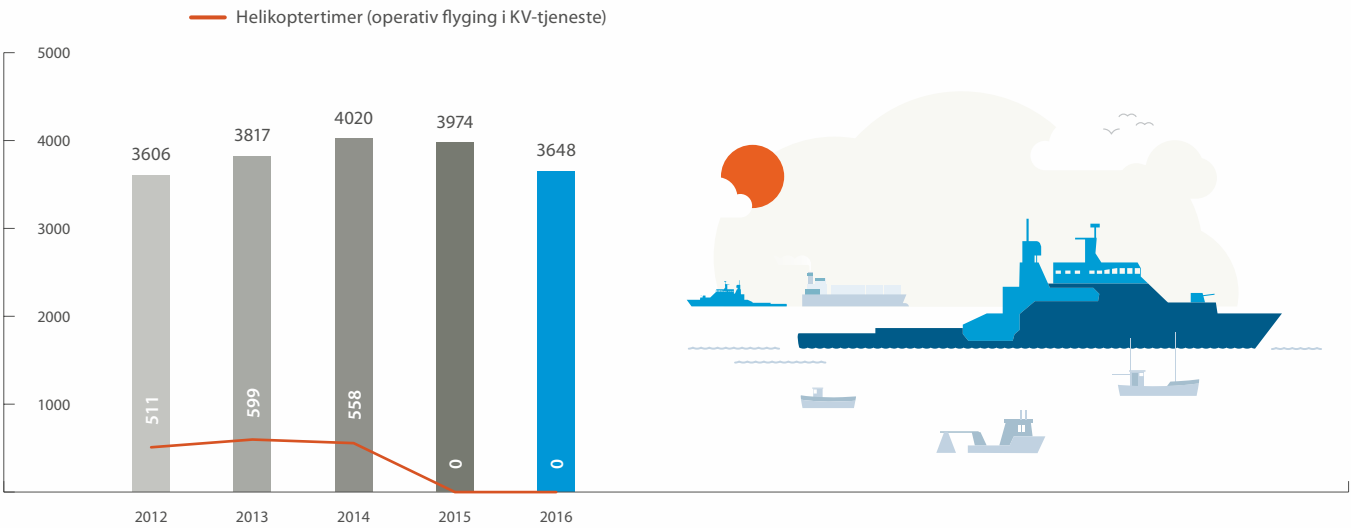

TABELL 12 — REGNSKAP FOR KYSTVAKTEN

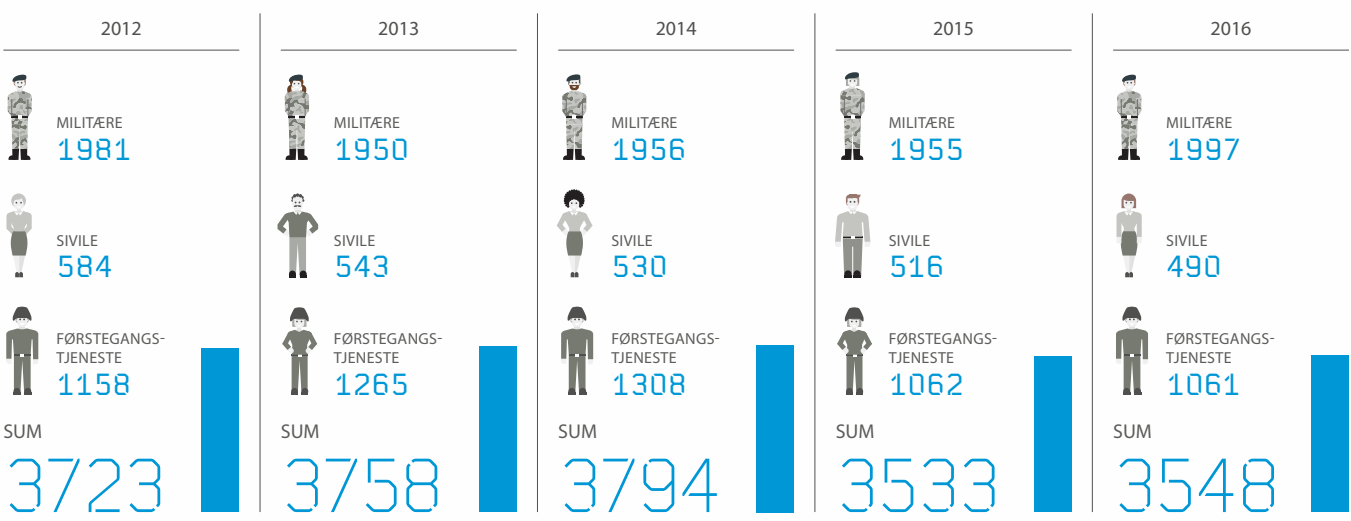
Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin.	423 318	448 763	489 071	507 362	407 160
Materiell	638 507	634 027	599 572	496 919	524 269
EBA	16 696	17 339	14 791	15 672	18 568
Sum utgifter	1 078 522	1 100 130	1 103 434	1 019 954	949 997

FIGUR 6 — AKTIVITETSDATA FOR KYSTVAKTEN

Patruljedøgn

TABELL 13 — ÅRSVERK I LUFTFORSVARET

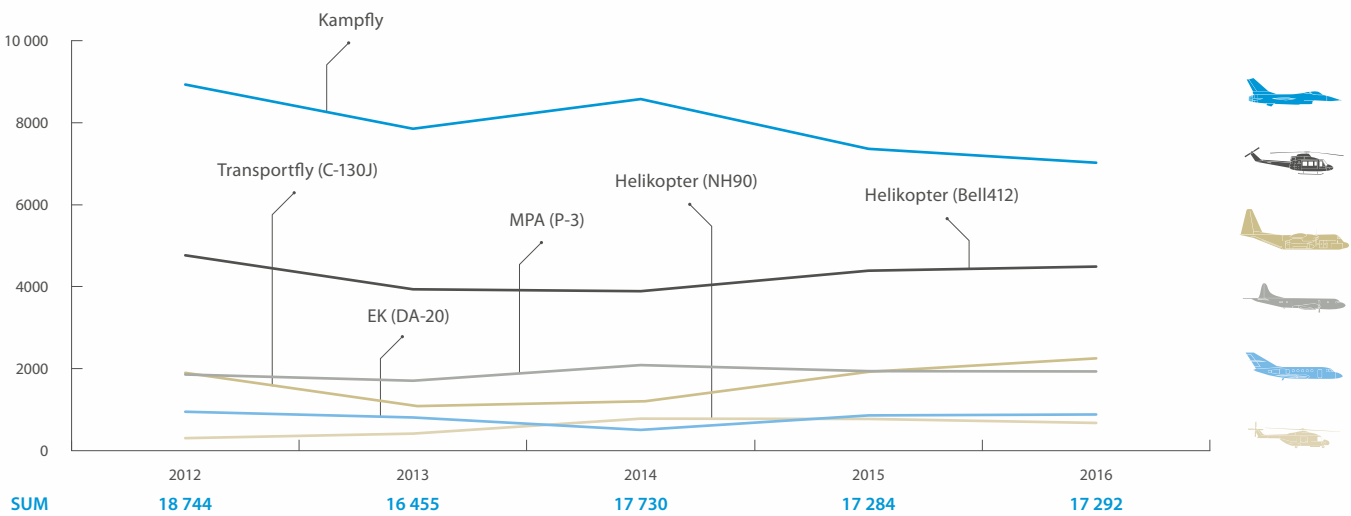

TABELL 14 — REGNSKAP FOR LUFTFORSVARET

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin.	2 228 112	2 142 058	2 192 914	2 149 073	1 933 388
Materiell	1 904 232	2 142 282	2 164 496	2 221 592	2 356 215
EBA	737 986	732 665	732 762	705 535	676 410
Sum utgifter	4 870 330	5 017 006	5 090 172	5 076 200	4 966 013

FIGUR 7 — AKTIVITETSDATA FOR LUFTFORSVARET

Flytimer

TABELL 15 — ÅRSVERK I REDNINGSTJENESTEN

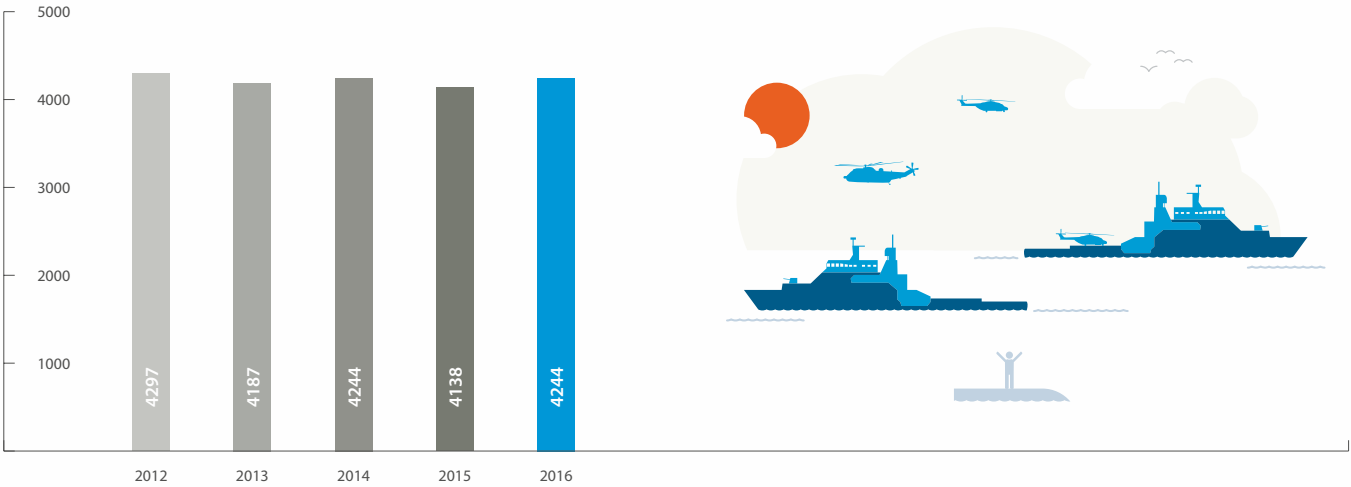
2012	2013	2014	2015	2016
 MILITÆRE 182	 MILITÆRE 190	 MILITÆRE 192	 MILITÆRE 193	 MILITÆRE 227
 SIVILE 6	 SIVILE 8	 SIVILE 8	 SIVILE 7	 SIVILE 6
 FØRSTEGANGS- TJENESTE 0	 FØRSTEGANGS- TJENESTE 0	 FØRSTEGANGS- TJENESTE 3	 FØRSTEGANGS- TJENESTE 6	 FØRSTEGANGS- TJENESTE 2
SUM 188	SUM 198	SUM 203	SUM 206	SUM 235

TABELL 16 — REGNSKAP FOR REDNINGSTJENESTEN

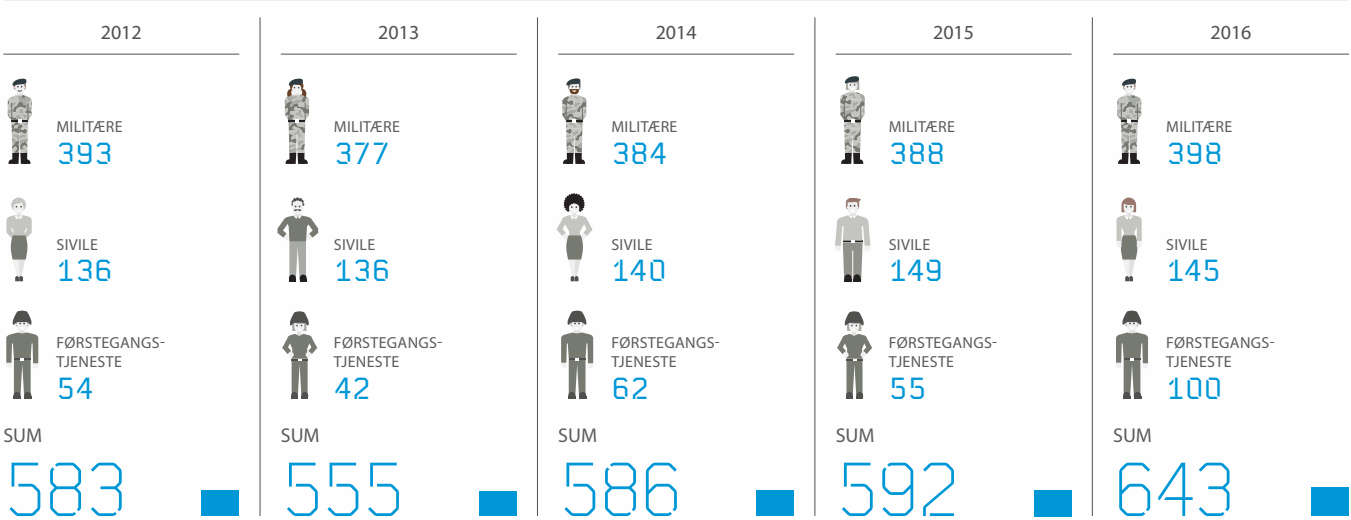
Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin.	222 385	234 129	247 228	307 253	294 046
Materiell	398 188	472 183	633 784	494 696	510 698
EBA	5 360	3 417	28 168	27 493	28 299
Sum utgifter	625 933	709 729	909 181	829 442	833 043

FIGUR 8 — AKTIVITETSDATA FOR REDNINGSTJENESTEN

Flytimer Sea King

TABELL 17 — ÅRSVERK I HEIMEVERNET

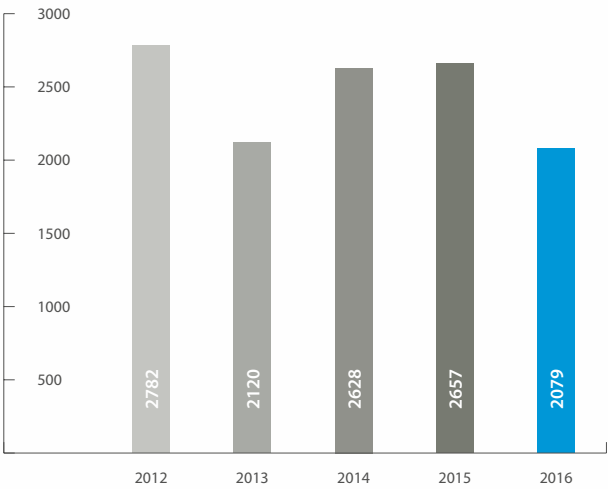

TABELL 18 — REGNSKAP FOR HEIMEVERNET

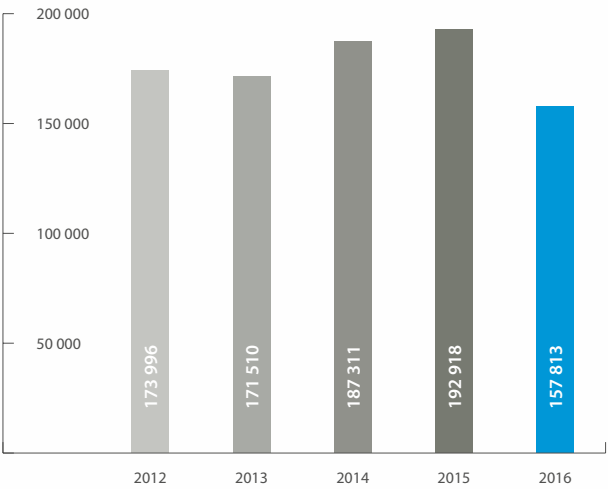
Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin.	757 714	751 376	785 069	799 053	728 833
Materiell	307 741	277 179	344 077	248 448	264 800
EBA	199 401	196 988	207 754	212 987	205 666
Sum utgifter	1 264 856	1 225 542	1 336 900	1 260 488	1 199 298

FIGUR 9 — AKTIVITETSDATA FOR HEIMEVERNET

Antall kurselever

Tjenestedøgn

TABELL 19 — FORSVARETS LOGISTIKKORGANISASJON

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære	613	663	662	648	298
Sivile	1 910	1 918	1 974	1 969	1 441
Førstegangstjeneste	85	100	107	92	53
Sum	2 608	2 682	2 743	2 709	1 792

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin	1 981 844	2 067 954	2 195 037	2 062 293	1 286 351
Materiell	644 726	-75 324	-156 995	-358 952	-49 220
EBA	519 613	566 462	544 886	509 764	452 886
Sum utgifter	3 146 183	2 559 092	2 582 928	2 213 106	1 690 017

TABELL 20 — ETTERRETNINGSTJENESTEN

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Post 21	1 125 232	1 214 617	1 217 909	1 260 635	1 558 348
Sum utgifter	1 125 232	1 214 617	1 217 909	1 260 635	1 558 348

TABELL 21 — FORSVARETS FELLESTJENESTER

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære					315
Sivile					248
Førstegangstjeneste					242
Sum					805

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin					663 527
Materiell					173 203
EBA					148 967
Sum utgifter					985 696

TABELL 22 — LOS-PROGRAMMET

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære	69	59	53	42	37
Sivile	65	70	69	60	51
Førstegangstjeneste	0	0	0	0	0
Sum	134	129	122	102	88

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin	113 404	105 994	100 784	83 924	76 996
Materiell	42	54 923	55 138	33 102	37 841
EBA	21 083	22 513	24 384	23 255	18 968
Sum utgifter	134 529	183 430	180 306	140 281	133 805

TABELL 23 — FORSVARETS PERSONELL- OG VERNEPLIKTSSENTER

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære	193	198	204	219	370
Sivile	96	92	95	109	138
Førstegangstjeneste	11	14	14	15	32
Sum	300	303	313	343	540

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin	611 030	622 309	579 104	542 784	760 109
Materiell	46 605	41 448	45 460	41 005	43 376
EBA	45 126	43 487	45 595	45 089	82 303
Sum utgifter	702 761	707 244	670 159	628 878	885 788

TABELL 24 — FORSVARETS HØGSKOLE

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære	150	139	142	138	133
Sivile	154	140	138	138	139
Førstegangstjeneste	19	15	18	21	17
Sum	323	294	298	297	289

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin	294 478	284 967	283 484	278 330	286 750
Materiell	71 129	68 096	60 396	57 000	21 807
EBA	26 746	30 505	30 363	30 279	28 087
Sum utgifter	392 354	383 568	374 243	365 609	336 644

TABELL 25 — FORSVARETS OPERATIVE HOVEDKVARTER

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære	246	244	234	204	209
Sivile	27	26	26	25	32
Førstegangstjeneste	51	64	63	61	132
Sum	324	334	323	290	373

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin	340 433	336 946	326 585	274 078	272 588
Materiell	152 858	76 489	202 396	83 137	134 271
EBA	148 231	130 153	134 123	137 669	133 295
Sum utgifter	641 522	543 588	663 103	494 884	540 153

TABELL 26 — FORSVARETS SANITET

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære	262	277	280	273	285
Sivile	151	135	134	120	116
Førstegangstjeneste	117	162	144	135	150
Sum	530	574	558	528	551

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin	330 369	336 963	343 241	316 844	322 185
Materiell	105 633	84 636	80 298	61 168	66 114
EBA	48 930	47 118	46 762	41 858	43 994
Sum utgifter	484 932	468 716	470 301	419 870	432 292

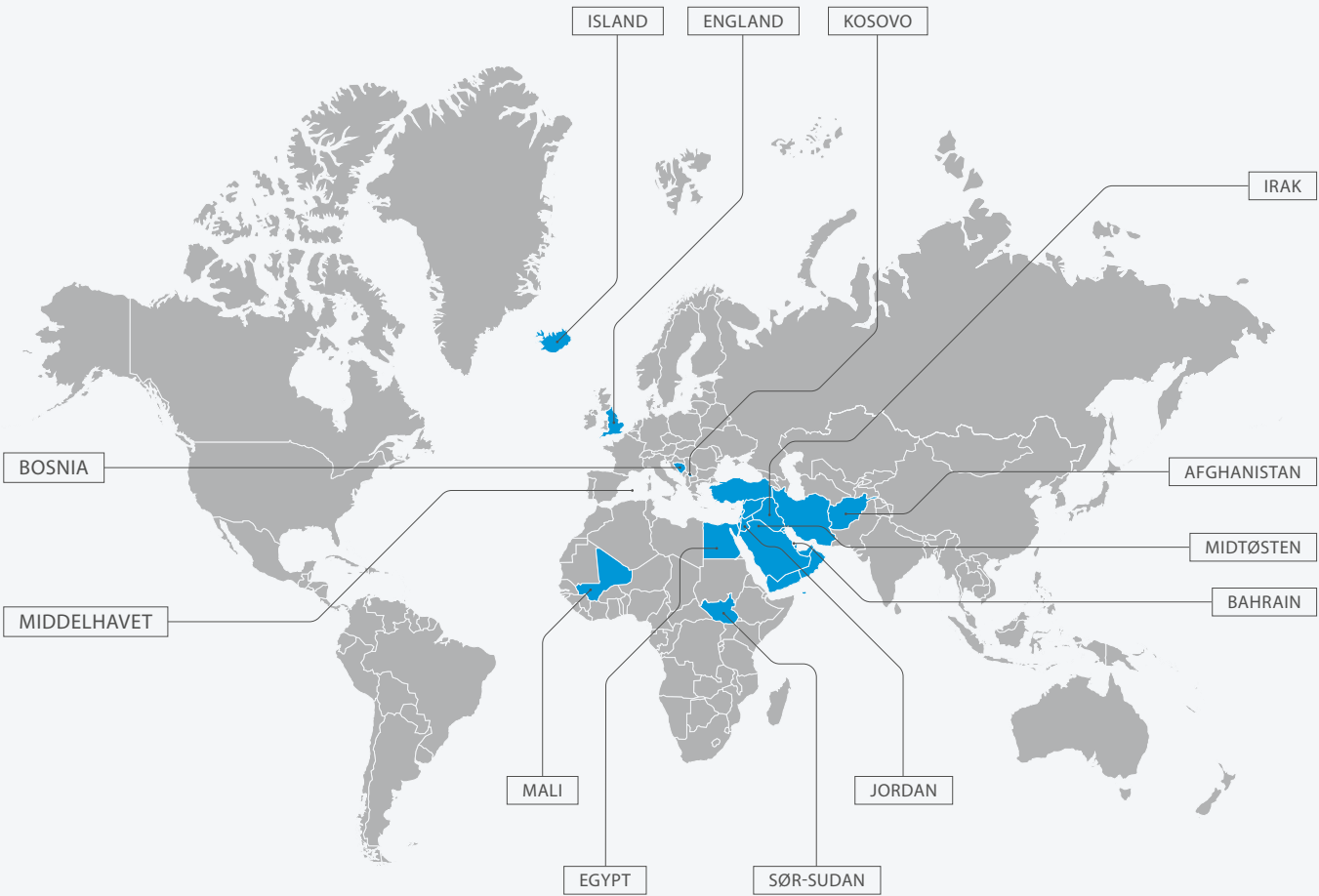
TABELL 27 — CYBERFORSVARET

Årsverk	2012	2013	2014	2015	2016
Militære	465	477	477	467	502
Sivile	616	589	617	647	650
Førstegangstjeneste	183	185	198	207	55
Sum	1 264	1 251	1 292	1321	1207

Regnskap	2012	2013	2014	2015	2016
Personell/admin	891 960	883 127	864 502	858 482	877 003
Materiell	342 779	654 336	619 790	579 351	588 012
EBA	355 065	354 243	315 010	312 904	285 034
Sum utgifter	1 589 804	1 891 706	1 799 302	1 750 737	1 750 049

TABELL 28 — OVERSIKT OVER INTERNASJONALE OPERASJONER

Operasjon	Land	Type avdeling	Varighet	Avgitt til
Resolute Support	Afghanistan	Forsvarets spesialstyrker	2016	NATO
Operation Inherent Resolve	Irak	Hæren	2016	Koalisjon
Operation Inherent Resolve Jordan	Jordan	Forsvarets spesialstyrker	Fra mai 2016	Koalisjon
Operation Ocean Shield	England	Sjøforsvaret/Stabsoff	2016	NATO
Combined Maritime Forces	Bahrain	Sjøforsvaret/Stabsoff	2016	Koalisjon
Triton	Middelhavet	Sjøforsvaret	2016	EU
Airborne Surveillance and Interception Capabilities to meet Iceland's Peacetime Preparedness Needs	Island	Luftforsvaret – 4x F-16	Mai–aug. 2016	NATO
Kosovo Force	Kosovo	Forsvaret/Stabsoff	2016	NATO
NATO HQ Sarajevo	Bosnia	Forsvaret/Stabsoff	2016	NATO
UN Mission in the Republic of South Sudan	Sør-Sudan	Forsvaret/Stabsoff	2016	FN
UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali	Mali	Forsvaret/Luftforsvaret C-130J fra jan.–nov.	2016	FN
UN Truce Supervision Organization	Midtøsten	Forsvaret/Stabsoff-observatører	2016	FN
Multinational Force and Observers	Egypt	Forsvaret/Stabsoff	2016	MFO

FORSVARET.NO

